עקידת יצחק

בראשית פרק כ"ב

Het Binden van Jitschak

Genesis 22

Tekst met enkele traditionele commentaren
bijeengebracht door K. Jongeling

Gouda 2017

עקדית יצחק

Het Binden van Jitschak

Het Binden van Jitschak, עקידת יצחק, is een tekst die aanleiding heeft gegeven en nog geeft tot veel discussie. Wij beperken ons hier tot een vertaling van de tekst, met het commentaar van Rasji en enkele anderen, met citaten uit werken die deze commentatoren gekend zullen hebben.
Naast de twee gebruikelijke Targoem-teksten,[1] bekend staand als Onkelos (אונקלוס[2]) en Jonatan (יונתן[3]), hebben we ook de tekst van de zgn. Targoem Neofiti[4] aan het slot van deze verzameling toegevoegd. Verder geven we de volgende commentaren: van Rasji (רש"י[5]), van Rasjbam (רשב"ם[6]), van Ibn Ezra (אבן עזרא[7]), de Radak (רד"ק),[8] Ramban (רמב"ן[9]), de Baäl HaToeriem (בעל הטורים[10]), Obadiah ben Jacob Sforno (ספורנו[11]), en tenslotte dat van Sjlomo Efraim ben Aharon uit Luntschitz שלמה אפרים מלונטשיץ,[12] Keli Jekar (כלי יקר)), en Chaim ibn Attar (חיים אבן עטר[13], Or HaChajim (אור החיים)); alles wel op het internet te vinden, evenals het commentaar in het algemeen aan de Tosafisten toegeschreven en bekend onder de naam Sefer Da'at Zekenim (ספר דעת זקנים).[14] De zogeheten Midrasj (מדרש רבינו בחיי על התורה) van r. Bachja ben Asjer (בחיי בן אשר[15]) en Tora Temima (תורה תמימה) van Baroech Epstein (ברוך הלוי אפשטיין[16]) hebben we niet digitaal op het internet gevonden.

---

1 Targoem Onkelos is op verschillende websites te vinden in een digitale versie; Targoem Jonatan is onder meer te vinden op de website van het Aramese woordenboek, http://cal1.cn.huc.edu/; NB alle websites gecontroleerd zomer 2017.

2 Targoem Onkelos is een vrij accurate vertaling van Tenach, al op schrift gesteld in de 3e eeuw, maar de definitieve redactie is niet vroeger dan de 5e eeuw.

3 Oorspronkelijk Targoem Jeroesjalmi op de Tora, ten onrechte sinds de 14e eeuw toegeschreven aan Jonatan b. Oezziël, vandaar de gebruikelijke wetenschappelijke aanduiding PseudoJonatan; de Targoem is in deze vorm niet ouder dan de 7e eeuw.

4 Targoem Neofiti, een targoem in de late middeleeuwen verloren gegaan maar in de 20e eeuw herontdekt en uitgegeven; de tekst lijkt tussen Onkelos en Jonatan in te staan, door sommigen heel vroeg gedateerd (2e eeuw) door anderen twee eeuwen later; deze tekst is ook te vinden op de website van het Aramese woordenboek, http://cal1.cn.huc.edu/.

5 Sjlomo Jitschaki (ר' שלמה יצחקי, רש"י, Troyes, 1040 – 1105).

6 Rasjbam (ר' שמואל בן מאיר, Troyes, c. 1085 – c. 1158); Rasjbam was een kleinzoon van Rasji.

7 Rabbi Abraham ben Meir Ibn Ezra (אַבְרָהָם אִבְּן עֶזְרָא or ראב"ע, Arabisch: ابن عزرا; ook wel *Abenezra*, 1089, Tudela – c. 1167, waarschijnlijk in Calahorra, beide in het noorden van Spanje gelegen).

8 Rabbi David Kimchi (רבי דוד בן יוסף קמחי; 1160, Narbonne – 1235, ibid.), ook bekend als רד"ק.

9 Rabbi Moses ben Nahman (מֹשֶׁה בֶּן־נָחְמָן; Gerona, 1194, overleden in Erets Jisrael 1270), bekend als Nachmanides of Ramban (רמב"ן).

10 Jacob ben Asher (יעקב בן אשר), vooral bekend onder de naam Baäl haToeriem (בעל הטורים), maar ook als Rabbi Jaäkov ben Raäsj (Rabbenoe Asjer), waarschijnlijk geboren in Keulen, 1269, en mogelijk overleden in Toledo rond 1343; de tekst die we aanhalen komt van de website http://www.ateret4u.com/online/f_01618.html#Htmp→ ReportNum0020_L2; aangezien deze tekst niet te vergelijken is met de oude edities van het commentaar van de Baäl HaToeriem hebben we naar de editie *זה ספר פירוש הטור על התורה*, וואַרשא תרמ"א (die voor zover we gezien hebben geheel overeenkomt met de editie Hannover 1838 / הנובר תקצ"ט) het commentaar als appendix opgenomen, onvertaald omdat de meeste opmerkingen toch bij andere commentatoren terug te vinden zijn.

11 Obadiah ben Jacob Sforno (עובדיה בן יעקב ספורנו; Cesena, 1475 – Bologna, 1550).

12 Sjlomo Efraim ben Aharon (שלמה אפרים בן אהרון מלונטשיץ; 1550 – 1619) afkomstig uit Luntschitz, nu Łęczyca.

13 Chaim ben Mosje ibn Attar (חיים בן משה אבן עטר; Marokko, 1696 – Erets Jisrael, 1743).

14 ספר דעת זקנים והוא חיבור כולל על התורה הראשון מרבותינו בעלי התוספות; de tekst is uitgegeven in de 17e en de 18e eeuw, maar stamt uit de hoge middeleeuwen; zie https://www.sefaria.org/texts/Tanakh/Commentary/Daat→ %20Zkenim.

15 Bachja ben Asjer (בחיי בן אשר אבן חלאוה; ook bekend als rabbenoe Bechajje; c. 1255 – c. 1340, hij leefde en werkte in Spanje in Saragossa).

Waar we in de noten de Midrasj Rabba, מדרש רבה, hebben aangehaald is er gebruik gemaakt van op het internet te vinden digitale versies van deze tekst. Waar we twijfelden hebben we vergeleken met J. Theodor, *Bereschit Rabba mit Kritischem Apparat und Kommentar*, vol. ii bearbeitet und ergänzt von Ch. Albeck, Berlin 1926 / יהודה טהעאדאר, *מדרש בראשית רבא*, נערך והושלם על ידי חנוך אלבעק, ברלין תרפ"ז. Midrasj Rabba zonder verdere uitleg verwijst steeds naar Midrasj Rabba Bresjiet.
Tosefta citeren we naar de editie Zuckermandel: משה שמואל צוקרמנדל, *תוספתא על פי כתבי יד ערפורט וויינה עם מראה מקומות וחלופי גרסאות ומפתחות* / Moses Samuel Zuckermandel, *Tosephta based on the Erfurt and Vienna codices with parallels and variants*, Jerusalem 1937[2].
Midrasj Tanchoema is geciteerd naar de digitale versie op het internet,[17] vergeleken met *מדרש תנחומא על חמשה חומשי תורה* מאת חנוך זונדל, ירושלים.
Sifra, de halachische midrasj op Wajikra, is geciteerd naar de digitale versie,[18] evenals Sifre, de halachische midrasj op BeMidbar en Devarim.[19]
De Misjna is geciteerd naar één van de versies die op het internet te vinden zijn.[20]
Voor Talmoed Bavli hebben we gebruik gemaakt van de digitale versie op het internet te vinden.[21]
Avot de Rabbi Natan is geciteerd naar de editie van Schechter: שנאור זלמן שעבטער, *אבות דרבי נתן*, ווילנא תרמ"ז.[22]
Pirke deRabbi Eliëzer is geciteerd naar de editie van מיכאל היגער verschenen in חורב , de jaargangen 8-10 (294-18 תש"ז, י; 166-94 תש"ו, ט; 119-82 תש"ד, ח), een enkele maal flink aangepast aan de traditionele tekst, waarvoor we de edities Venetië 5304 en Wilna 5599 gebruikten. De eerstgenoemde editie ligt schijnbaar aan de basis van de op het internet te vinden teksten.[23]
Seder Olam is geciteerd naar תשס"ז, ... *סֵדֶר עוֹלָם רַבָּא לְהַתָּנָא הָאֱלֹקִי רַבִּי יוֹסֵי בֶּן חֲלַפְתָּא*.[24]
Voor Jalkoet Sjimoni (ילקוט שמעוני) hebben we gebruik gemaakt van de tekst zoals die eerder op de website www.tsel.org te vinden was.[25]
Sefer HaJasjar (ספר הישר) is vooral geciteerd naar editie Venetië 1625, maar de vocalisatie is door ons toegevoegd.[26] Moderne gevocaliseerde edities zijn er b.v. uit 1988, 2005.
Alle gegeven vertalingen zijn voorlopig en voor verbetering vatbaar.

16 Baroech HaLevi Epstein (ברוך הלוי אפשטיין; Bobruisk, Belarus 1860 – Pinsk, 1942); we gebruikten de editie van Tora Temima (תורה תמימה) verschenen ירושלים תשס"ה.

17 Zie bij voorbeeld: http://kodesh.snunit.k12.il/tan/b0.htm.

18 Sifra (ספרא) stamt waarschijnlijk uit de tweede helft van de 3e eeuw g.t.; we gebruikten de digitaal te verwerken versie van http://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=636.

19 Sifre (ספרי) ook wel Sifre debe Rav (ספרי דבי רב) stamt waarschijnlijk eveneens uit de tweede helft van de 3e eeuw g.t., we gebruikten de digitaal te verwerken versie van http://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=637.

20 Zie b.v. de website van Mechon Mamre: http://www.mechon-mamre.org/b/h/h0.htm.

21 Eveneens op de website van Mechon Mamre: http://www.mechon-mamre.org/b/l/l0.htm; de Talmoed-tekst is ook te vinden op de websie van Snunit: http://kodesh.snunit.k12.il/b/l/l0.htm; zie verder ook de, voor zover mij bekend niet geheel complete tekst, op de website van Sefaria: https://www.sefaria.org/texts/Talmud; deze versie geeft tekst en vertaling, volgens een artikel in de Jewish Standard (http://jewishstandard.timesofisrael.com/leading-talmud-translation-goes-free-online-with-sefaria/) is de vertaling die van de Steinsaltz-editie.

22 Avot de Rabbi Natan (אבות דרבי נתן) stamt waarschijnlijk uit de 8e-9e eeuw g.t.; er bestaan tenminste twee versies van, de ene normaal afgedrukt in Talmoed-edities als eerste van de kleine tractaten (versie A), de tweede voor het eerst gepubliceerd door Schechter in de 19e eeuw (versie B); versie A ook online: https://he.wikisource.org/wiki/אבות_דרבי_נתן; voor zover nu bekend wordt door Rasji alleen versie A geciteerd, terwijl rabbijnen uit Spanje ook versie B hebben gekend.

23 Onder meer he.wikisource.org/wiki/פרקי_דרבי_אליעזר_פרק_א en www.sefaria.org.

24 Deze tekst ook online: https://www.sefaria.org/Seder_Olam_Rabbah; Seder Olam Rabba wordt door sommigen vroeg gedateerd: 3e eeuw g.t.

25 Al sinds enige tijd helaas niet meer aangetroffen; ילקוט שמעוני is te dateren in het begin van de dertiende eeuw.

26 Vgl. Hans Bosman & Karel Jongeling, *סֵפֶר הַיָּשָׁר, עֵקֶדַת יִצָּק, Het boek van de oprechte, Het binden van Jitschak*, Sifroet 7, uitgave van de Vereniging Hebreeuws, 2012. Een met OCR bewerkte scan van een reprint van de editie Livorno 5630 is te vinden op de website van Hebrewbooks: http://www.hebrewbooks.org/40009; het resultaat van de OCR is niet steeds correct.

פסוק א'

Toen, na deze gebeurtenissen, God Avraham op de proef stelde, zei Hij tot hem: Avraham, en die antwoordde: Hier ben ik.	{א} וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי:
Targoem Onkelos Toen, na deze gebeurtenissen, de Eeuwige Avraham op de proef stelde, zei Hij tot hem: Avraham, en die antwoordde: Hier ben ik.	אונקלוס {א} וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַייָ נַסִּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא:
Targoem Jonatan En na deze zaken hadden Jitschak en Jisjmael onenigheid. Jisjmael zei: Ik heb recht op de erfenis van vader, want ik ben zijn eerstgeboren zoon. Maar Jitschak zei: Ik heb recht op de erfenis van vader, want ik ben de zoon van Sara, zijn vrouw, en jij bent de zoon van Hagar, de dienares van mijn moeder. Jisjmael antwoordde en zei: Ik ben rechtvaardiger dan jij, want ik ben besneden toen ik dertien jaar oud was, en als ik het had willen verhinderen dan zou ik mij niet hebben laten besnijden, maar jij werd besneden als een kind van acht dagen oud. Als je ervan had geweten dan had je de besnijdenis niet kunnen verhinderen. Jitschak antwoordde en zei: Let eens op, vandaag ben ik zesendertig jaar oud, en als de Heilige, gezegend zij Hij, al mijn ledematen van mij zou vragen dan zou ik dat niet uitstellen. Dadelijk werden deze woorden gehoord voor de Heer der Wereld, en dadelijk stelde het Woord van de Eeuwige Avraham op de proef, en Hij zei tot hem: Avraham, en hij zei: hier ben ik.	יונתן {א} וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵּין מִן דִּי נָצוּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל יִשְׁמָעֵאל הֲוָה אָמַר לִי חֲמָא לְמֵירוּת יַת אַבָּא דַּאֲנָא בּוּכְרֵיָא וְיִצְחָק הֲוָה אָמַר לִי חָמֵי לְמֵירוּת יַת אַבָּא דַּאֲנָא בַּר שָׁרָה אִנְתְּתֵיהּ וְאַנְתְּ בַּר הָגָר אַמְתָא דְּאִמִּי עָנֵי יִשְׁמָעֵאל וַאֲמַר אֲנָא זַכָּאי יַתִּיר מִנָּךְ דַּאֲנָא אִתְגְּזָרִית לְתְלֵיסְרֵי שְׁנִין וְאִין הֲוָת צְבוֹתִי לְמֶעְבְּדָא לָא הֲוֵינָא מְסַר נַפְשִׁי לְאִתְגְּזָרָא וְאַנְתְּ אִתְגַּזַּרְתְּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין אִילּוֹ הֲוָה בָּךְ מַנְדְּעָא דִלְמָא לָא הֲוֵיתְ מְסַר נַפְשָׁךְ לְאִתְגַּזָּרָא מְתִיב יִצְחָק וַאֲמַר הָא נָא יוֹמָיָא בַּר תְּלָתִין וְשִׁית שְׁנִין וְאִילּוּ בָּעֵי קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְכוּלֵי אֵבְרַיי לָא הֲוֵיתִי מְעַכֵּב מִן יַד אִשְׁתְּמָעוּ פִּתְגָמִין הָאִילֵּין קֳדָם מָרֵי עַלְמָא וּמִן יַד מֵימְרָא דַייָ נַסִּי יַת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ הָא נָא:
Rasji *Na deze gebeurtenissen*; er zijn er onder onze rabbijnen die zeggen: na de woorden van Satan, die bezig was met aanklagen en zei: Van ieder feestmaal dat Avraham aanrichtte heeft hij geen een stier en geen een ram aan U geofferd. Toen zei Hij hem: Hij doet niets dan alleen voor zijn zoon, maar als Ik hem zou zeggen: offer hem aan Mij, dan zou hij zich daar niet aan onttrekken.[27] En er zijn er die	רש"י {א} **אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.** יֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים, אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל שָׂטָן שֶׁהָיָה מְקַטְרֵג וְאוֹמֵר, מִכָּל סְעֻדָּה שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם לֹא הִקְרִיב לְפָנֶיךָ פַּר אֶחָד אוֹ אַיִל אֶחָד. אָמַר לוֹ, כְּלוּם עָשָׂה אֶלָּא בִּשְׁבִיל בְּנוֹ, אִלּוּ הָיִיתִי אוֹמֵר לוֹ זְבַח אוֹתוֹ

27 TB Sanhedrin 89b:ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם אחר מאי א"ר יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא אחר דבריו של שטן דכתיב ויגדל הילד ויגמל וגו' אמר שטן לפני הקב"ה רבונו של עולם זקן זה חננתו למאה שנה פרי בטן מכל סעודה שעשה לא היה לו תור אחד או גוזל אחד להקריב לפניך אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו מיד והאלהים נסה את אברהם ויאמר קח נא את בנך, Na deze woorden beproefde God Avraham; Waarna ? R. Johanan zei uit naam van R. Jose b. Zimra: Na de woorden van Satan, want er staat geschreven (Bresjiet 21): Het kind groeide op en werd van de borst genomen [en op de dag dat Jitschak van de borst genomen werd, gaf Avraham een groot feest]. Toen zei Satan tot de Heilige, gezegend zij Hij: Heer van de wereld, deze oude man hebt U op honderdjarige leeftijd de vrucht van de schoot gegund, maar van de hele maaltijd die hij gereed gemaakt heeft was er hem niet één tortelduif, en niet één duif om U te offeren. Hij sprak daarop tot hem: Zo deed hij slechts ter wille van zijn zoon, indien Ik tot hem zou zeggen: slacht hem voor Mij, dan zou hij hem dadelijk slachten. En direkt beproefde God Avraham, en zei hem: Neem toch je zoon. Vergelijk, voor dezelfde gedachtengang, maar zonder dat Satan genoemd wordt, de Midrasj Rabba lv 4: אחר הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי הרהר אברהם הרהר ואמר שמחתי ושמחתי את הכל ולא הפרשתי להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד אמר לו הקדוש ברוך הוא על מנת שנאמר לך שתקריב לי את בנך ולא תעכב על דעתיה דרבי לעזר דאמר אלהים והאלהים הוא ובית דינו מלאכי השרת אמרו אברהם זה שמח ושימח את הכל ולא הפריש להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד אמר להן הקדוש ברוך הוא על מנת שנאמר לו שיקריב את בנו ולא יעכב, Na deze zaken, na de overdenkingen van de zaken, die daar plaatsvonden; wie overdacht ze? Avraham, overdacht ze, en hij zei: Ik heb me verheugd en ik heb iedereen blij gemaakt, maar ik heb voor de Heilige, gezegend zij Hij, niets afgezonderd, zelfs geen stier en geen ram; toen sprak de Heilige, gezegend zij Hij, tot hem: In het geval dat je gezegd zou worden dat je je zoon aan Mij moest offeren dan zou je je daaraan niet onttrekken [de versie van Theodor/Albeck geeft hier שיקריב לי את בנך ולא יעכב]. Volgens r. Lezer, die zei: Elohim naast ha-Elohim, dat is Hij en zijn gerechtshof, zeiden de dienstengelen: Deze Avraham verheugde zich en maakte alle anderen blij, maar hij zonderde niet af voor de Heilige, gezegend zij Hij, zelfs geen stier en geen ram; daarop sprak de Heilige, gezegend zij Hij, in het geval dat hem gezegd zou worden dat hij zijn

zeggen: na de woorden van Jisjmael die de baas speelde over Jitschak, omdat hij besneden was op dertienjarige leeftijd en niet had geprotesteerd. Toen zei Jitschak: Met één orgaan wil je mij angst aanjagen! Als de Heilige, gezegend zij Hij, zou zeggen: Offer jezelf aan Mij, dan zou ik me daar niet aan onttrekken (TB Sanhedrin 89b;[28] Midrasj Rabba lv 4;[29] Targoem Jonatan). *Hier ben ik*; dit is het antwoord van de vromen, een uitdrukking van nederigheid, en een uitdrukking van bereidheid (Tanchoema Wajjera 22).[30]	לְפָנַי לֹא הָיָה מְעַכֵּב. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל שֶׁהָיָה מִתְפָּאֵר עַל יִצְחָק, שֶׁמָּל בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְלֹא מִחָה. אָמַר לוֹ יִצְחָק, בְּאֵבֶר אֶחָד אַתָּה מְיָרֵאנִי, אֵלּוּ אָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זְבַח עַצְמְךָ לְפָנַי לֹא הָיִיתִי מְעַכֵּב (סנהדרין פט ע"ב; ב"ר נה:ד; תרגום יונתן): **הִנֵּנִי.** כָּךְ הִיא עֲנִיָּתָם שֶׁל חֲסִידִים, לְשׁוֹן עֲנָוָה הוּא וּלְשׁוֹן זְמוּן (תנחומא וירא כ"ב):
Rasjbam Overal waar gezegd wordt *na deze gebeurtenissen*, volgt dat direkt op de volgende pericoop. *Na deze gebeurtenissen* (Bresjiet 15:1), toen Avraham de koningen gedood had, sprak de Heilige, gezegend zij Hij, tot hem: *Wees niet bang, Avram*, voor de volkeren. *Na deze gebeurtenissen* (beneden vers 20), nadat Jitschak was geboren, en er werd verder aan Avraham gemeld (beneden vers 23): *en Betuël werd de vader van Rivka*. En zo ook (Ester 3:1): *Na deze gebeurtenissen* wanneer Mordechai zijn klacht tegen Bigtan en Teresj bekend maakt. Koning Achasjverosj had toen Haman, die Mordechai wilde doden, een hoge positie gegeven; maar hij verhoogde toen hem omdat hij de koning had gered, en Haman werd opgehangen. Zo ook hier, na de gebeurtenissen dat Avraham een verbond had gesloten met Avimelech, geldig voor hem en voor zijn kinderen en voor de kleinkinderen van Avraham, en hij gaf hem zeven schapen van de kudde; en der woede van de Heilige, gezegend zij Hij, ontbrandde over deze zaak, omdat het land van de Filistijnen geheel bij het gebied van Jisrael hoorde, en de Heilige, gezegend zij Hij, had bevolen dat er geen enkele ziel in leven mocht blijven (Dev. 20:16), evenals in Jehosjoea dat ze het lot wierpen over de steden van vijf vorsten van de Filistijnen (Jehosjoea 13:3, 15:45-47). En daarom dus: *God stelde Avraham op de proef*, Hij zou hem afkeuren en narigheid aandoen, zoals er geschreven staat (Ijov 4:2): *Stelt het woord jou op de proef, zodat je verdrietig wordt?*; (Sjemot 17:7): *Omdat zij de Eeuwige verzocht hadden*; (ibid.) *Massa en Meriva*;[31] (Teh. 26:2): *Beproef mij, Eeuwige, en stel me op de proef*;	**רשב"ם {א} ויהי אחר הדברים האלה.** כל מקום שנאמר אחר הדברים האלה מחובר על הפרשה שלמעלה. אחר הדברים האלה (לעיל טו א) שהרג אברהם את המלכים אמר לו הקב"ה. אל תירא אברם מן האומות. ויהי אחר הדברים האלה (להלן פסוק כ) שנולד יצחק. ויוגד לאברהם לאמר עוד ובתואל ילד את רבקה (להלן פסוק כג). וכן אחר הדברים האלה (אסתר ג א) שהגיד מרדכי על בגתן ותרש. גדל המלך אחשורוש את המן שרצה להרוג את מרדכי והועיל לו מה שהציל את המלך ונתלה המן. אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן וחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי ארץ פלשתים בכלל גבול ישראל והקב"ה צוה עליהם לא תחיה כל נשמה (דברים כ טז) וגם ביהושע מטילין על ערי חמשת סרני פלשתים גורל. לכן והאלהים נסה את אברהם. קינתרו וציערו כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה (איוב ד ב). על נסותם את ה' (שמות יז ז). מסה ומריבה (שם).

zoon moest offeren dan zou hij zich daaraan niet onttrekken.

28 Zie noot 27.

29 Midrasj Rabba lv 4: יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה זה אומר אני חביב ממך שנמלתי לשלש עשרה שנה וזה אמר חביב אני ממך שנמלתי לח' ימים אמר ליה ישמעאל אני חביב ממך למה שהיה ספק בידי למחות ולא מחיתי באותה שעה אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב מיד והאלהים נסה את אברהם [נ"א א"ל ישמעאל אני חביב ממך שנמלתי לשלש עשרה שנה אבל אתה נמלת בקטנך ואי אפשר למחות א"ל יצחק כל מה שהלויתה להקדוש ברוך הוא שלשה טפים דם הם אלא הריני עכשיו בן ל"ז שנה אילו מבקש לי הקב"ה להשחט איני מעכב אמר הקדוש ברוך הוא הרי השעה מיד והאלהים נסה את אברהם], Jitschak en Jisjmael hadden onenigheid met elkaar; de ene zei: ik ben meer geliefd dan jij, want ik werd na dertien jaar besneden, en de ander zei, ik ben meer geliefd dan jij want ik werd na acht dagen besneden. Toen zei Jisjmael: ik ben meer geliefd dan jij, waarom? Omdat ik de mogelijkheid had om het af te weren, maar ik weerde het niet af. Op dat moment zei Jitschak, Ach verscheen de Heilige, gezegend zij Hij, mij nu maar, en zei Hij maar dat ik één van mijn ledematen moest afsnijden, dan zou ik mij daar niet aan onttrekken. Direkt daarop: En God beproefde Avraham [andere versie: Jisjmael zei: Ik ben meer geliefd dan jij, want ik werd besneden na dertien jaar, maar jij werd besneden toen je nog klein was, en toen het dus onmogelijk was om te weigeren; toen zei Jitschak: Alles wat jij aan de Heilige, gezegend zij Hij, hebt afgestaan dat zijn maar drie bloeddruppels, maar kijk ik ben nu 37 jaar oud en wanneer de Heilige, gezegend zij Hij, van mij zou vragen mij te laten slachten, dan zou ik mij daar niet aan onttrekken. Toen zei de Heilige, gezegend zij Hij: Het uur is er, en direkt daarop: *En God beproefde Avraham*.] Vergelijk ook Midrasj Tanchoema, Wajjera 18.

30 Midrasj Tanchoema, Wajjera 22: וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי, מַהוּ לְשׁוֹן הִנֵּנִי, לְשׁוֹן עֲנָוָה, לְשׁוֹן חֲסִידוּת, שֶׁכָּךְ עַנְוָתָנוּתוֹ שֶׁל חֲסִידִים בְּכָל מָקוֹם, en *Hij zei tot hem: Avraham, Avraham, en deze zei: Hier ben ik*; wat is dat voor een uitdrukking: hier ben ik? het is een uitdrukking van onderwerping, een uitdrukking van vroomheid, want zo is de nederigheid van de vromen overal.

31 De twee plaatsnamen zijn te vertalen als: Beproeving en Strijd.

als om te zeggen: Je denkt trots over de zoon die Ik je gegeven heb dat je een verbond kunt sluiten tussen jouw generatie en hun afstammelingen. Maar nu geldt voor jou: Offer hem als brandoffer en hij zalzien wat hij van nut kan zijn in jouw verbondssluitingen. En zo vind ik daarna in de Midrasj op Sjemoeël (i Sjemoeël 6:1): *en de Ark van de Eeuwige was zeven maanden in het land van de Filistijnen*. Er staat geschreven de zeven schapen van de kudde heb je uit Mijn handen genomen, en de Heilige, gezegend zij Hij, zei hem: Jij hebt hem zeven schapen gegeven. Ik zweer dat zijn nakomelingen zeven maal strijd zullen voeren met jouw nakomelingen, en dat zij de overhand zullen hebben. Een andere verklaring: Ik zweer dat zijn nakomelingen zeven rechtvaardigen uit jouw nakomelingen zullen doden, namelijk Sjimsjon, Chofni, Pinchas, Sjaöel en zijn drie zonen. Nog een andere verklaring: Ik zweer dat zijn zonen zeven tempels zullen verwoesten, namelijk de Tent van de Samenkomst, Gilgal, Nov, Sjilo[, Givon] en de Eeuwige Tempel [twee maal]. Nog een andere opvatting: Dat de Ark zeven maanden in het gebied van de Filistijnen zou verblijven. *Hij beproefde*, Hij kwelde hem.	בחנני ה' ונסני (תהלים כו ב). כלומר נתגאיתה בבן שנתתיך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם. ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך. וכן מצאתי אחרי כן במדרש של שמואל ויהי ארון ה' בארץ פלשתים שבעה חדשים (ש"א ו א). כתיב את שבע כבשות הצאן תקח מידי. אמר לו הקב"ה אתה נתתה לו שבע כבשות. חייך שבניו עושים שבע מלחמות עם בניך ונוצחין אותן. ד"א חייך שבניו הורגים שבע צדיקים מבניך ואילו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשה בניו. ד"א חייך שבניו מחריבים שבע משכנות. ואלו הן אהל מועד וגלגל נוב ושילה [וגבעון] ובית עולמים [תרין]. ד"א שארון מחזיר בשדה פלשתים שבעה חדשים. **נסה.** קונטראי"אה.
Ibn Ezra *En God stelde Avraham op de proef*; er is iemand die zegt dat de samech staat in plaats van de sin en de he in plaats van de alef [*Hij verhoogde*]. Maar de bedoeling van de hele parasja is dat het om niets anders gaat dan 'op de proef stellen' als betekenis. En geleerde lieden zeggen dat kennis tweeledig is: de ene is kennis van de toekomst, voordat het er is, en de tweede is de kennis van datgene wat er aangetroffen wordt, en dat is de betekenis van *Hij stelde op de proef*. *Want nu weet Ik* [vers 12]. De Gaon zegt dat het woord 'Hij stelde op de proef' is om Zijn rechtvaardigheid te laten zien aan de mensen, en ook het woord 'Ik weet' heeft als bedoeling 'Ik laat weten.' Maar wist deze Gaon dan niet dat op het moment dat hij zijn zoon bond zelfs zijn knechten daar niet waren. Anderen zeggen dat de betekenis van 'en doe hem daar opgaan tot brandoffer' is 'breng hem naar boven op de berg en dat zal hem aangerekend worden als brandoffer.' Maar Avraham herkende niet het geheim van de profetie en hij haastte zich om hem te slachten en de Naam zei hem: Dit heb ik niet gevraagd. En anderen zeggen: Laat het erop lijken dat je hem als brandoffer brengt, zoals: *Geef hun wijn te drinken* (Jirm. 35:2).[32] Deze Geonim brachten deze uitleggingen naar voren omdat zij zeiden: Het is onmogelijk dat God een bevel geeft, en dat Hij daarna zegt dat je het niet hoeft te doen. Maar kijk, ze namen niet ter harte de eerstgeborenen, die na een jaar voor de Levieten werden ingewisseld.[33] Maar nadat de Schrift in het begin stelt: *God stelde Avraham op de proef* zijn alle bezwaren uit de weg, want God stelde hem op de proef zodat hij zijn loon kon ontvangen. De betekenis van *En nu weet ik* (v. 12) is als: *Zo niet, dan zal Ik het weten* (Bresjiet 18:21). En ik zal de geheime betekenis ervan nog uitleggen bij het vers: *Ik ken je bij name* (Sjem. 33:12), als God, die de verborgen dingen kent, mij wil helpen.	**אבן עזרא {א-ב} והאלהים נסה את אברהם.** יש אומר כי הסמ"ך תחת שי"ן והה"א תחת האל"ף. וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו. ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצא וזה פי' נסה. **גם כי עתה ידעתי.** והגאון אמר שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם. גם מלת ידעתי כטעם הודעתי. והלא ידע זה הגאון כי בשעה שעקד בנו לא היו שם אפילו נעריו. ואחרים אמרו כי פירוש **והעלהו שם לעולה** שיעלהו אל ההר וזאת תחשב לו לעולה. ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת ואחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין. והוצרכו אלא הגאונים לפירושים האלה. כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה. והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים אחר שנה. ואחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם **כי עתה ידעתי.** כמו ואם לא אדעה. ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם. אם יעזרני השם יודע הנסתרות:
Radak *Na deze gebeurtenissen*; na wat Avraham overkwam bij Avimelech, en zijn lange verblijf daar, en dat hij daarna naar Beëer	**רד"ק {א} ויהי אחר הדברים האלה,** אחר

32 De opmerking in Jirm. 35:2 is juist bedoeld om de weigering van de Rechabieten te verkrijgen, zodat die daarna als voorbeeld gebruikt kan worden; het probleem is de onveranderlijkheid van God, die in het verhaal van de Akeda ver te zoeken lijkt.

33 De eerstgeborenen werden (Sjemot 13:2) aan de Eeuwige gewijd (*Heilig Mij alle eerstgeborenen; wat enige baarmoeder opent onder de kinderen Israëls, van mensen en van beesten, dat is van Mij*) terwijl later (BeMidbar 3:41) de Levieten voor de dienst van de Eeuwige werden uitgekozen (*En gij zult voor Mij de Levieten nemen –Ik ben de Eeuwige–, in plaats van alle eerstgeborenen onder de kinderen van Israël*).

Sjeva kwam om daar te wonen. Toen kwam deze zaak, dat God Avraham op de proef stelde in de zaak van zijn enige zoon. En de betekenis van de proef is bijzonder moeilijk uit te leggen als het om God gaat. Immers, Hij onderzoekt het hart, en Hij begrijpt de nieren en dus wist Hij dat Avraham zijn bevel zou uitvoeren. En als het was om het aan de mensheid duidelijk te maken, er was daar toch niemand op het moment van de Akeda dan alleen Avraham en zijn zoon Jitschak. Immers, zelfs zijn knechten die met hem meegegaan waren wisten niets van deze zaak. En wie zou de zaak aan de wereld bekend moeten maken, zelfs al zou hij het vertellen, wie zou hem geloven? De waarheid is dat deze beproeving er was om aan de wereldbewoners duidelijk te maken de volmaakte liefde van Avraham. En het gebeurde niet voor de generaties van toen, maar voor de later komende generaties, die geloven in Tora, en Mosje Rabbenoe heeft die opgeschreven uit de mond van God. En in de verhalen erover kan men zien tot hoever de liefde van Avraham voor God reikte. En daaruit leert men de liefde voor God met geheel zijn hart en geheel zijn ziel. Want Avraham hield van Jitschak meer dan van zichzelf, want hij was oud, en als hij zou sterven, zou hij op een natuurlijke wijze sterven, in hoge ouderdom, oud en zat van dagen. Maar zijn zoon was nog een jongeman, en hij had nog geen vrouw en kinderen en hij had nog niet genoten van de wereld; als hij zou sterven zou dat een zeer harde zaak zijn voor Avraham. Maar ook al was hij hem een zoon van zijn ouderdom, wanneer God hem zei dat hij hem daar als brandoffer moest offeren dan was al zijn liefde en genegenheid als niets in zijn ogen. Hij vroeg niet en hij probeerde niets: Hebt U niet gezegd: In Jitschak zal voor jou nageslacht genoemd worden. *Nee*, hij stond vroeg op en haastte zich om de wil van God te doen, en hij dacht niet aan enige liefde dan aan de liefde voor God. En waarlijk, voordat de Tora werd opgeschreven met haar verhalen werd deze grote zaak overgeleverd aan het nageslacht van Avraham, Jitschak en Jaäkov, want Jitschak vertelde het aan Jaäkov, en Jaäkov aan zijn zonen. En nadat de Tora opgeschreven was voor de nazaten van Jaäkov werd de zaak bekend in de wereld, en er zijn er die het geloven en er zijn er die het niet geloven. En nu, zoveel jaren nadat de verering van beelden en afgoden is opgehouden geloven de meeste mensen op de wereld in de Tora van Mosje Rabbenoe, en haar verhalen, maar er zijn er die het niet met ons eens zijn op het punt van de geboden, omdat ze zeggen dat die vooral allegorisch zijn bedoeld. En dat zeer velen dit geweldige verhaal geloven getuigt van de grootheid van Avraham, onze vader, dat hij God lief had met een volmaakte liefde, en dat het passend is voor een mens om van hem de weg van onze voorvaderen te leren. *En hij zei tot hem: Avraham.* In een nachtgezicht sprak Hij tot hem, omdat er daarna staat: *En Avraham stond 's morgens vroeg op.*	מה שקרה לאברהם עם אבימלך וארכו לו שם הימים ובא לו לבאר שבע לגור שם היה הדבר הזה שנסה אלהים את אברהם בדבר בנו יחידו, וענין הנסיון קשה מאד לספרו על האל, כי הוא חוקר לב ומבין כליות וידע כי אברהם יעשה מצותו, ואם להודיע לבני עולם, הנה לא היה שם בעת העקדה אלא אברהם ובנו יצחק, כי אפילו נעריו שהלכו עמו לא ידעו בזה הדבר, ומי הודיע דבר זה לעולם, ואפילו היה הוא מספר מי מאמין לו; והאמת כי הנסיון הזה להראות לבני עולם אהבת אברהם השלמה, ולא נעשה לאותם הדורות אלא לדורות הבאים המאמינים בתורה שכתב משה רבינו מפי האל ובספוריה שיראו עד היכן הגיע אהבת אברהם לאל; וילמדו ממנה לאהבה את ה' בכל לבבם ובכל נפשם, כי אברהם היה אוהב את יצחק יותר מנפשו כי הוא היה זקן, ואם ימות הוא, ימות בטבעו בשיבה טובה זקן ושבע ימים אבל בנו היה נער ועדיין לא היה לו אשה ובנים ולא נהנה מן העולם, ואם ימות הוא יהיה הדבר קשה לאברהם מאד. ועוד שהיה לו בן זקונים, וכשאמר לו האל שיעלהו שם לעולה היתה כל אהבה והחבה כאין בעיניו, ולא שאל ולא נסה, הלא אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע, אלא כיון שאמר לו האל עשה כך, מיד השכים ומהר לעשות רצון האל, ולא חשב שום אהבה כנגד אהבתו, ובאמת קודם שנכתבה התורה וספוריה היה הדבר הגדול הזה מסור לזרע אברהה יצחק ויעקב כי יצחק מסר ליעקב ויעקב לבניו, ואחר שנכתבה התורה לבני יעקב נתפרסם הדבר בעולם יש מאמינים ויש שאינם מאמינים. והיום כמה שנים מיום שבטלה עבודת הצלמים והאלילים מאמינים רוב העולם בתורת משה רבינו ובספוריה, אלא שחולקים עלינו על המצות, שאומרים כי דרך משל נאמרו. ובהאמין רוב בני העולם הספור הגדול הזה הוא עדות גדולה על אברהם אבינו שהיה אוהב האל אהבה שלמה ותמה וראוי לאדם ללמוד הימנו דרך אהבתו. **ויאמר אליו אברהם**, במראת הלילה אמר לו, שהרי אמר **וישכם אברהם בבקר**.
Ramban *En God stelde Avraham op de proef*; de betekenis van het op de proef stellen is, naar mijn inzicht, dat het handelen van de mens de absolute basis is: als hij het wil doet hij het en als hij het niet wil doet hij het niet. Het wordt 'nissajon,' test, genoemd, gerekend van de kant van de geteste persoon, maar de gezegende Tester geeft hem bevel om de zaak naar buiten te brengen van het potentiële naar de actualiteit, om dan de beloning te kunnen geven voor een goede handeling en niet het loon voor alleen maar een goed hart. Je moet weten dat *de*	**הרמב"ן {א} והאלהים נסה את אברהם.** ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה יקרא "נסיון" מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד דע כי השם צדיק יבחן (תהלים יא

Eeuwige de rechtvaardige op de proef stelt (Teh. 11:5); wanneer Hij weet dat een rechtvaardige zal handelen naar Zijn wil en hem rechtvaardig wil maken, dan geeft Hij bevel tot een test. Maar Hij test de goddelozen niet, want die zouden toch niet luisteren. Dus, alle testen in Tora zijn voor het voordeel van de geteste persoon.	ה) כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה.
Bachja *En God stelde Avraham op de proef.* Dit is de afdeling van de Akeda, waarbij Jisrael erop vertrouwt dat de verdienste van de Akeda hen beschermt, van geslacht op geslacht. Deze beproeving, dat zij ver van ons, was er niet ten behoeve van de Eeuwige, gezegend zij Hij, maar ten behoeve van de schepselen om de grootheid van de rechtvaardige of de profeet kenbaar te maken. En zo zegt de Schrift (Teh. 11:5): *De Eeuwige test de rechtvaardige*.	**בחיי {א} והאלהים נסה את אברהם.** זו היא פרשת העקדה אשר ישראל בטוחים להיות זכות העקדה מגין עליהם בכל דור ודור. ואין הנסיון ח״ו אצל ה׳ יתברך אלא אצל הבריות להודיע גודל מעלת הצדיק או הנביא. וכן אמר הכהוב (תהלים י"א) ה׳ צדיק יבחן.
En wat is de reden dat de Akeda direkt volgt op de afdeling van Avimelech? Men legt het uit in de midrasj. נסה (nissa) is een term als זעף (za'af) 'boos zijn,' zoals men זעפים (zo'efiem) vertaalt met נסיסים (nesisiem) (Targoem Onkelos Bresjiet 40:6). En dit in verband met het feit dat de boosheid van de Heilige, gezegend zij Hij, werd opgewekt door de zeven schapen, die hij gaf aan Avimelech, zodat daar tegenover staat dat zijn nakomelingen gestraft werden, doordat de Ark van het Verbond zeven maanden in het land van de Filistijnen verbleef.	ומה שנסמכה עקדה לפרשת אבימלך אומר במדרש נסה לשין זעף כדמתרגמינן זעפים נסיסים. וזה כנגד מה שתכעיס להקב״ה בשבע כבשות שנתן לאבימלך שכנגדן נענשו בניו שישב ארון הברית בשדה פלשתים שבעה חדשים.
Weet dan dat de beproeving van de Akeda bedoeld was om onder de volkeren duidelijk te maken de grootsheid van het op zich nemen van de vrees en de liefde voor de Naam, gezegend zij Hij.	ודע כי נסיון העקדה היה לפרסם בעמים גודל חיוב היראה והאהבה בשם יתברך.
Immers, de liefde valt uiteen in drie soorten: de eerste is zoals iemand die houdt van de koning; vanuit zijn liefde vertelt hij over diens te prijzen hoedanigheden, en hij maakt voortdurend dagelijks zijn deugden bekend, en hij doet aan iedereen zijn geweldige daden weten, maar hij wil niets van zijn geld missen vanwege die liefde voor hem;	כי האהבה על ג׳ חלקים, האחד מי שאוהב את המלך ומתוך אהבהו יספר בשבחיו ויפרסם מעלותיו תמיד כל היום ויודיע לכל את גבורותיו, אבל לא היה חוסר מממונו כלום בשביל אהבתו,
de tweede is zoals iemand die meer van hem houdt dan de eerste; hij vertelt over diens te prijzen hoedanigheden, hij geeft al zijn geld om zijnentwil, maar niet stelt hij zichzelf om hem ter beschikking tot in de dood;	השני מי שאוהב אותו יותר מן הראשון יספר בשבחיו ויתן כל ממנו בשבילו אבל לא ימסור עצמו למיתה בשבילו,
en de derde is zoals iemand, die meer van hem houdt dan de andere twee; hij vertelt over diens te prijzen hoedanigheden, hij geeft al zijn geld om zijnentwil, en hij levert zichzelf over tot in de dood.	השלישי מי שאוהב אותו יותר משניהם יספר בשבחיו ויתן כל ממונו בשבילו וימסור עצמו למיתה.
En kijk, Avraham was volledig in alle drie deze soorten. De eerste: hij vertelde van de te prijzen hoedanigheden van de Koning van de koningen der koningen, de Heilige, gezegend zij Hij, en hij maakte in de wereld duidelijk Zijn goddelijkheid en Zijn eenheid, zoals er geschreven staat (Bresjiet 21:33): *hij riep daar de naam van de Eeuwige, de God voor altijd, aan*.	והנה אברהם היה שלם בג׳ חלקים אלה. האחד ספר בשבחיו של [מלך] מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ופרסם אלהותו ויחודו בעולם כענין שכתוב (בראשית כא) ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם.
Omdat de mensen van zijn generatie de organisatie van het universum toeschreven aan de sterren en de planeten, en hij leidde hen op de weg van de waarheid en hij deed hen kennen de enige Bestuurder, dat is de God van het universum; zoals in de uitspraak van Elifaz (Ijov 5:8): *Aan God laat ik mijn zaak*. Hij zegt dat de organisatie van het universum niet ligt bij de veranderlijke krachten en het leger des hemels, maar alleen bij de Naam, gezegend zij Hij.	לפי שאנשי דורו היו נותנים הנהגת העולם אל הכוכבים והמזלות והוא היה מדריכם בדרך האמת ומודיעם המנהיג היחיד שהוא אל עולם וכמאמר אליפז (איוב ה) ואל אלהים אשים דברתי. יאמר כי הנהגת העולם אל ישימנה לכחות הגלגלים ולצבא השמים רק לשם יתברך.

De tweede: hij verdeelde en gaf aan de behoeftigen vanwege de liefde voor de Eeuwige, gezegend zij Hij. Hij was een groot gastheer en hij opende zijn deur voor iedereen die voorbijging of terugkeerde. En het volgende zegt men in de midrasj (Midrasj Tehilliem 110[34]): Er waren vier deuren in de woning van Avraham, in de vier windrichtingen, en iedereen die kwam via de ene deur, ging weg door een andere deur, zodat hij zich niet beschaamd hoefde te voelen voor andere reizigers.	השני פזר נתן לאביונים בשביל אהבת ה׳ יתברך הוא. שהיה בעל אכסניא ופתחו פתוח לכל עובר ושב. וכן אמרו במדרש (מדרש תהלים ק"י) ד׳ פתחים היו לו לביתו של אברהם והיו לד׳ רוחות העולם וכל מי שנכנס בפתח זה יוצא בפתח אחר כדי שלא יתבייש מפני עוברי דרכים.
En zo wordt dit geïmpliceerd in de Schrift (Bresjiet 21:33): *En hij plantte een tamarisk in Beëer Sjeva*. En onze rabbijnen, z"l, hebben dat uitgelegd als voedsel, rustplaats en begeleiding.[35] Dit niet alleen maar hij nodigde hen met aandrang uit, en hij holde hen tegemoet, want er is gezegd (Bresjiet 18:2): *Hij holde hen tegemoet*. En over hem zegt de Schrift (Misjle 11:24): *Er is er een, die uitdeelt, en daarom nog meer krijgt*, en er is geen twijfel dat hij alle rijkdom van zijn huis gaf uit liefde voor de Eeuwige, gezegend zij Hij.	וכן נרמז בכתוב (בראשית כא) ויטע אש״ל בבאר שבע. ודרשו רז״ל (מדרש תהלים ל"ז) אכילה שכיבה לויה. ולא עוד אלא שהיה מחזר אחריהם ורץ לקראתם. שנאמר (בראשית יח) וירץ לקראתם. ועליו אמר הכתוב (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד. ואין ספק כי היה נותן את כל הון ביתו באהבת ה' יתברך.
En de derde: Hij leverde zichzelf over aan de dood vanwege de liefde voor de Eeuwige, toen hij in de vurige oven geleid werd vanwege de heiliging van de Heilige, gezegend zij Hij.[36] Omdat hij deze graad van liefde bereikte en boven de drie graden uitsteeg noemde de Eeuwige, gezegend zij Hij, hem (Jesj. 41:6): *Avraham mijn beminde*.	הג׳ מסר עצמו למיתה בשביל אהבת ה׳ כשהושלך לכבשן האש על קדושת ה׳ יתברך. ולפי שהשיג מדרגת האהבה ועבר על ג׳ החלקים קראו הש״י (ישעיהו מא) אברהם אוהבי.
Maar in het geval van de Akeda toonde Avraham de kracht van zijn liefde voor de Eeuwige, gezegend zij Hij, want die was sterk en krachtig, niet te vergelijken met de drie genoemde graden; niet te vergelijken met iemand die zichzelf overlevert aan de dood vanwege zijn liefde of vanwege zijn heer. Want zelfs al had Avraham honderd lichamen gehad, dan was het passend geweest om ze allemaal over te leveren aan de dood in plaats van Jitschak.	אבל בענין זה של העקדה הראה אברהם תוקף אהבתו בשם יתברך שהיתה חזקה ועזה אין להעריך אותה עם שלשה חלקים הנזכרים ואין לדמותה למי שמוסר עצמו למיתה בשביל אוהבו או בשביל אדונו. כי ראוי היה אברהם אילו היו לו מאה גופין למסור את כולם למיתה על יצחק.
Maar deze actie was niet als de eerdere acties, en deze test was niet als de eerdere testen; de menselijke natuur kan dit niet lijden, en er is geen vergelijkbare kracht die kan begrijpen hoe een onvruchtbare oude man van honderd jaar, rijk aan geld en goederen en geëerd, verlangend naar een zoon met een volmaakt verlangen, met nog een andere zoon van de wanhoop; het is passend om te bedenken de kracht van de krachtige liefde voor deze zoon, en de liefde groeide tot het einde van het jaar meer en meer nog dan toen hij een jongen van acht dagen oud was, en groeide nog meer gedurende vijftien jaren na dat eerste jaar, want toen was hij reeds opgegroeid en in staat onderscheid te maken tussen goed en kwaad, en zijn liefde groeide verder tot hij bijna veertig was; dat was het moment dat het verstand van de mens de volmaaktheid bereikte. Jitschak dus was 36 jaar ten tijde van de Akeda, en zijn liefde groeide meer en meer toen hem bevolen werd om zelf met eigen handen deze zoon te slachten, terwijl deze liefde door niets ter wereld met recht ter zijde geschoven kon worden.	אבל פעולה זו לא היתה כשאר הפעולות, והנסיון הזה לא היה כשאר הנסיונות, אין הטבע יכול לסובלו, ואין הכח המדמה יכול לחשבו, שיהיה אדם עקר וזקן בן מאה שנה ולו עושר ונכסים וכבוד והיה מתאוה לבן בתכלית התאוה והיה לו בן אחר היאוש, היה ראוי לחשב תוקף האהבה החזקה לבן ההוא, ותכפל האהבה יותר ויותר לסוף שנה ממה שהיה בן שמונה ימים, ותכפל לחמש ועשר שנים יותר ממה שהיה בהיותו בן שנה שכבר הוא מגודל ומבחין בין טוב לרע, ותכפל האהבה בהיותו קרוב לארבעים שנה, הוא הוא הזמן ששכלו של אדם עומד על השלמות. וזהו יצחק שהיה כן ל״ז שנה בזמן העקדה ותכפל יותר ויותר כשיצוה לשחוט הבן הזה הוא בעצמו בידיו והאהבה הזאת אין דבר בעולם ראוי לעברה.

34 Midrasj Tehilliem 102: אברהם עשה לו פונדק ופתח לו פתחים לכל רוח והיה מקבל העוברים והשבים, .. Avraham, en maakte voor zich een herberg, met daarbij een toegang, toegangen voor alle windrichtingen, en daar ontving hij de gaande en de komende man.

35 אשל, tamarisk, wordt uitgelegd als een afkorting voor אכילה שכיבה לויה, vgl. Midrasj Tehilliem 37: ויטע אש״ל אכילה ושתיה, en id. 110: ויטע אשל בבאר שבע אמר ר׳ עזריה מהו רש"ל אכילה שכיבה לויה.

36 Er is een traditie dat Avraham door de slechte koning Nimrod in een vurige oven werd gedwongen, in de stijl van de drie mannen in Daniël, zie b.v. Midrasj Rabba xlii 4 en voor een uitgebreide versie b.v. Sefer HaJasjar, weekafdeling Noach.

Ondanks zijn geweldige liefde voor Jitschak begreep Avraham dat zijn liefde voor de Eeuwige, gezegend zij Hij, sterker moest zijn dan zijn liefde voor Jitschak. En vanwege de geweldige kracht en sterkte van zijn liefde voor de Eeuwige, gezegend zij Hij, werd het in de ogen van Avraham eenvoudig om Jitschak te proberen te slachten, na drie dagen, zoals het Woord over hem zegt.	ואברהם מתוך שהיה שלם באמונה עם היות הפלגת אהבתו אל יצחק, הכיר כי ראוי שתתגבר אהבת ה' יתברך על אהבת יצחק. ולחוזק כח הפלגת האהבה החזקה הזאת שהיתה לו לאברהם בשם יתברך היתה נקלה בעיניו אהבת יצחק ובקש לשחטו אחר שלשה ימים שנאמר לו הדבור.
Want als Hij zo zeer plotseling gedaan had op de plaats waar hij was, dan was zijn handelen inderhaast en uit paniek geweest. Maar nu het gebeurde na een reis van drie dagen werd het gedaan na overweging en beraadslaging.	כי אילו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה. אבל כשהיה אחר מהלך שלשה ימים כבר נעשה בישוב דעת ועצה.
En dit is het wat men zegt in Midrasj Rabba (Midrasj Tanchoema Wajjera 22[37]): Waarom op de derde dag, en niet op de eerste dag of op de tweede dag? Zodat de volkeren van de wereld niet zouden kunnen zeggen: hij was in de war gebracht en geschokt, zodat hij zijn zoon ging slachten. Daarom deed hij het werk werkelijk met zijn handen. En daarmee werd getest de mate van zijn vrees en de mate van zijn liefde: de vrees was geen vrees voor straf en de liefde geen hoop op beloning, in andere woorden als het was om een beloning te ontvangen dan zou dit geen absolute liefde zijn omdat hij dan aan het drinken was geweest van de bittere drank van zijn kennis die hem tenslotte behulpzaam was. En dat betekent het dat Hij zegt: *Nu weet Ik dat je Godvrezend bent.*	והוא שאמרו בבראשית רבה (תנחומא וירא כ"ב) למה ביום שלישי ולא ביום ראשון ולא ביום שני שלא יהיו אומות העולם אומרים הממו ערבבו והלך לשחוט את בנו על כן עשה הפעולה ההיא ממש בידים. ועמה נבחן במדת היראה ובמדת האהבה יראה לא ליראת עונש ואהבה לא לתוחלת גמול כלומר על מנת לקבל פרס כי זאת לא תהיה אהבה גמורה שהרי יש שותה המשקה המר מדעתו שיועיל לו באחרית. וזהו שאמר **עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה.**
Het is natuurlijk duidelijk dat dit al die tijd bekend was bij de Eeuwige, gezegend zij Hij, maar de betekenis ervan is dat het van dit moment duidelijk is dat de potentie is veranderd in realiteit. Let vooral goed op de geestdrift van Avraham en zijn haast met dit gebod, want hij had een heel gezelschap aan mannen uit zijn huishouding met zich kunnen nemen, maar hij nam geen anderen mee dan een tweetal, zoals geschreven staat: *en zijn twee knechten met hem*, Jisjmael en Eliëzer, en zelfs die twee knechten waren niet bij hem op het moment van de Akeda, maar hij zei tot hen: *Blijven jullie hier bij de ezel*. De betekenis daarvan is dat zij hem niet konden weerhouden van deze handeling, en zijn hand niet konden tegenhouden.	וידוע כי הידיעה בשם יתברך בכל זמן. אבל פירוש הדבר ידוע מעתה כי יצא מן הכח אל הפעל. וראה גם ראה זריזותו של אברהם והריצותו במצוה זו כי היה יכול להוליך עמו חבורת אנשים מאנשי ביתו ולא הוליך עמו כי אם שנים הוא שכתוב **ושני נעריו עמו** ישמעאל ואליעזר ואפילו אותן שני נערים לא היו עמו בשעת העקדה אבל אמר להם **שבו לכם פה עם החמור.** והענין כדי שלא יבטלו ממנו המעשה הזה ושלא ימחו בידו:
Sforno *En Hij stelde Avraham op de proef*; Hij had de bedoeling dat hij in daad zou omzetten zijn liefde en (god)vrezendheid, die er in potentie was. En op zo'n manier zou hij meer gaan lijken op zijn Schepper, die in der daad goed is voor de wereld. Immers, het is echt in werkelijkheid de bedoeling van de mens dat hij zal gaan lijken op zijn Schepper, zo veel als mogelijk, zoals de Schrift getuigt in de uitspraak: *Laten we de mens maken naar Ons beeld, naar Onze gelijkenis* (Bresjiet 1:26).	**ספורנו {א} נִסָּה אֶת אַבְרָהָם.** כִּוֵּן שֶׁיִּהְיֶה בְּפֹעַל אוֹהֵב וְיָרֵא כְּמוֹ שֶׁהָיָה בְּכֹחַ. וּבָזֶה יִדְמֶה יוֹתֵר לְבוֹרְאוֹ שֶׁהוּא טוֹב לָעוֹלָם בְּפֹעַל. כִּי אָמְנָם הַכַּוָּנָה בְּמְצִיאוּת הָאָדָם הָיְתָה שֶׁיִּדְמֶה לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, כַּאֲשֶׁר הֵעִיד בְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (לעיל א, כו).
Or haChajim *En na deze dingen* enz., de uitleg van *de dingen* is: de bovengenoemde zaken, vanaf het probleem dat zoveel beproevingen hem overkwamen totdat hem een zoon beschoren was in zijn ouderdom; verder beloofde de Eeuwige hem (Bresjiet 21:12): *want door Jitschak zal jouw nageslacht genoemd worden*. En het was nadat Jitschak opgegroeid was, er is immers gezegd (Bresjiet 21:34): *en Avraham verbleef in het land van de Filistijnen gedurende lange tijd*,	**אור החיים {א} ויהי אחר הדברים וגו'.** פירוש הדברים האמורים למעלה מהענין שכמה הרפתקי שעברו עליו עד שנפקד בבן לעת זקנתו, וגם הבטיחו ה' כי ביצחק יקרא לך זרע, ואחר שהיה יצחק גדול כאומרו ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים ובשנה ראשונה שירד

37 We hebben deze opmerking niet aangetroffen in deze vorm in Midrasj Rabba, wel in Midrasj Tanchoema Wajjera 22, vgl. noot 71.

en in het eerste jaar dat hij afdaalde naar de Filistijnen werd Jitschak geboren; hieruit volgt dat hij volwassen was. Vanwege het voorgaande was de test groot, uitzonderlijk vanuit het standpunt van Avraham, want na zoveel beproevingen die hem eerder overkwamen, tot hem een zoon beloofd was, en na zoveel beloften van de Eeuwige *dat door Jitschak jouw nageslacht genoemd zal worden*. Hij zegt hem, dat hij hem moet offeren, en hij denkt er niet over na in zijn hart. Ook uit het standpunt van Jitschak is er sprake van dat hij groot is, zoals blijkt uit het aansluitende vers: *en hij verbleef etc.*, hetgeen je leert dat hij groot was en niet terughoudend. Ook was het de bedoeling om te zeggen *na deze dingen* omdat op dit moment Jitschak je enige zoon genoemd kon worden, en niet voor de genoemde zaken, want toen was Jisjmael er nog en was hij niet de enige. *En God testte etc.*, de tekst zegt *en God* met toevoeging van een waw, en deze toevoeging is er om duidelijk te maken dat, afgezien van de beproevingen die hem eerder overkwamen, Hij hem nog eens wilde testen met deze zeer grote test. *En Hij zei: Avraham*, de reden van deze aanroep was om hem eerst duidelijk te maken dat God op het punt stond om hem een zeer grote zaak te vragen; en Avraham begreep dat en zei tot Hem *Hier ben ik*, waarvan de verklaring is: Zie, ik ben gereed voor alles wat U mij zult zeggen.	לפלשתים נולד יצחק הא למדת כי גדול היה. ובאמצעות הקודם יהיה גודל הנסיון מופלא בין בבחינת אברהם שאחר כמה הרפתקי קדמו לו עד שנפקד ואחר כמה הבטחות מה' כי ביצחק יקרא זרעו הוא אומר לו שיקרבהו ולא הרהר בלבו, בין בבחינת יצחק שהגם שהיה גדול כנשמע מפסוק הסמוך ויגר וגו' הא למדת שגדול היה ולא עכב. גם נתכוין לומר **אחר הדברים** שבזה יוצדק לומר לו את בנך את יחידך ולא קודם הדברים הנאמרים בסמוך שהרי היה לו ישמעאל ואינו יחידו:**והאלהים נסה וגו'**. אמר והאלהים בתוספת וא"ו ותוספת ה"א לומר מלבד נסיונות שקדמוהו הוסיף לנסותו בגבורת הדין נסיון עצום: **ויאמר אליו אברהם**. טעם הקריאה, להודיעו קודם כי בא האלהים לשאול ממנו דבר גדול, והבין אברהם ואמר אליו **הנני** פי' הריני מוכן לכל אשר תאמר אלי:
Tora Temima *Na de dingen/woorden*; Waarna? r. Jochanan zei uit naam van r. Josi ben Zimra: Na de woorden van de Satan, want er staat geschreven (21:8): *Het kind groeide op, en werd gespeend; toen maakte hij een feestmaal*; Satan sprak ten overstaan van de Heilige, gezegend zij Hij: U hebt deze oude man op zijn honderdste jaar begunstigd met de vrucht van een schoot, maar van het hele feestmaal dat hij aanrichtte was er hem geen duif of jong vogeltje dat hij voor U wilde offeren. Toen zei de Eeuwige, de Heilige, gezegend zij Hij: Zou hij niet alles doen voor zijn zoon, maar als Ik hem zeg: Offer je zoon voor mij, dan zou hij hem dadelijk offeren, en dadelijk — *En God stelde Avraham op de proef* (TB Sanhedrin 89b).[38] *Na de dingen/woorden*; r. Levi zei: Na de woorden, d.w.z. na de woorden van Jisjmael tot Jitschak; want hij zei hem: Ik ben belangrijker dan jij, want jij werd besneden toen je acht dagen oud was, en ik toen ik dertien jaar was; toen zei hij hem: Om één lid bespot je mij? Als de Heilige, gezegend zij Hij, mij zou zeggen: Offer jezelf aan Mij, dan zou ik mezelf offeren, dadelijk — *En God stelde Avraham op de proef* (ibid.).	**תורה תמימה {א} אחר הדברים**. מאי אחר, א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא, אחר דבריו של שטן, דכתיב (כ"א ח') ויגדל הילד ויגמל ויעש משתה, אמר שטן לפני הקדוש ברוך הוא, זקן זה חוננתו למאה שנה בפרי בטן, מכל סעודה שעשה לא היה לו תור או גוזל אחד להקריב לפניך, אמר לי' הקדוש ברוך הוא, כלום עשה אלא בשביל בנו, אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו, מיד — והאלהים נסה את אברהם (סנהדרין פ"ט ב) **אחר הדברים**. רבי לוי אמר, אחר הדברים — אחר דבריו של ישמעאל ליצחק, שאמר לו אני גדול ממך, שאתה מלתה בן שמונה ימים ואני בן י"ג שנה, אמר לו, ובאבר אחד אתה מתגרה בי, אם יאמר לי הקדוש ברוך הוא זבח עצמך לפני אני זובח עצמי, מיד — והאלהים נסה את אברהם (שם שם).

38 Zie noot 27.

פסוק ב'

Hij zei: Neem toch je zoon, je enige, die jij liefhebt, namelijk Jitschak en ga naar het land van de Moria, en offer hem daar als brandoffer, op één van de bergen die Ik je zal noemen.	**ב'** וַיֹּאמֶר קַח־נָ֣א אֶת־בִּנְךָ֗ אֶת־יְחִֽידְךָ֙ אֲשֶׁר־ אָהַ֣בְתָּ אֶת־יִצְחָ֔ק וְלֶךְ־לְךָ֖ אֶל־אֶ֣רֶץ הַמֹּרִיָּ֑ה וְהַעֲלֵ֤הוּ שָׁם֙ לְעֹלָ֔ה עַ֚ל אַחַ֣ד הֶהָרִ֔ים אֲשֶׁ֖ר אֹמַ֥ר אֵלֶֽיךָ׃
Targoem Onkelos En Hij zei: Neem nu je zoon, je enige, van wie je houdt, Jitschak, en ga dan naar het land van de priesterdienst en offer hem daar voor Mij, als brandoffer op een van de bergen die Ik je noemen zal.	**אונקלוס {ב'}** וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחַמְתָּ יָת יִצְחָק וְאֵיזֵל לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא וְאַסְקֵהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ׃
Targoem Jonatan En Hij zei: Neem nu je zoon, je enige, van wie je houdt, Jitschak, en ga dan naar het land van de priesterdienst en offer hem daar als brandoffer op een van de bergen die Ik je noemen zal.	**יונתן {ב'}** וַאֲמַר דְּבַר כְּדוֹן יַת בְּרָךְ יַת יְחִידָךְ דְּאַתְּ רָחֵם יַת יִצְחָק וְאֵיזֵל לָךְ לְאַרַע פּוּלְחָנָא וְאַסֵּיקִנֵּהּ תַּמָּן לְעֹלָתָא עַל חַד מִן טַוְרַיָּא דְּאֵימַר לָךְ׃
Rasji *Neem toch*, ‘na’ (נָא) is niet anders dan de uitdrukking van een verzoek. Hij zei tot hem: Alsjeblieft, houd voor Mij stand in deze beproeving, zodat men niet kan zeggen dat de eerste [beproevingen] niets wezenlijks bevatten.[39] *Jouw zoon*: hij zei tot Hem, “Ik heb twee zonen.” Hij zei tot hem, “Jouw enige.” Hij zei tot Hem, “Deze is de enige van zijn moeder, en de andere is de enige van zijn moeder.” Hij zei tot hem, “Die van wie je houdt.” Hij zei tot Hem, “Van beiden houd ik.” Hij zei tot hem, “Jitschak.” En waarom heeft Hij hem dat niet vanaf het begin duidelijk gemaakt? Om hem niet plotseling in de war te brengen, en zijn geest arrogant en misleid zou worden, en om het gebod voor hem aantrekkelijk te maken en om hem te belonen voor ieder en elk woord.[40,41] *Het land Moria*, Jeroesjalajim, en zo in Divre HaJamiem (ii 3:1): *Om het Huis van de*	**רש"י {ב'}** **קַח נָא**. אֵין ’נָא‘ אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, אָמַר לוֹ בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ עֲמוֹד לִי בְּזֶה הַנִּסָּיוֹן, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הָרִאשׁוֹנוֹת לֹא הָיָה בָהֶן מַמָּשׁ (שם; סנהדרין שם): **אֶת בִּנְךָ**. אָמַר לוֹ, שְׁנֵי בָנִים יֵשׁ לִי, אָמַר לוֹ ”אֶת יְחִידְךָ“, אָמַר לוֹ, זֶה יָחִיד לְאִמּוֹ וְזֶה יָחִיד לְאִמּוֹ, אָמַר לוֹ ”אֲשֶׁר אָהַבְתָּ“, אָמַר לוֹ, שְׁנֵיהֶם אֲנִי אוֹהֵב, אָמַר לוֹ ”אֶת יִצְחָק“. וְלָמָּה לֹא גִלָּה לוֹ מִתְּחִלָּה, שֶׁלֹּא לְעַרְבְּבוֹ פִּתְאוֹם וְתָזוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו וְתִטָּרֵף, וּכְדֵי לְחַבֵּב עָלָיו אֶת הַמִּצְוָה וְלִתֵּן לוֹ שָׂכָר עַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר (שם ושם; ב"ר שם ז): **אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה**. יְרוּשָׁלַיִם. וְכֵן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (ב' ג:א)

---

39 TB Sanhedrin 89b: ויאמר קח נא את בנך אמר רבי שמעון בר אבא אין נא אלא לשון בקשה משל למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד ונצחן לימים עמדה עליו מלחמה חזקה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש, En Hij zei: Neem toch je zoon. R. Simeon b. Abba zei: נא (na) is niet anders dan de uitdrukking van een verzoek. Vergelijk de koning van vlees en bloed, die in vele oorlogen geraakte, maar hij had een groot strijder. En na lange tijd geraakte hij opnieuw in een zware strijd, en toen zei hij tot hem: Sta me ook bij in deze strijd, zodat men niet kan zeggen: die eerdere waren niet echt. Zo sprak ook de Heilige, gezegend zij Hij, tot Avraham: Ik heb je op de proef gesteld met vele beproevingen, en je hebt in alle gevallen stand gehouden. Blijf Me nu ook standvastig in deze beproeving, zodat men niet kan zeggen: die eerdere waren niet echt.

40 TB Sanhedrin 89b: את בנך ב' בנים יש לי את יחידך זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אשר אהבת תרוייהו רחימנא להו את יצחק וכל כך למה כדי שלא תטרף דעתו עליו, Jouw zoon. Ik heb twee zonen. Jouw enige. Deze is de enige van zijn moeder, en de andere is de enige van zijn moeder. Die van wie je houdt. Ik houd van allebei. Jitschak! En waarom dit alles? Om hem niet plotseling in de war te brengen.

41 Midrasj Rabba xxxix 9: הוא דעתיה דרבי יוחנן דאמר ר' יוחנן ויאמר קח נא את בנך את יחידך א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת א"ל ואית תחומין במעיא א"ל את יצחק ולמה לא גלה לו כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור, Dat komt overeen met de mening van R. Jochanan, want R. Jochanan zegt: Hij zei, neem je zoon, je enige; hij zei Hem: Deze is de enige van zijn moeder, en de andere is de enige van zijn moeder. Hij zei hem: Die van wie je houdt. Is er een grens aan mijn emoties? Hij zei hem: Jitschak! En waarom heeft Hij het hem niet duidelijk gemaakt? Om hem nog meer geliefd te maken in Zijn ogen en om hem te belonen voor ieder en elk woord.

Midrasj Rabba lv 7: ויאמר קח נא את בנך וגו' אמר לו בבקשה ממך קח נא את בנך א"ל תרין בנין אית לי אי זה בן א"ל את יחידך א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א"ל אשר אהבת א"ל אית תחומין במעיא א"ל את יצחק ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור, En Hij zei: neem je zoon, enz., Hij zei tot hem, Alsjeblieft, neem toch voor Mij je zoon; hij zei tot Hem, ik heb twee zonen, welke zoon? Hij zei hem: Je enige! Hij zei tot Hem: Deze is de enige van zijn moeder, en de andere is de enige van zijn moeder. Hij zei hem: Die van wie je houdt. Is er een grens aan mijn emoties? Hij zei hem: Jitschak! En waarom heeft Hij het hem niet dadelijk duidelijk gemaakt? Om hem nog meer geliefd te maken in Zijn ogen en om hem te belonen voor ieder en elk woord.

Eeuwige te bouwen in Jeroesjalajim, op de berg Moria. En onze rabbijnen hebben uitgelegd dat dat is vanwege het feit dat vandaar Lering (הוֹרָאָה, *hora'a*) uitgaat naar Jisrael. Onkelos geeft de vertaling ervan als "de dienst van de wierook," omdat daarin myrrhe (מור, *mor*), nardus (נרד, *nard*) en andere specerijen voorkomen. *Doe hem opgaan*, Hij zei niet: slacht hem, want de Heilige, gezegend zij Hij, wilde hem niet slachten maar boven op de berg brengen, om hem gereed te maken voor een brandoffer, en zodra hij hem naar boven had gebracht zei Hij: breng hem naar beneden (naar Midrasj Rabba lvi 8). *Op een van de bergen*, de Heilige, gezegend zij Hij, laat de rechtvaardigen zich verbazen, en maakt eerst later bekend, dit alles om hun beloning te vergroten; zo ook eerder (Bresjiet 12:1): *naar het land dat Ik u tonen zal*, en eveneens (Jona 3:2): *verkondig erover een verkondiging*.[42]	"לִבְנוֹת אֶת בֵּית ה' בִּירוּשָׁלַיִם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה". וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ, עַל שֵׁם שֶׁמִּשָּׁם הוֹרָאָה יוֹצְאָה לְיִשְׂרָאֵל (תענית טז ע"א; ב"ר נה:ז). וְאוּנְקְלוֹס תִּרְגֵּמוֹ, עַל שֵׁם עֲבוֹדַת הַקְּטוֹרֶת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מוֹר נֵרְדְּ וּשְׁאָר בְּשָׂמִים (ב"ר שם): **וְהַעֲלֵהוּ**. לֹא אָמַר לוֹ 'שְׁחָטֵהוּ', לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשָׁחֲטוֹ אֶלָּא לְהַעֲלוֹתוֹ לְהָר [עַל מְנָת] לַעֲשׂוֹתוֹ עוֹלָה, וּמִשֶּׁהֶעֱלָהוּ אָמַר לוֹ הוֹרִידֵהוּ (ב"ר נו:ח): **אַחַד הֶהָרִים**. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַתְהֶא הַצַּדִּיקִים (ס"א מַשְׁהֶה לַצַּדִּיקִים) וְאַחַר כָּךְ מְגַלֶּה לָהֶם, וְכָל זֶה כְּדֵי לְהַרְבּוֹת שְׂכָרָן, וְכֵן "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ" (לעיל יב:א), וְכֵן בְּיוֹנָה "וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה" (יונה ג: ב;ב"ר נה:ז):
Rasjbam *De Morija*, dat is de 'Amorija,' het land van de Amoriet. Een alef ontbreekt vaker, zoals in (Sjemot 10:21): *en het veroorzaakt duisternis* (וְיָמֵשׁ), alsof er ויאמש staat;[43] (Jesj. 13:20): *en niet zal hij zijn tent opzetten* (יהל), alsof er staat: niet zal de Arabier daar zijn tent opzetten (יאהל).	**רשב"ם {ב} המוריה.** האמוריה. ארץ האמורי. הרבה אלפי"ן חסרין. וימש חשך (שמות י כא) כמו ויאמש. לא יהל (ישעיה יג כ) כמו לא יאהל שם ערבי.
Ibn Ezra *Eén van de bergen*, daar werd de tempel gebouwd, zo wordt het namelijk uitgelegd: *Sjelomo bouwde de tempel op de berg Moria* (zie i Mel. 6:14 en ii Divre HaJamiem 3:1). Het was geen hoge berg, en daar was de dorsvloer van Arauna.	**אבן עזרא {ב} אחד ההרים.** שם נבנה הבית. וכן מפורש ויבן שלמה את הבית בהר המוריה ואינו הר גבוה. ובו היה גורן ארונה:
Radak *En neem toch je enige*, ook al is hij je enige, en houd je veel van hem omdat hij je uit jouw vrouw geboren is in de dagen van jullie ouderdom, namelijk Jitschak. Ook al is deze zaak moeilijk voor je, omdat hij je zoon, je enige is, zoveel te meer omdat hij geliefd is omdat hij een zoon uit de ouderdom is. *Naar het land van de Moria.* Jeroesjalajim en het bijbehorende gebied worden het land van de Moria genoemd, en met die naam wordt de berg benoemd waar de dorsvloer van de Jebusiet Arauna was, de berg van de Moria, zoals er gezegd is (ii Divre HaJamiem 3:1): *om de Tempel van de Eeuwige te bouwen in Jeroesjalajim op de berg van Moria*. We hebben in de Schrift niet gevonden waarom hij zo genoemd is, maar onze rabbijnen z.l. zeggen (Midrasj Rabba lv 6) dat hij zo genoemd werd omdat vandaar lering uitging voor de wereld, maar Onkelos vertaalt 'naar het land van de priesterdienst.' *Op een van de bergen*. Hij zegt hem nog niet op welke berg, maar Hij zei hem: *Die Ik je zal zeggen*. net zoals toen Hij zei (Bresjiet 12:1): *Naar het land dat Ik je zal tonen*. En dit gebeurde zo om het verhaal over de liefde van Avraham, onze vader, voor God uit te vergroten. Hij vroeg niets en hij probeerde niets uit. Waarom vroeg hij niets, namelijk waarom Hij zei hem te offeren op een plaats op een grote afstand van drie dagreizen, en waarom zei Hij niet hem dadelijk daar ter plaatse te offeren? Dit was vanwege twee redenen, de ene was om de liefde	**רד"ק {ב} קח נא את יחידך,** אע"פ שהוא יחידך ואהבת אותו מאד שנולד לך מאשתך בימי זקניכם וזהו יצחק אע"פ שהדבר קשה עליך שהוא בנך יחידך, כל שכן שהוא אהוב שהוא בן זקונים. **אל ארץ המוריה,** ירושלים וגבולה נקראת ארץ המוריה ועל שם זה נקרא ההר שהיה שם גרן ארונה היבוסי הר המוריה, כמו שאמר לבנות בית ה' בירושלים בהר המריה (דברי הימים ב' ג') ולא מצאנו בכתוב למה נקרא כן. ורז"ל אמרו (ב"ר פ' נ"ה) נקרא כן, לפי שמשם יצאה הוראה לעולם, ואונקלס תרגם לארעא פולחנא. **על אחד ההרים.** ולא אמר לו עדיין על איזה הר אמר, אלא אמר לו **אשר אמר אליך,** כמו שאמר לו **אל הארץ אשר אראך.** וכן זה להגדיל ספור אהבת אברהם אבינו לאל; לא שאל ולא נסה, למה לא אמר, ולמה אמר להעלותו במקום רחוק שלשה ימים, ולא אמר לו להעלותו מיד שם במקומו. וזה היה לשתי סבות, האחד להגדיל אהבת אברהם, כי אילו אמר לו האל העלהו עתה במקומך, היה הדבר פתאום

42 Midrasj Rabba lv 7: על אחד ההרים אשר אומר אליך א"ר הונא משום ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי הקב"ה מתהא ומתלה בעיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר אל הארץ אשר אראך על אחד ההרים וגו' דכוותה וקרא אליה את הקריאה אשר וגו' דכוותה קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך, *op een van de bergen die Ik je zal noemen*; r. Hoena zei, op gezag van r. Eliëzer de zoon van r. Josi de Galileeër: De Heilige, gezegend zij Hij, brengt eerst verwarring en onzekerheid in de ogen van de rechtvaardigen, en daarna maakt Hij hun de betekenis van de zaak duidelijk: *naar het land dat Ik u tonen zal*, *op één van de bergen enz*. en eveneens (Jona 3:2): *verkondig erover een verkondiging enz*., en vergelijkbaar: (Jechezqel 3:22): *Sta op ga uit naar de vlakte en daar zal Ik met u spreken*.

43 De vorm in kwestie wordt nu van de wortel משש afgeleid: aanraken.

van Avraham uit te vergroten, want als God hem had gezegd: offer hem nu op je eigen plek dan was het een plotselinge en beangstigende zaak geweest om daarover te spreken, en dan zou hij de zaak niet goed hebben kunnen bezien; hij zou het bevel van God plotseling hebben uitgevoerd zoals het hem bevolen was, maar door eenige tijd uitstel te geven van het hem offeren, namelijk tot drie dagen, was er voor hem de tijd om de zaak te overdenken, en als hij in dat geval zich toch haastte om de wil van God te doen, dan was dat een grote zaak. En de tweede reden dat Tora het hem zo aanduidt is dat het de uitverkoren plaats zou worden waar zijn nakomelingen de Tempel voor de Eeuwige zouden bouwen, en een altaar om daar brandoffers op te dragen, en andere offers, en om die plaats in te wijden met de uitverkoren en geliefde ziel, want ook al werd de zaak niet ten volle uitgevoerd en werd hij niet geslacht, zo was het naar de wil van God alsof het gedaan was, en het brandoffer op het altaar was dat hij ruw werd vastgebonden.	ונבהל לדבר ולא התבונן בו ועשה מצות האל פתאום כמו שצוהו, אבל בהאריכו לו זמן העלותו עד שלשה ימים והיה לו שעות להתבונן בדבר ועם כל זה מהר לעשות רצון האל, זה היה דבר גדול. והסיבה השנית שהורוהו מקום הנבחר שיבנו בניו בית לה' ומזבח להעלות עליו עולות וזבחים ולחנך המקום ההוא בנפש הנבחר והאהוב, כי אע"פ שלא נשלם הדבר ולא נשחט הרי היה לרצון לפני האל כאלו נעשה, והנה הועלה על המזבח נעקד כשה:
Ramban *Hij zei: Neem toch je zoon, je enige*, vanwege het feit dat hij de zoon was van de meesteres, en hij het alleen was die 'zaad' genoemd werd, werd hij zijn enige genoemd, en de uitdrukking geeft extra nadruk aan de mitswe: Hij zei neem toch je zoon, de enige, de beminde, Jitschak en offer hem voor Mij als brandoffer. - *De Moria*, Rasji zegt dat dit Jeroesjalajim is, en zo in Divre HaJamiem (ii 3:1) *om het Huis van de Eeuwige te bouwen in Jeroesjalajim op de berg Moria.* En onze rabbijnen leggen het zo uit, dat vandaar lering uitging voor de wereld.[44] Onkelos vertaalde het in overeenstemming met het reukwerk, waar myrrhe (מור, mor) in zit, met andere specerijen. Als dat zo is dan moet zijn betekenis zijn: naar het land dat dan Moria zal zijn, of dat zo genoemd werd van oudsher vanwege de toekomst. En in Midrasj Rabba (lv 7) zeggen de rabbijnen ook zoveel: zij spreken over de plaats waar de wierook wordt geofferd, zoals er wordt gezegd (Shir HaShirim 4:6): *Ik voor mij zal naar de berg van de myrrhe gaan*; maar de idee van Onkelos, die spreekt van "het land van de dienst" lijkt niet zo te verwijzen naar de myrrhe, die in de wierook zit, want het woord "dienst" slaat niet op een van de specerijen onder degene die gebruikt werden in de Tempeldienst; maar waarom zegt hij dan niet "naar het land van de wierook-specerijen"? Wel zijn bedoeling was te zeggen: naar het land waar ze God zullen dienen. Hij was in overeenstemming met wat te vinden is in Pirke deRabbi Eliëzer (31): Zij zeiden dat de Heilige, gezegend zij Hij, met de vinger aan Avraham, onze vader, het altaar toonde, en Hij zei hem: Dit is het altaar. Dat is het altaar waarop de eerste mens offerde, het is het altaar waarop Kajin en Hevel offerden, het is het altaar waarop Noach en zijn zonen offerden, zoals er gezegd is: *Daar bouwde Avraham het altaar*, er staat niet 'een altaar' maar 'het altaar,' en dat is het altaar waarop de eersten offerden. Tot zover.[45] Men vormde de	**הרמב"ן {ב'} קח נא את בנך את יחידך.** בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני **המוריה** - לשון רש"י היא ירושלים וכן בדברי הימים (ב ג א) לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה ורבותינו פירשו (תענית טז) שמשם יצאה הוראה לעולם ואונקלוס תרגמו על שם הקטורת שיש בו מור וסמים ואם כן יהיה פירושו אל הארץ אשר תהיה מוריה או שנקראת כן מעולם על שם העתיד ובבראשית רבה (נה ז) כך אמרו רבנין אמרין למקום שהקטורת קרבה כמה דתימר אלך לי אל הר המור (שיר השירים ד ו) אבל דעת אונקלוס שאמר "ארעא פולחנא" אינו נראה כן על המור שבקטורת שאין לשון "פולחנא" על סם אחד מסמי אחת העבודות ולמה לא אמר "לארעא דקטורת בוסמין" אבל דעתו לומר בארץ אשר יעבדו שם האלהים ויתכוין בזה למה שדרשו בפירקי רבי אליעזר (לא) אמרו באצבע הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו את המזבח אמר לו זהו המזבח הוא המזבח שהיה אדם הראשון מקריב בו הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו שנאמר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח אין כתוב כאן אלא "המזבח" הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים עד

44 TB Taäniet 16a: מאי הר המוריה פליגי בה ר' לוי בר חמא ור' חנינא חד אמר הר שיצא ממנו הוראה לישראל וחד אמר הר שיצא ממנו מורא לאומות העולם, Wat is de betekenis van de berg Moria? R. Levi b. Chama en R. Chaniena verschillen van mening, de een zegt: Omdat vanuit deze berg onderricht (afleiding van de wortel ירה) uitging naar Jisrael; de ander zegt: Omdat het de berg is waarvandaan de vrees (afleiding van de wortel ירא) over de volkeren van de wereld komt.

45 Pirke deRabbi Eliëzer 31: ר' שמעון אומ' באצבע הראה הקב"ה לאברהם אבינו המזבח ואמר לו זה הוא המזבח והוא היה המזבח שהקריבו קין והבל והוא המזבח שהקריבו נח ובניו שנ' ויבן שם אברהם מזבח אין כתיב כאן אלא ויבן שם אברהם את המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים, R. Sjimon zegt: Met een vinger toonde de Heilige, gezegend zij Hij, aan Avraham onze vader het altaar, en Hij zei hem: Dit is het altaar. En dat was het altaar waarop Kajin en Hevel offerden, en dat was ook het altaar waarop Noach en zijn zonen offerden, want er is gezegd: *En daar bouwde Avraham het altaar*. Er staat

naam Moria van ‘vrees’ (מורא, mora), opdat men daar God zou vrezen, en voor Hem zou dienen. En de eenvoudige betekenis is zoveel als: Naar de berg van myrrhe en de heuvel van wierook,[46] want daar op die berg treft men myrrhe (מור, mor) aan, en aloë, en kaneel, zoals men zegt: Kaneel groeide in het land Jisrael en de geiten en de herten aten ervan,[47] of het werd zo gezegd om Jisrael te eren. En zie, hier noemt men de naam van het land ‘het land Moria’ en elders (Div. HaYamim ii, 3:1) schijnt het dat alleen de Tempelberg ‘de berg Moria’ wordt genoemd. Misschien wordt de stad benoemd met de naam van de berg, die binnen in haar ligt: het land waarbinnen Moria is, terwijl eigenlijk de berg alleen Moria heet. Avraham kende het land, maar hij kende de berg niet, en daarom zei Hij hem dat hij naar het land Moria moest gaan, en dat Hij hem één van de bergen zou tonen, die die naam draagt. En Hij beval hem op die plaats te offeren, want (Teh. 68:17) *dat was de berg die God wenste om tot rust te komen*, en hij wenste dat de verdienste van het binden voor altijd bij de offers zou zijn, zoals Avraham zei: *De Eeuwige zal zien*. En verder dat vanwege zijn rechtvaardigheid Hij zijn inspanning vergrootte, en Hij wilde dat hij dit zou doen na een reis van drie dagen, zodat hij niet plotseling zou handelen, haastig op de plek waar hij was. Zijn handeling was dan in haast en angst geweest. Maar nu het kwam na een reis van dagen, werd het gedaan in ernstige overweging en beraadslaging. En zo zeggen ze in Midrasj Rabba (lv 6): R. Akiva zei: Hij testte hem in zekerheid, zodat men niet zou zeggen: Hij schokte hem en Hij bracht hem in de war, zodat hij niet wist wat hij deed.[48]	כאן ושם "מוריה" עשאו מן מורא ששם יראו האלהים ועבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו (ירושלמי פאה ז ג) קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ "ארץ מוריה" ושם (דהי"ב ג א) נראה כי הר הבית לבדו יקרא "הר המוריה" ואולי נקראת העיר על שם ההר ההוא אשר בתוכה הארץ אשר בה המוריה וההר לבדו הוא נקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים ששם שנקרא ככה וצוהו להעלותו במקום ההוא כי הוא ההר חמד אלהים לשבתו ורצה שתהיה זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם "ה' יראה" ועוד כי למען צדקו הגדיל טרחו ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה אחר מהלך ימים כבר נעשה בישוב דעת ועצה וכך אמרו בבראשית רבה (נה ו) רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו וערבבו ולא היה יודע מה לעשות.
Bachja *Neem toch je zoon, je enige, die je lief hebt, Jitschak*. De Schrift rekt de bewoordingen van het bevel erg uit, om daardoor het bevel groter te maken, En zo leggen onze rabbijnen z.l. het uit: *Neem toch je zoon*; welke zoon, toen zei Hij: *je enige*; dit is de enige van zijn moeder, en die is de enige van diens moeder; toen zei Hij: *van wie je houdt*; ik houd van allebei; toen zei Hij: *Jitschak*.[49]	**בחיי {ב'} קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק.** האריך הכחוב כלשון הצוואה כדי להגדיל המצוה. וזהו שדרשו רז"ל (תנחומא וירא כ"ב) **קח נא את בנך** איזה בן א"ל **את יחידך**. זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א"ל **אשר אהבת**. שניהם אני אוהב אמר לו **את יצחק**:
En ga! Tien beproevingen overkwamen Avraham, en in alle gevallen werd hij goed bevonden; en de eerste was: *Ga weg uit je land!* (Bresjiet 12:1) en de Akeda is de laatste.[50]	**ולך לך.** עשרה נסיונות נתנסה אברהם ונמצא שלם בכולם, והראשון **לך לך מארצך** וענין העקדה היה נסיון אחרון.
Naar het land van Moria; De berg Moria, dat is Jeroesjalajim, en de Heilige, gezegend zij Hij, noemde heel het land naar de naam van de berg Moria, die er middenin ligt. En wat is de reden dat Jeroesjalajim ‘berg’ genoemd wordt? Dat is vanwege de uitspraak (Sjier HaSjiriem 4:6): *Ik zal gaan naar de berg van myrrhe* en kaneel en de goede balsem die daar groeit. En zo leggen onze rabbijnen z.l. uit: Kaneel groeide in het land Jisrael en de geiten en herten aten ervan.[51] En Onkelos vertaalt met: het land van de ‘dienst.’ Hij leidt het woord af van vrees (mora), want daar zullen ze vrezen voor de Eeuwige, gezegend zij Hij, en voor hem dienen.[52] En in de Midrasj: De berg Moria, omdat vandaar lering voor de wereld uitgaat.[53]	**אל ארץ המוריה.** הר המיריה הוא ירושלים וקרא הקדוש ברוך הוא לכל הארץ 'מוריה' על שם הר המוריה שבתוכו. ומה שנקראת ירושלים 'הר' לפי שהוא מלשון (שיר ד) אלך לי אל הר המור, והקנמון והבושם הטוב היה גדל שם. וכן דרשו רז"ל (ירושלמי פאה ז, ג) קנמון היה גדל בארץ ישראל והעזים וצבאים אוכלים ממנו. ואונקלוס תרגם ארע פולחנא. עשאו מן 'מורא' כי שם עתידין לירא מלפני השם יתברך ולעבוד לפניו. ובמדרש (ב"ר נה, ט) הר המוריה שמשם יצאה הוראה לעולם:

hier niets anders dan *en daar bouwde Avraham het altaar*, dat is het altaar waarop de eersten offerden.

46 Sjir HaSjirim 4:6: אֵלֵךְ לִי אֶל־הַר הַמֹּור וְאֶל־גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה, ik zal gaan naar de berg van myrrhe en de heuvel van wierook.

En offer hem daar als brandoffer; het was passend geweest als Hij had gezegd: en offer hem daar, een brandoffer; volgens de eenvoudige uitleg heeft deze lamed de betekenis van “in plaats van,” dus: je moet hem daar offeren in plaats van een brandoffer. Zo ook (Bresjiet 11:3): de baksteen voor steen, i.e. in plaats van steen. Want als Hij bedoeld had met “voor een brandoffer” echt een brandoffer, hoe had de Heilige, gezegend zij Hij, bevel kunnen geven en daarna zijn opdracht weer kunnen intrekken? Avraham, vanwege zijn grote liefde, begreep “een echt brandoffer,” terwijl de Heilige, gezegend zij Hij, alleen kwam om hem op de proef te stellen, en niet anders bedoelde dan “in plaats van een brandoffer,” (Jirm. 19:5): *wat Ik niet geboden, noch gezegd heb, noch wat in Mijn hart is opgekomen*.[54] Mogelijk bevat dit bevel een mystiek inzicht in het geheim van het offer. Op die manier spreekt Hij van “tot een brandoffer” omdat hij hem daar brengt als offer volgens het tiende verheven attribuut.	**והעלהו שם לעולה.** היה ראוי שיאמר והעלהו שם עולה. אבל על דרך הפשט הלמ״ד הזאת באורה ’במקום‘ כלומר שתעלה אותו שם במקום עולה. וכמוהו (בראשית יא) **הלבנה לאבן** במקום אבן. שאם תפרש ’לעולה‘ עולה ממש איך יצוה הקדוש ברוך הוא ואחר כך יחזור מצוויו, ואברהם מתוך תוקף האהבה הבין עולה ממש והקדוש ברוך הוא שבא לנסות לא כוון אלא במקום עולה. וזהו (ירמיה י״ט) **אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי.** גם יתכן שירמוז על סוד הקרבן. ועל כן אמר לעולה שיעלהו שם למדה העשירית המתעלה.
Zo staat het dus met de tiende beproeving, en bij de ram die in zijn plaats wordt geofferd wordt dezelfde uitdrukking gebruikt, want er staat niet: Hij nam de ram en offerde die, een brandoffer, maar hij offerde die ten brandoffer. En op deze manier versterkt hij de uitdrukking "in plaats van zijn zoon" want ook over hem wordt gezegd: en offer hem daar ten brandoffer. En evenzo zegt Jitschak: Waar is het lam ten brandoffer, en dan antwoordt zijn vader: God zal voor Zich voorzien in een lam ten brandoffer, mijn zoon. En zie, het woord "ten brandoffer", dat is “het altaar” dat is genoemd met een extra “he” van bepaaldheid, en de wijze begrijpt het.[55]	וכן הנסיון הזה עשירי וכן באיל אשר הוקרב תחתיו בא הלשון הזה בעצמו כי לא אמר ויקח את האיל ויעלהו עולה אבל אמר ויעלהו לעולה. ומפני זה הוסיף לומר תחת בנו שעליו נאמר והעלהו שם לעולה. וכן אמר יצחק ואיה השה לעולה וכן השיב אביו אלהים יראה לו השה לעולה בני. והנה מלת לעולה היה המזבח שיזכיר בסמוך בה״א הידיעה, והמשכיל יבין:
Baäl HaToeriem *Naar het land Moria*, volgens de gematria: in Jeroesjalajim.[56]	**בעל הטורים {ב'} אל ארץ המריה.** בגימטריא בירושלים:
Or haChajim *Neem toch*; de betekenis is ‘snel en dadelijk,’ zonder tijd te vragen, en ook dit vanwege de beproeving dat hij niet van Hem tijd zou vragen zoals in het verhaal van de dochter van Jiftach (Sjof. 11). Haar vader wilde haar offeren als brandoffer, en zij vroeg hem twee maanden etc. Verder is er de aanwijzing, dat hij Sara aanpakte met woorden, om hem toestemming te geven om hem met zich mee te nemen, zoals er staat (Tanchoema Wajjera 22): Want die hele nacht probeerde Avraham het eens te worden met Sara om hem mee te laten gaan, zodat hij hem mee kon nemen om hem Tora te	**אור החיים {ב'} קח נא.** פירוש תיכף ומיד בלא שאלת זמן ואף זה מהנסיון שלא ישאול ממנו זמן כמעשה בת יפתח (שופטים יא) שרצה אביה להעלותה עולה ושאלה ממנו ב' חדשים וגו': עוד רמז לו שיקח את שרה בדברים להתרצות אליו להוליכו עמו, וכן אמרו ז"ל (תנחומא וירא כ"ב) כי כל אותו הלילה היה אברהם מפייס לשרה להסכים עמו שיוליכנו ללמדו תורה עד אור

47 TJ Pea 7, 3: רבי הונא בשם רבי אבון קינמון מאכל עזים הן והיו ישראל מגדלין אותו, R. Hoena uit naam van r. Aboen: Kaneel, de geiten aten het, en Jisrael kweekte het.

48 Midrasj Rabba lv 6: רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות.

49 Zie voor dit gesprek tussen God en Avraham o.a. boven het commentaar van Rasji, en Pirke deRabbi Eliëzer, 31 zie verder Midrasj Tanchoema Wajjera 22: וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ. אָמַר לוֹ: אֵי זֶה בֵּן? אָמַר לוֹ: זֶה יָחִיד לְאִמּוֹ. אָמַר לוֹ: אֶת יְחִידְךָ. אָמַר לוֹ: זֶה יָחִיד לְאִמּוֹ. אָמַר לוֹ: אֲשֶׁר אָהַבְתָּ. אָמַר לוֹ: שְׁנֵיהֶם אֲנִי אוֹהֵב, אָמַר לוֹ: אֶת אֲשֶׁר אָהַבְתָּ הַרְבֵּה, אָמַר לוֹ: וְכִי יֵשׁ גְּבוּל בַּמַּעֲיִם? אָמַר לוֹ: אֶת יִצְחָק.

50 Merk op dat לך לך slechts tweemaal voorkomt in Tenach.

51 Zie boven Ramban en noot 47.

52 Zie boven Ramban.

53 Midrasj Rabba lv 9, zie ook boven Ramban.

54 Het hele vers luidt: וּבָנוּ אֶת־בָּמוֹת הַבַּעַל לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ עֹלוֹת לַבָּעַל אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי, Zij hebben de hoogten van Baäl gebouwd, om hun zonen met vuur te verbranden, aan Baäl tot brandoffers; wat Ik niet geboden, noch gezegd heb, noch wat in Mijn hart is opgekomen.

55 De auteur verbindt de overbodige lamed en de overbodige he tot לה, voor de Eeuwige.

56 Een onduidelijke redenering; de getalswaarde van אל ארץ המריה is 582 en die van בירושלים is 598; 582 is wel te bereiken met de spelling בירשלם.

leren bij het aanbreken van de morgen.[57] Verder is er de verwijzing naar Jitschak, dat hij hem met rustige woorden zou aanpakken, gezien het feit dat hij al zijn dagen nog niet op de proef gesteld was, en de Eeuwige beval dat hij hem met overtuigende woorden zou aanpakken om in zijn hart te laten indringen de verdienste van deze zaak, als hij geofferd zou worden als brandoffer voor de Eeuwige. *Jouw zoon etc.*, hier is een aanwijzing naar de drie soorten van liefde, die de Tora eist van iedereen van Jisrael, om de Schepper, gezegend zij Hij, *lief te hebben met het hele hart, met de gehele ziel, en met alle macht* (naar Dev. 6:5). Met het hele hart, want niets is zo sterk in het hart van een mens als de liefde voor de kinderen, en daarom staat er *jouw zoon*. In verband met 'met heel uw hart' staat er *je enige*, want wanneer je niets hebt dan dit, dan is dit je ziel, immers wie geen kinderen heeft wordt beschouwd als een dode. In verband met 'met al je macht' staat er *van wie je houdt*, de uitleg daarvan is: jij hebt meer van hem gehouden dan van al je bezittingen; en al zijn bezittingen stellen naast hem niets voor, maar desalniettemin: Offer hem voor Mij etc. De Eeuwige bedoelde dit alles te regelen om hem duidelijk te maken dat ook al waren er bij hem al deze graden, desalniettemin wilde de Eeuwige dat hij hem als brandoffer zou offeren.	הבוקר: עוד ירמוז על יצחק שיקחהו בדברי רצוי שהרי לא נתנסה כל ימיו וצוה ה' שיקחהו בדברי טעם ולהכניס בלבו מעלת הדבר אם יקרב עולה לה': **את בנך וגו'**. כאן רמז לג' אהבות שחייבה תורה לכל איש ישראל לאהוב הבורא ברוך הוא בכל לב ובכל נפש ובכל מאוד (דברים ו, ה) בכל לב אין לך דבר שחביב בלב אדם כאהבת הבנים והוא אומרו **את בנך**. וכנגד בכל נפשך אמר **את יחידך** וכיון שאין לו אלא הוא הוא הנפש כי מי שאין לו בנים חשוב כמת. וכנגד ובכל מאודך אמר **אשר אהבת** פי' אותו אהבת יותר מכל קניניך וכל קניניו כנגדו אין ואף על פי כן העלהו לי וגו'. ונתכוון ה' לפרט כל זה להודיעו שהגם שישנו אצלו בכל ההדרגות אף על פי כן חפץ ה' שיקריבהו לו לעולה:
Keli Jekar En jij, ga naar het land van de Moria – Tora noemt 'ga, jij' namelijk naar je zelf, want vandaar is de herkomst van het (menselijke) materiaal, hetgeen genomen is van de plaats waarvan gezegd wordt (Sjem. 20:21): *Een altaar van aarde moet je voor Mij maken* zoals uitgelegd bij de afdeling Lech Lecha (12:1). In het woord Moria, lijkt de jod-he aan het slot overbodig, want er is gezegd (Sjier 4:6): *Ik wil gaan naar de berg van myrrhe*. Echter, daar is de plaats van de funderingssteen waaruit met de letters yh twee werelden werden geschapen, want de poort van de hemel is daar, en daar wordt de vereniging tussen de Heilige, gezegend zij Hij, en Jisrael volledig gemaakt; zoals de vereniging van de man met zijn vrouw tussen wie YH bemiddelt: zijn vriend meldde over Hem 15 (liederen),[58] de treden die er waren vanuit de Hof van de vrouwen, komen overeen met het getal van de naam YH. En het is ook een teken van de Heilige Tempel die daar gebouwd is na 15 generaties, gerekend vanaf Avraham tot Sjelomo. En wat is de bedoeling van: *Op een van de bergen die Ik je zal noemen*, omdat de Heilige, gezegend zij Hij, aan geen enkel schepsel had geopenbaard de plaats waar de Tempel gebouwd zou worden, zoals zal worden uitgelegd, beneden afdeling Reë (Dev. 12:4), behalve dan dat Avraham dit geheim kende, waarom hij dan ook de plaats 'De Eeuwige zal zien' noemde, zoals uitgelegd zal worden bij het vers 'De Eeuwige zal zien.' Een andere uitleg van *die Ik je zal noemen* is dat in de toekomst het woord van de Eeuwige vandaar zal komen tot Zijn profeten, zoals er gezegd is (Sjem. 25:22): *En Ik zal spreken met jou van boven van de deksel van de ark*. Er zijn er ook die zeggen dat *die Ik je zal noemen* slaat op *en breng hem omhoog voor een brandoffer*. Er staat niet 'breng hem omhoog een brandoffer' maar 'naar een brandoffer.' D.w.z. om een ander brandoffer te brengen *dat Ik je zal noemen*. Wie zal het offer zijn? Jouw zoon of iets anders.	**כלי יקר {ב'} ולך לך אל ארץ המוריה**. הזכיר לך לך היינו אל עצמותיך כי משם תוצאות החומר, אשר לוקח ממקום שנאמר בו (שמות כ כא) מזבח אדמה תעשה לי, כמבואר פר' לך לך (יב א). ובמלת המוריה נראה יה מיותר שהרי נאמר אלך לי אל הר המור (שיר ד ו). אלא לפי ששם מקום אבן שתיה, אשר ממנו הושתתו שני עולמות שנבראו בשם של יה, כי שער השמים שם הוא, ושם נשלם הזיווג בין הקב"ה לישראל, כדיבוק בעל באשתו אשר שם יה מתווך ביניהם, ויגיד עליו ריעו ט"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים כמספר שם יה. והיה סימן לב"ה שיבנה בו אחר ט"ו דורות שמאברהם עד שלמה. ומה שאמר, **על אחד ההרים אשר אומר אליך**. לפי שהמקום ההוא לא גלה הקב"ה לשום בריה שבו יבנה המקדש, כמו שיתבאר טעמו לקמן פר' ראה (יב ד) בע"ה זולת אברהם ידע סוד זה, כי על כן קראו ה' יראה כמו שיתבאר בסמוך בע"ה בפסוק ה' יראה. ד"א **אשר אומר אליך** כי לעתיד יהיה דבר ה' אל נביאיו משם כמ"ש (שמות כה כב) ודברתי אתך מעל הכפורת. וי"א **אשר אומר אליך** קאי על והעלהו לעולה, לא אמר והעלהו עולה אלא לעולה היינו להעלות עולה אחרת **אשר אומר אליך**, מי יהיה העולה, או בנך או איזו דבר אחר.

57 Ik heb deze opmerking in Tanchoema Wajjera 22 niet aangetroffen.

58 Teh. 120-134, steeds beginnend met שיר המעלות (Teh. 121: שיר למעלות).

Tora Temima *Neem toch etc.*; r. Sjimon de zoon van r. Abba zegt: *toch* (נא, na) wordt alleen maar gebruikt in een smekende uitdrukking. De Heilige, gezegend zij Hij, zei tot hem: Ik heb je getest met zoveel beproevingen, en je hebt het steeds bestaan. Blijf dan nu ook stand houden voor Mij in deze beproeving, zodat men niet zal zeggen dat de eerste niets voorstelden (TB Sanhedrin 89:2).[59] *Jouw zoon etc.*; hij zei hem: Ik heb twee zonen; Hij zei hem: Je enige. Toen zei hij: Deze is de enige zoon van zijn moeder en gene is ook de enige zoon van zijn moeder; Hij zei hem: Die waar je van houdt; hij zei Hem: Ik houd van beiden; Hij zei hem: Jitschak. En waarom dit alles? Zodat de kennis ervan hem niet in de war zou brengen. *Naar het Land Moria*; wat is de berg Moria? R. Levi de zoon van r. Chamma en r. Chaniena verschillen van mening: de ene zei: de berg vanwaar de lering voor Jisrael komt, en de andere zei: de berg vanwaar de vrees van de volkeren van de wereld komt (TB Ta'aniet 16a).[60] *En offer hem,* er is geleerd: Avraham zei voor de Heilige, gezegend zij Hij, Heer van de wereld, het is duidelijk en bekend voor U dat op het moment dat U tot mij zei: *en offer hem daar als brandoffer*, dat het aan mij was om te antwoorden: gisteren hebt U mij gezegd: Bij Mij, *In Jitschak zal er voor jou van zaad gesproken worden* (21:12), en nu zegt U mij hem te offeren als brandoffer. Echter, ik heb mijn neiging onderdrukt, ten einde Uw wil te doen, laat het dan zo ook Uw wil zijn, dat op het moment dat Jitschak's zonen in moeilijkheden zijn, en dat er niemand is die hen aangaande ter verdediging iets kan aanvoeren, dat U dan zult spreken te hunner verdediging (TJ Taäniet 2:4).[61]	**תורה תמימה {ב'} קח נא.** א"ר שמעון ב"ר אבא, אין נא אלא לשון בקשה, אמר לי' הקדוש ברוך הוא, נסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בהן, עכשיו עמוד לי בנסיון זה, שלא יאמרו אין ממש בראשונים (סנהדרין פ"ט ב'). **את בנך וגו'.** אמר לי' שני בנים יש לי, אמר לי' את יחידך. אמר לי' זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו, אמר לי' אשר אהבת, אמר לי', תרווייהו רחימי לי, אמר לי' את יצחק, וכל כך למה — כדי שלא הטרוף דעתו עליו (שם שם): **אל ארץ המוריה.** מאי הר המוריה, פליגי בה רבי לוי בר חמא ור' חנינא, חד אמר הר שיצא ממנו הוראה לישראל, וחד אמר הר שיצא ממנו מורא לאומות העולם (תענית ט"ז א'). **והעלהו.** תניא, אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא, רבש"ע, גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי והעלהו שם לעולה היה לי מה להשיב, אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי להעלהו לעולה, אלא שכבשתי את יצרי לעשות רצונך, כך יהי רצון שבשעה שיהיו בניו של יצחק נכנסין בצרה ואין להם מי שילמד עליהם סניגוריא, תהא אתה מלמד עליהם סניגוריא (ירושלמי תענית פ"ב ה"ד).

59 Zie noot 39.

60 Zie noot 61.

61 TJ Taäniet 2:4: רבי ביבי אבא בשם ר' יוחנן אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים בלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב ולומר לפניך אתמול אמרת לי (בראשית כא) כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו את אומר (בראשית כב) והעלהו שם לעולה. ח"ו לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך כן יהי רצון מלפניך ה' אלהי שבשעה שיהיו בניו של יצחק בני נכנסים לידי צרה ואין להם מי ילמד עליהם סניגוריא אתה תהא מלמד עליהם סניגוריא.

פסוק ג'

Toen stond Avraham 's morgens vroeg op, en zadelde zijn ezel, en nam zijn twee knechten met zich mee, en Izak zijn zoon; en hij hakte hout voor het brandoffer, en hij ging op weg naar de plaats, waarvan God hem gesproken had.	**ג'** וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים:
Targoem Onkelos En Avraham stond vroeg op in de morgen, en hij zadelde zijn ezel, en hij nam zijn twee knechten mee en Jitschak zijn zoon, en hij hakte hout voor het brandoffer, en hij ging op pad naar de plaats die de Eeuwige hem genoemd had.	**אונקלוס {ג'}** וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵז יָת חַמָרֵהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵהּ יְיָ:
Targoem Jonatan En Avraham stond vroeg op in de morgen, en hij zadelde zijn ezel, en hij nam zijn twee knechten mee, namelijk Eliëzer en Jisjmael, en Jitschak zijn zoon, en hij hakte hout en jonge scheuten en twijgen die passend zijn voor het brandoffer, en hij ging op pad naar de plaats die de Eeuwige hem genoemd had.	**יונתן {ג'}** וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חַמְרֵיהּ וּדְבַר יַת תְּרֵין טַלְיוֹהִי עִמֵּיהּ יַת אֱלִיעֶזֶר וְיַת יִשְׁמָעֵאל וְיַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְקָטַע קִיסִין דַּקִיקָתָא וּתְאֵנָתָא וְדִיקְלָא דְּחַזְיִין לְעָלָתָא וְקָם וְאָזַל לְאַתְרָא דְּאָמַר לֵיהּ יְיָ:
Rasji *Hij stond vroeg op*, hij haastte zich om de mitswe uit te voeren.[62] *En hij zadelde*, hijzelf, hij droeg het namelijk niet op aan een van zijn dienaren, want liefde zorgt voor het voorbijzien van rang.[63] *Zijn twee knechten* Jisjmael en Eliëzer, want een geacht persoon mag niet alleen de weg opgaan, zonder twee man, zodat wanneer één van hen zich moet ontlasten en zich verwijdert de andere bij hem blijft.[64] *En hij kloofde*, de Targoem vertaalt met וְצַלַּח, als in: *en zij spleten de Jordaan* (וְצָלְחוּ, ii Sjmoeel 19:18), een uitdrukking voor 'klieven', *fendre* in Oud-Frans.	**רש"י {ג'}** **וַיַּשְׁכֵּם.** נִזְדָּרֵז לַמִּצְוָה (פסחים ד ע"א; תנחומא שם): **וַיַּחֲבֹשׁ.** הוּא בְּעַצְמוֹ, וְלֹא צִוָּה לְאֶחָד מֵעֲבָדָיו, שֶׁהָאַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת הַשּׁוּרָה (ב"ר שם ח): **אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו.** יִשְׁמָעֵאל וֶאֱלִיעֶזֶר, שֶׁאֵין אָדָם חָשׁוּב רַשַּׁאי לָצֵאת לַדֶּרֶךְ בְּלֹא שְׁנֵי אֲנָשִׁים, שֶׁאִם יִצְטָרֵךְ הָאֶחָד לִנְקָבָיו וְיִתְרַחֵק יִהְיֶה הַשֵּׁנִי עִמּוֹ (שם; ויק"ר כו:ז; תנחומא בלק ח): **וַיְבַקַּע.** תַּרְגּוּם "וְצַלַּח", כְּמוֹ "וְצָלְחוּ הַיַּרְדֵּן" (שמואל ב' יט:יח), לְשׁוֹן בְּקוּעַ, פִּינְדְּרֶ"א בְּלַעַ"ז:
Ibn Ezra *En hij hakte het hout van het offer*, en plaatste het op de ezel.	**אבן עזרא {ג'}** **ויבקע עצי עולה.** ושמם על החמור:
Radak *Hij stond vroeg op*; hij stond vroeg op om de wil van de Eeuwige te doen, maar hij vertelde het niet aan Sara, want hij was bang dat ze zichzelf iets kwaads zou aandoen vanwege haar liefde voor Jitschak. *En zijn twee knechten*, namelijk die hem gewoonlijk begeleidden om hem te bedienen, maar in de Midrasj (Pirke deRabbi Eliëzer 31) staat dat het Eliëzer en Jisjmael waren.[65] *En hij hakte hout*,	**רד"ק {ג'}** **וישכם**, השכים לעשות רצון האל, ולא הודיע לשרה, אולי תעשה רעה לעצמה לאהבתה את יצחק. **ואת שני נעריו**, הרגילים ללכת עמו לשמשו. ובדרש (פרד"א ל"א) אליעזר וישמעאל. **ויבקע**, לשום על החמור

62 TB Pesachiem 4a: אלא שזריזין מקדימים למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר, ... maar dat de ijverigen hun verplichtingen vroeg uitvoeren, want er is gezegd: en Avraham stond 's morgens vroeg op. Midrasj Tanchoema, Wajjera 22: מִיָּד, וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמוֹרוֹ. כַּמָּה עֲבָדִים וְכַמָּה שְׁפָחוֹת הָיוּ לוֹ לְאוֹתוֹ צַדִּיק, וְהוּא בְּעַצְמוֹ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמוֹרוֹ, לְלַמֶּדְךָ זְרִיזוּתוֹ, Dadelijk *stond Avraham 's morgens vroeg op en zadelde zijn ezel*; zoveel knechten en zoveel dienstbodes had deze rechtvaardige, maar hij zadelde zelf zijn ezel, om je zijn haast te leren.

63 Midrasj Rabba lv 8: אמר ר' שמעון בן יוחאי אהבה מקלקלת את השורה, R. Sjimon bar Jochai zei: liefde zorgt voor het voorbijzien van rang.

64 Zie ook Midrasj Rabba lv 8: א"ר אבהו שני בני אדם נהגו בדרך ארץ אברהם ושאול אברהם שנאמר ויקח את שני נעריו, R. Abbahoe zei: twee mensen gedroegen zich zoals het behoort: Avraham en Sjaoel, Avraham want er is gezegd: *en hij nam zijn twee knechten*; en verder Midrasj Tanchoema, Balak 8: וְכִי מִיָּד הִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אֲתֹנוֹ. וְכִי לֹא הָיָה לוֹ עֶבֶד וְלֹא שִׁפְחָה; אֶלָּא מַרְבֶּה שִׁשָּׁנָא שֶׁשָּׂנָא אֶת יִשְׂרָאֵל, קִדְּמָתוֹ וְעָמַד בִּזְרִיזוּת הוּא בְּעַצְמוֹ; אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רָשָׁע, כְּבָר קִדְּמָתוֹ אַבְרָהָם אָבִיהֶם לַעֲקֵדַת יִצְחָק בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמוֹרוֹ, Dadelijk maakte hij zich vroeg gereed, want er is gezegd: *en Bil'am stond 's morgens op en zadelde zijn ezelin*, dat was niet omdat hij geen knecht of dienstbode had, maar vanwege de grote haat waarmee hij Jisrael haatte; hij stond inderhaast zelf vroeg op; toen zei de Heilige, gezegend zij Hij, goddeloze, Avraham, hun vader, was je al voorgegaan voor het binden van Jitschak zijn zoon, want er is gezegd: *Toen stond Avraham 's morgens vroeg op, en zadelde zijn ezel*.

om dat op de ezel te laden om het met hen mee te nemen. En de knechten meenden dat het was om daarmee te koken op de plaats waar ze zouden overnachten, omdat ze daar mogelijk geen hout zouden vinden. *Naar de plaats die Hij hem zou zeggen*, namelijk het land van Moria, want de berg kende hij nog niet.	להוליך עמהם, וחשבו הנערים, כי כדי לבשלו בהם במקום שילינו עשה אולי לא ימצאו עצים. **אל המקום אשר אמר לו**, ארץ המריה, כי ההר לא ידע עדיין:
Ramban *En hij hakte het hout van het offer*, dat is zijn ijver voor de mitswe, misschien zou hij daar op die plaats geen hout vinden, daarom bracht hij het drie dagen lang mee; want mogelijk zou Avraham voor het offer het hout, waarin worm zou zitten, moeten afkeuren, naar de wet van de Tora (Midot 2:5),[66] en daarom nam hij hout geschikt voor het brandoffer van huis mee, en daarom staat er: *En hij hakte het hout van het offer.*	**הרמב"ן {ג'} ויבקע עצי עולה.** זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והוליכם שלשה ימים או שהיה אברהם פוסל לקרבן עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה (מדות ב ה) ולקח מביתו עצים טובים לעולה וכן אמר ויבקע עצי עולה.
Bachja *Hij hakte hout voor het brandoffer*; vanwege zijn ijver voor de opdracht, immers misschien zou hij op die plaats geen hout vinden, en dus nam hij het drie dagen met zich mee. Of misschien moest Avraham hout dat hij vond afkeuren volgens de regels van de Leer, omdat er worm in zou zitten, en nam hij daarom goed hout, geschikt voor het offer, van zijn huis mee; daarom staat er: Hij hakte hout voor het brandoffer. R. Berechja zegt: Als beloning voor het feit dat Avraham hout hakte voor het brandoffer verdiende hij het dat de Heilige, gezegend zij Hij, de zee spleet voor zijn nakomelingen, zoals er gezegd is (Sjemot 14:21): En de wateren werden gespleten. R. Levi zei hem: Zo is het wel genoeg, Berechja; immers Avraham handelde naar zijn vermogen en de Heilige, gezegend zij Hij, handelde naar Zijn vermogen; tot zover Midrasj Rabba (lv 8).[67]	**בחיי {ג'} ויבקע עצי עולה.** מזריזותו במצוה כי אולי לא ימצא במקום ההוא עצים והוליכם ג׳ ימים. או שהיה אברהם פוסל עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים ראויים לעולה, ועל זה אמר **ויבקע עצי עולה.** (ב"ר נה, יב) אמר רבי ברכיה בשכר שבקע אברהם עצי עולה זכה שבקע הקדוש ברוך הוא הים לבניו שנאמר (שמות יד) **ויבקעו המים.** אמר לו ר׳ לוי דייך ברכיה אלא אברהם לפי כחו והקדוש ברוך הוא לפי כחו, עד כאן בבראשית רבה:
Sforno *Hij ging op weg naar de plaats,* naar het land Moria.	**ספורנו {ג'} וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם.** אֶל אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה (פסוק ב).
Or haChajim *En Avraham stond 's morgens vroeg op*, de reden van Avraham is gelegen in wat de Schrift zegt (Wajikra 7:38): *op de dag van Zijn bevel etc. om te offeren etc.*. Onze wijzen zeggen (TB Zevachiem 98a): dat men niet moet offeren in de nacht, en daarom ging hij op een moment dat geschikt was om te offeren, want als hij de plaats op een gegeven moment zou bereiken, dan zou er geen gebrek aan tijd zijn. Gezien het feit dat de profetie overdag was geweest had hij mogelijk niet tot de volgende dag moeten wachten. Maar misschien was er niet voldoende tijd op dezelfde dag om alles gereed te maken en naar de plaats te gaan die de Eeuwige hem zou noemen; en verder om met Sara te spreken, zodat ze zich niet druk zou maken om de zaak, en dus niet uit achteloosheid (dat zij verre van hem); en dus: *En Avraham stond 's morgens vroeg op*.	**אור החיים {ג'} וישכם אברהם בבוקר.** טעמו של אברהם משום שאמר הכתוב (ויקרא ז לח) ביום צוותו וגו' להקריב וגו' ואמרו ז"ל (זבחים צ"ח) שאין מקריבין בלילה ולזה הלך בזמן שהוא כשר להקריב שאם יזדמן לו המקום לא יהיה חסר זמן. והגם שהנבואה גם כן היתה ביום ולא היה לו להתעכב עד יום מחר, אולי שלא היה זמן באותו יום להכין וללכת אל המקום אשר אמר לו ה', גם לדבר לשרה בדרך שלא תרגיש בדבר, ולא מפני התרשלות ח"ו, והעד וישכם אברהם בבקר:
Tora Temima *En Avraham stond vroeg op*, er is geleerd: De hele dag is geschikt voor besnijdenis, maar degenen die ijverig zijn doen de geboden vroeg, zoals er gezegd is: *Avraham stond vroeg op in de morgen*.[68] *In de morgen*, r. Abbahoe zegt: Hieruit volgt voor de wijze	**תורה תמימה {ג'} וישכם אברהם.** תניא, כל היום כשר למילה אלא שזריזים מקדימים למצות, שנאמר וישכם אברהם בבקר (פסחים ד׳ א׳). **בבקר.** אמר רבי אבהו , מכאן לתלמיד חכם

65 Pirke deRabbi Eliëzer 31: השכים אברהם בבקר ולקח את ישמעאל ואת אליעזר ואת יצחק בנו עמו.

66 Misjna Midot 2:5: הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת הָעֲצִים, שֶׁשָּׁם הַכֹּהֲנִים בַּעֲלֵי מוּמִין מַתְלִיעִין הָעֵצִים. וְכָל עֵץ שֶׁנִּמְצָא בּוֹ תוֹלַעַת, פָּסוּל מֵעַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, Dat was de kamer voor het hout, want daar onderzochten priesters, niet geschikt voor andere dienst, het hout, en ieder stuk hout waarin worm werd aangetroffen was ongeschikt om op het altaar te komen.

67 Midrasj Rabba lv 8: ויבקע עצי עולה ר' חייא בר יוסי בשם ר' מיאשא ותני לה בשם ר' בניה בשכר ב' בקיעות שבקע אברהם אבינו עצי עולה זכה להבקע הים לפני בני ישראל שנא' ויבקע עצי עולה ונאמר להלן (שם יד) ויבקעו המים אמר ר' לוי דייך עד כה אלא אברהם לפי כחו והקדוש ברוך הוא לפי כחו; de tekst komt overeen met die van Bachja, afgezien van de naam van de rabbijn die de verbinding maakte tussen beide gebeurtenissen, enerzijds Berechja, anderzijds r. Chijja b. Jose uit naam van r. Miasja en ook nog r. Bannaja.

leerling, dat je 's nachts niet alleen uitgaat.[69] *En hij zadelde zijn ezel*, er is geleerd uit naam van r. Sjimon ben Elazar: Liefde (voor een mitswe) doet de regels van hiërarchie te niet; vanwaar? Van Avraham zoals er geschreven staat: *En hij zadelde zijn ezel*.[70]	**שלא יצא יחידי בלילה** (חולין צ״א ב׳). **ויחבש את חמורו.** תני משום רבי שמעון בן אלעזר, אהבה מבטלת שורה של גדולה, מנלן, מאברהם דכתיב **ויחבש את המורו** (סנהדרין ק״ה ב׳)

68 TB Pesachiem 4a: דכתיב (ויקרא יב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימים למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר; Er is geschreven: *En op de achtste dag moet het vlees van zijn voorhuid besneden worde*n, en er is geleerd: de gehele dag is geschikt voor de besnijdenis, maar de ijverigen zijn er vroeg bij voor de mitswot, want er is gezegd: *Avraham stond 's morgens vroeg op*.

69 TB Choellien 91a-b: יאבק איש עמו עד עלות השחר (בראשית לב) ואמר רבי יצחק מכאן לת"ח שלא יצא יחידי בלילה רבי אבא בר כהנא אמר מהכא (רות ג) הנה הוא זורה את גורן השעורים רבי אבהו אמר מהכא (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבוש את וגו' ורבנן אמרי מהכא (בראשית לב) לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום וגו' רב אמר מהכא (בראשית לג) ויזרח לו השמש, *Er streed een man met hem tot het aanbreken van de morgen* (Bresjiet 32:25). R. Jitschak zei: Vandaar dat een wijze leerling niet alleen uit moet gaan 's nachts; r. Abba ben Kahana zei: Dat volgt uit: *Zie, hij is gerst aan het wannen op de dorsvloer* (Roet 3:2); r. Abbahoe zei: Dat volgt uit: *En Avraham stond 's morgens vroeg op en zadelde etc.*; de rabbijnen zeggen: Dat volgt uit: *Ga nu, zie of het goed gaat met je broers en of het goed gaat etc.* (Bresjiet 37:14); Rav zegt: Dat volgt uit: En de zon ging op over hem (Bresjiet 32:32).

70 TB Sanhedrin 105b: ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו תנא משום רבי שמעון בן אלעזר אהבה מבטלת שורה של גדולה (במדבר כב) מאברהם דכתיב (בראשית כא) וישכם אברהם בבקר שנאה מבטלת שורה של גדולה מבלעם שנאמר ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו, *En Bil'am stond op in de morgen en zadelde zijn ezel* (Bemidbar 22:21); uit naam van r. Sjimon ben Elazar leert men: Liefde houdt geen rekening met de hiërarchie, zoals in het geval van Avraham, van wie er geschreven staat: *Toen stond Avraham 's morgens vroeg op, en zadelde zijn ezel*; haat houdt ook geen rekening met de hiërarchie, zoals in het geval van Bil'am, van wie er geschreven staat: *En Bil'am stond op in de morgen en zadelde zijn ezel*.

פסוק ד'

Op de derde dag hief Avraham zijn ogen op, en hij zag die plaats van verre.	ד' בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק:
Targoem Onkelos Op de derde dag hief Avraham zijn ogen op, en hij zag die plaats van verre.	אונקלוס {ד'} בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה, וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא–מֵרַחִיק:
Targoem Jonatan Op de derde dag hief Avraham zijn ogen op, en hij zag de wolk van de glorie rokend op de berg en het werd door hem opgemerkt van verre.	יונתן {ד'} ביומא תליתאה וזקף אברהם ית עינוי וחמא ענן איקרא קטיר על טוורא ואשתמודעיה מן רחיק
Rasji *Op de derde dag*; waarom stelde Hij het uit om het hem onmiddellijk te laten zien? Zodat men niet zou zeggen dat Hij hem plotseling in de war bracht en in onzekerheid en zijn geest verstoorde, en dat als hij tijd gehad had om het te overdenken, dat hij het niet gedaan zou hebben.[71] *En hij zag de plaats*, hij zag een wolk verbonden met de berg.[72]	רש"י {ד'} **בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי.** לָמָּה אֵחַר מִלְּהַרְאוֹתוֹ מִיָּד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ, הֵמָּמוֹ וְעִרְבְּבוֹ פִּתְאוֹם וְטָרַף דַּעְתּוֹ, וְאִלּוּ הָיָה לוֹ שָׁהוּת לְהַמְלֵךְ אֶל לִבּוֹ לֹא הָיָה עוֹשֶׂה (תנחומא וירא כ"ב): **וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם.** רָאָה עָנָן קָשׁוּר עַל הָהָר (שם כג; ב"ר נו:א):
Ibn Ezra *Op de derde dag* nadat hij vertrokken was uit Beëer Sjeva.	אבן עזרא {ד'} **ביום השלישי.** שיצא מבאר שבע:
Radak *Op de derde dag en hief hij op*, de waw is extra, zoals vele waw's in de Schrift zijn zoals deze; zoals bij voorbeeld (Bresjiet 36:24): *En dit zijn de kinderen van Tsiv'on: Aja en Ana*, en dergelijke. Tora had ook kunnen zeggen: Op de derde dag hief Avraham zijn ogen op.[73] Misschien moet je het zo uitleggen dat deze vorm verbonden is met het voorafgaande vers, alsof Tora wil zeggen: hij ging naar de plaats op de derde dag, om zo te zeggen dat op de derde dag na zijn vertrek van zijn huis hij daar in de buurt aankwam, en dat hij toen zijn ogen ophief vlakbij de plaats, namelijk Jeroesjalajim. Zodra hij in dat gebied was gekomen, zag hij haar van veraf, maar hij kende de berg nog niet, totdat God hem die noemde. En in de Midrasj (Midrasj Rabba lvi): Hij zag de plaats die Hij noemde op de berg Moria, en zo zeggen ze: hij zag, wat zag hij? Een zuil van vuur op de berg. En hij zei hem: Jitschak, mijn zoon, zie je iets op een van de bergen? Hij zei hem: Ik zie iets als een vuur. Toen zei hij tegen Jisjmael en Eliëzer, zijn knechten: Zien jullie iets op een van de bergen, en ze zeiden hem, Nee. Toen zei hij tot hen: Omdat jullie niets zien en de ezel ook niets ziet.	רד"ק {ד'} **ביום השלישי וישא**, הוי"ו היא נוספת כמו ווין רבים במקרא שהם כמוה, כמו **ואלה בני צבעון ואיה וענה** (בראשית ל"ו) והדומים לו, כאילו אמר "ביום השלישי נשא אברהם את עיניו". ואפשר לפרשו שהוא דבוק עם הפסוק שלמעלה ממנו, כאלו אמר, וילך אל המקום ביום השלישי, כלומר כי ביום השלישי לצאתו מביתו הגיע שם קרוב לו, ונשא את עיניו כנגד המקום שהוא ירושלים, משנכנס בגבולה ראה אותה מרחוק, אבל ההר לא ידע עדיין עד שאמר לו האל. ובדרש (ב"ר נ"ו) וירא את המקום שאמר על הר המריה, וכן אמרו, וירא, מה ראה, עמוד אש על ההר, אמר לו, יצחק בני, רואה אתה מאומה על אחת ההרים, אמר לו רואה אני כמו אש, אמר לישמעאל ואליעזר נעריו רואים אתם מאומה על אחת ההרים אמרו לו לא, אמר להם הואיל ואין אתם רואים מאומה והחמור אינו רואה מאומה.

---

71 Midrasj Tanchoema, Wajjera 22: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחוֹק. וְלָמָּה בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְלֹא בַיּוֹם הָרִאשׁוֹן וְלֹא בַיּוֹם הַשֵּׁנִי, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים: הֵמָּמוֹ וְהָלַךְ וְשָׁחַט אֶת בְּנוֹ, *Op de derde dag hief Avraham zijn ogen op, en hij zag die plaats van verre*; Waarom op de derde dag en niet op de eerste dag of op de tweede dag? Opdat de volkeren van de wereld niet zouden kunnen zeggen: Hij bracht hem in shock, en hij ging en slachtte zijn zoon.

72 Midrasj Rabba lvi 6: וירא את המקום מרחוק מה ראה ענן קשור בהר אמר דומה שאותו מקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם, *En hij zag de plaats van verre*, wat zag hij? Hij zag een wolk verbonden met de berg, en hij zei: het lijkt dat dat de plaats is die de Heilige, gezegend zij Hij, mij genoemd heeft om daar mijn zoon te offeren. Zie ook Midrasj Tanchoema, Wajjera 23: וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחוֹק. אָמַר לוֹ לְיִצְחָק, רוֹאֶה אַתָּה מַה שֶּׁאֲנִי רוֹאֶה. אָמַר לוֹ: אֲנִי רוֹאֶה הַר נָאֶה מְשֻׁבָּח וְעָנָן קָשׁוּר עָלָיו. אָמַר לְנַעֲרָיו, רוֹאִין אַתֶּם כְּלוּם. אָמְרוּ לוֹ: אֵין אָנוּ רוֹאִין אֶלָּא מִדְבָּרוֹת, *En hij zag die plaats van verre*, en hij zei tegen Jitschak: Zie jij wat ik zie; en hij zei tot hem: Ik zie een prachtige aantrekkelijke berg, en een wolk daarmee verbonden; toen zei hij tot zijn knechten: Zien jullie iets? en zij zeiden hem: Wij zien niets dan woestenijen.

73 Met een perfectum, נשא, in plaats van een imperfectum consec., וישא; een interessant voorbeeld van het feit dat David Kimchi zich niet realiseert dat de syntaxis van het Hebreeuws van Tenach principieel anders is dan die van het latere Hebreeuws.

Ramban *En hij zag de plaats van verre*, hij zag een wolk verbonden met de berg (Midrasj Rabba lvi 1) en hierdoor werd gestand gedaan *die Ik je noemen zal*. Het is mogelijk, in overeenstemming met de eenvoudige uitleg, dat *en hij zag de plaats van verre* betekent dat hij het land Moria zag, immers hij kende het hele land Moria.	**הרמב"ן {ד'} וירא את המקום מרחוק** ראה ענן קשור על ההר (ב"ר נ"ו א) ונתקיים בזה אשר אומר אליך ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע.
Bachja *En hij zag de plaats van verre*; men zegt in de midrasj:[74] Avraham zei tot Jitschak: Zie jij wat ik zie. Hij zei hem: Ik zie een mooie, opvallende, berg, en een wolk ermee verbonden; toen zei hij tot de knechten: Zien jullie iets? Ze zeiden hem: We zien niets anders dan woestenijen en bergen.	**בחיי {ד'} וירא את המקום מרחוק.** אמרו במדרש (תנחומא וירא כ"ג) אמר לו אברהם ליצחק רואה אתה מה שאני רואה אמר לו רואה אני הר נאה ומשובח וענן קשור עליו, אמר לנערים רואים אתם כלום אמרו לו אין אנו רואים כלום אלא מדברות והרים.
Baäl HaToeriem *De plaats* (את המקום, et ha-maqom) dat is volgens de gematria Jeroesjalajim (ירושלים, Jeroesjalajim).[75] *Van verre*, defectief geschreven (רחק i.p.v. רחוק), zodat je er מרחיק in kunt lezen, nl. dat de Satan de plaats voor hen verwijderd had.	**בעל הטורים {ד'} את המקום.** בגימטריא זה ירושלים: **מרחק.** חסר כתיב קרי ביה מרחיק שהשטן היה מרחיק המקום מלפניהם:
Sforno *En Avraham hief zijn ogen op, en hij zag de plaats*, de plaats van het offer op de berg Moria. *Van verre*, zijn oog liet hem de plaats van verre zien door de wil van God, Hij zij gezegend, net als in het geval van: *En God liet hem heel het land zien* (Dev. 34:1) en hij begreep dat dat de plaats was van het offer.	**ספורנו {ד'} וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו, וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם.** מְקוֹם הַזֶּבַח בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. **מֵרָחֹק.** שָׁלְטָה בּוֹ עֵינוֹ לִרְאוֹת מָקוֹם מֵרָחוֹק בִּרְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּעִנְיַן "וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ" (דברים לד, א), וְהֵבִין שֶׁאוֹתוֹ הַמָּקוֹם הָיָה מְקוֹם הַזֶּבַח.

74 Midrasj Tanchoema, zie noot 72.

75 Ook in dit geval een verrassende berekening: את המקום levert de getalswaarde 592 op, en ירושלים levert 596.

פסוק ה'

Avraham zei tegen zijn knechten: Jullie moeten hier blijven bij de ezel, en ik en de jongen, wij zullen tot daar gaan; dan zullen we bidden, en daarna zullen wij bij jullie terugkomen.	**ה'** וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם:
Targoem Onkelos Avraham zei tegen zijn knechten: Jullie moeten hier wachten met de ezel, en ik en de jongen, wij zullen tot daar gaan; dan zullen we bidden, en daarna zullen wij bij jullie terugkomen.	**אונקלוס {ה'}** וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי, אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא, וַאֲנָא וְעוּלֵימָא, נִתְמְטֵי עַד כְּא; וְנִסְגּוֹד, וּנְתוּב לְוָתְכוֹן.
Targoem Jonatan Avraham zei tegen zijn knechten: Jullie moeten hier wachten met de ezel, en ik en de jongen, wij zullen tot daar gaan, om te bewijzen of vast blijft staan dat wat beloofd was -zo zullen jouw zoons zijn- en we zullen de Heer van de wereld vereren en bij jullie terugkeren.	**יונתן {ה'}** ואמר אברהם לעולימוי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטי עד כא לבחוני אין יתקיים מה דאתבשרית כדין יהון בנך ונסגוד למרי עלמא ונתוב לוותכון.
Rasji *Daarginds* (letterlijk *tot zover*), dat is een korte weg naar de plaats, die nog voor ons ligt. En de Midrasj Aggada geeft weer: Ik zal zien waar het is wat de Heilige, gezegend zij Hij, tot mij zei is (Bresjiet 15:5): *Zo (כֹּה) zal jouw nageslacht zijn*.[76] *Wij komen terug*, hij profeteerde dat ze beiden zouden terugkeren.[77]	**רש"י {ה'}** **עַד כֹּה.** כְּלוֹמַר, דֶּרֶךְ מוּעָט לַמָּקוֹם אֲשֶׁר לְפָנֵינוּ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה, אֶרְאֶה הֵיכָן הוּא מַה שֶּׁאָמַר לִי הַמָּקוֹם "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ" (לעיל טו:ה; תנחומא שם; ב"ר שם ב): **וְנָשׁוּבָה.** נִתְנַבֵּא שֶׁיָּשׁוּבוּ שְׁנֵיהֶם (שם ושם; מועד קטן יח ע"א) :
Ibn Ezra Er zijn mensen die zeggen: Hoe kon Avraham zeggen: *Wij zullen terugkomen*. Anderen antwoordden dat het zijn plan was om zijn botten terug te brengen, en Avraham maskeerde dat, zodat ze niet weg zouden gaan tot hij terugkeerde, en zodat Jitschak het niet zou opmerken en zou vluchten. Onze rabbijnen, z"l, zeggen dat Jitschak toen hij gebonden werd 37 jaar was.[78] Als dit de woorden	**אבן עזרא {ה'}** יש אומרים איך אמר אברהם **ונשובה.** ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו ואברהם דחם כדי שלא יסורו עד שובו. ושלא ירגיש יצחק ויברח. ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים.

76 Midrasj Tanchoema Wajjera 23: מַהוּ עַד כֹּה? נִרְאֶה מַה יִּהְיֶה בְּסוֹף כֹּה שֶׁאָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ, Wat is dat: tot zover? We zullen zien wat er zal zijn aan het einde van zó, zoals de Heilige, gezegend zij Hij, tot mij gezegd heeft: zó zal jouw nageslacht zijn.
Midrasj Rabba lvi 2: ואני והנער נלכה עד כה א"ר יהושע בן לוי נלך ונראה מה יהיה בסופו של כה, *Ik ga met de jongen tot daar aan toe*, r. Jehosjoea ben Levie zegt: we gaan en we zullen zien wat er zal zijn aan het einde van zó.

77 Midrasj Tanchoema Wajjera 23: וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם, בִּשְׁרוֹ פִּיו שֶׁיַּחְזְרוּ שְׁנֵיהֶם בְּשָׁלוֹם, *Nadat wij ons in aanbidding neergebogen hebben, komen wij weer bij jullie terug*, zijn mond maakte hem bekend dat ze beiden gezond en wel zouden terugkeren.
Vergelijk ook Avot de Rabbi Natan (versie B, zie echter boven, noot 22) 43: אברהם נתנבא ולא ידע מה נתנבא שנאמר ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם אין כתיב כאן אלא ונשובה אליכם נתנבא שאבינו יצחק עתיד לחזור, Avraham profeteerde zonder te weten wat hij profeteerde, want er is gezegd: *ik ga met de jongen daarginds heen, en nadat wij ons in aanbidding neergebogen hebben, komen wij weer bij jullie terug*; er staat hier niet anders geschreven dan *en wij komen weer bij jullie terug*; hij profeteerde dat onze vader Jitschak zou terugkeren.
Midrasj Rabba lvi 2: ונשתחוה ונשובה אליכם בשרו שהוא חוזר מהר המוריה בשלום, *En nadat wij ons in aanbidding neergebogen hebben, komen wij weer bij jullie terug*; hij maakte bekend dat hij gezond en wel van de berg Moria zou terugkeren.
Mo'ed Katan 18a: דאמר ר' יוחנן מנין שברית כרותה לשפתים שנאמר (בראשית כב) ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם ואיסתייעא מלתא דהדור תרוייהו, R. Jochanan sprak: Vanwaar is het dat er een verbond is gesloten met de lippen? Omdat er gezegd is: *Avraham zei tegen zijn knechten: Jullie moeten hier blijven bij de ezel, en ik en de jongen, wij zullen tot daar gaan; dan zullen we bidden, en daarna zullen wij bij jullie terugkomen*; en de uitspraak kwam uit, zodat ze beiden terugkwamen.

78 Midrasj Rabba lvi 11: ד"א א"ר יצחק בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן שלשים ושבע [נ"א בן עשרים ושש שנה] אלא לדעתו, Een ander commentaar: R. Jitschak zei: Op het moment dat Avraham Jitschak zijn zoon wilde binden, zei deze tot hem: Vader ik ben nog maar jong en ik ben bang dat mijn lichaam zou kunnen beven van angst voor het mes, zodat ik u zou kunnen teleurstellen, namelijk dat de slacht ongeldig zou zijn, en dat er geen sprake zou zijn van een echt offer; bind me dus heel erg goed vast. Dadelijk *bond hij Jitschak vast*; maar

van de traditie zijn, nemen we ze aan, maar logisch geredeneerd klopt het niet. Als het zo was dan zou de rechtvaardigheid van Jitschak duidelijk gemaakt zijn, en zijn loon zou het dubbele geweest zijn van het loon van zijn vader omdat hij zichzelf uit vrije wil ter slachting aanbood, maar er staat niets over Jitschak in de Schrift. Anderen zeggen dat hij vijf jaar oud was, maar dit houdt ook geen stand omdat hij het hout voor het brandoffer droeg. Het meest logisch is dat hij tegen de dertien jaar was, en dat zijn vader hem dwong en hem vastbond tegen zijn wil. Hiervoor getuigt dat zijn vader het plan verborgen hield voor hem en zei: *God zal zelf voorzien in het lam* (vers 8) want als hij hem had gezegd: Jij bent het brandoffer dan had hij wel kunnen vluchten.	ואם דברי קבלה נקבל. ומדרך סברא אין זה נכון. שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב מאומה על יצחק. ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שישא עצי העולה. והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי"ג שנים. והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח:
Radak *Blijven jullie hier bij de ezel*, volk dat lijkt op een ezel. *Wij zullen gaan bidden*; hieruit begrepen de knechten dat zij een offer zouden brengen bij het bidden, omdat ze hout en vuur met zich meenamen. In de meeste gevallen betekent het wanneer iemand ergens heen gaat om te bidden dat hij ook een offer brengt, zoals Tora in het geval van Elkana zegt (i Sjemoeël 1:3): *Om te bidden en aan de Eeuwige te offeren*.	**רד"ק** {ה'} **שבו לכם פה עם החמור**, עם הדומה לחמור. **ונשתחוה**, והבינו הנערים כי יעשו זבח עם ההשתחויה, כי הוליכו עמהם עצים ואש, כי ברוב מי שילך למקום להשתחות שם יביא זבח, כמו שאמר בדבר אלקנה, **להשתחות ולזבוח לה'** (שמואל א א'):
Bachja Toen zei hij tot hen: Blijven jullie hier bij de ezel. Volk lijkt op de ezel, wat de ezel niet ziet, zien jullie ook niet, blijven jullie dus hier, en ik en de jongen gaan nog een stuk verder. Wat zal er tenslotte van komen dat de Heilige, gezegend zij Hij, tegen mij heeft gezegd (Bresjiet 15:5): *Zo zal je nageslacht zijn*. Hij was 37 jaar oud en de Schrift noemt hem een jongeman; wel dat is de manier van doen van de Schriften, en zo vinden we over Jehosjoea geschreven (Sjemot 33:11): *Maar zijn dienaar, Jehosjoea bin Noen, een jongeman, vertrok niet*, en hij was een man van 56 jaar. *En we zullen bij jullie terugkeren*, Avraham had de bedoeling om zijn beenderen met zich mee te nemen, en daarom zei hij *wij zullen bij jullie terugkeren* in het meervoud.	**בחיי** {ה'} אמר להם **שבו לכם פה עם החמור** עם הדומה לחמור, מה החמור אינו רואה אף אתם אינכם רואים, שבו לכם פה ואני והנער נלכה עד כה. מה יהיה בסוף שהקדוש ברוך הוא אמר לי כה יהיה זרעך. בן ל"ז שנה היה והכתוב קורהו נער. אבל דרך הכתובים בכך וכן מצינו ביהושע כתוב (שמות ל"ג) **ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש** והוא היה בן נ"ו שנה: **ונשובה אליכם.** היה בדעתו של אברהם להשיב עצמותיו עמו ולכך אמר ונשובה אליכם בלשון רבים:
Baäl HaToeriem *En we zullen terugkeren*, dit woord komt 6 keer voor: *en we zullen aanbidden en we zullen terugkeren*, (Bemidbar 14:4) *laten we iemand aan het hoofd stellen en laten we terugkeren,* (i Sjmoeël 9:5) *kom*[79] *laten we terugkeren,* (Echa 3:40) *Laten we onze wegen onderzoeken en beproeven en laten we terugkeren,* (Echa 5:21) *Breng ons terug, Eeuwige, bij U, dan zullen we terugkeren,* (Hosj. 6:1) *Kom, laten we terugkeren naar de stad*[80] *van de Eeuwige*. Vanwege de verdienste van Avraham, dat hij zei: *we zullen aanbidden en we zullen terugkeren*, verdient Jisrael het om zich te bekeren, in andere woorden: *Kom, laten we terugkeren*, *laten we onze wegen beproeven en laten we terugkeren*, *breng ons terug, Eeuwige, bij U, dan zullen we terugkeren,* en vanwege hun verdienste zullen de gemeenten in de galoet bijeen gebracht worden: *Kom, laten we terugkeren naar de stad van de Eeuwige*, en als ze het niet zouden verdienen, dan zegt men: *laten we iemand aan het hoofd stellen en laten we terugkeren*, dit alles vanwege de verdienste van Avraham.	**בעל הטורים** {ה'} **ונשובה.** ו' במסורה ונשתחוה ונשובה. נתנה ראש ונשובה. לכו ונשובה. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה. השיבנו ה' אליך ונשובה. לכו ונשובה אל עיר ה'. בזכות אברהם שאמר נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה והיינו לכו ונשובה נחפשה דרכינו ונשובה השיבנו ה' אליך ונשובה ובזכותם הגליות מתקבצות לכו ונשובה אל עיר ה' ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם:
Sforno *Jullie moeten hier blijven*, zodat ze hem niet zouden hinderen en tussenbeide zouden komen wanneer hij het offer bracht.	**ספורנו** {ה'} **שְׁבוּ לָכֶם פֹּה.** כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמְחוּ בּוֹ, וְשֶׁלֹּא יַטְרִידוּהוּ בַּעֲשׂוֹתוֹ הַזֶּבַח.
Tosafisten *Bljven jullie hier.* Midrasj: Toen Avraham de plaats van	**בעלי התוספות** {ה'} **שבו לכם פה.** מדרש

kan je een man van zevenendertig jaar vastbinden (een andere versie: zesentwintig jaar) zonder dat hij ervan weet?

79 De tekst heeft hier לכה i.p.v. לכו.

80 De tekst luidt: לכו ונשובה אל יי.

verre zag, met een wolk daarboven ermee verbonden, zei hij tegen Jitschak: Wat zie je? En die zei hem: Een mooie berg met een wolk daarboven ermee verbonden. Toen keerde hij terug naar zijn knechten en hij zei tot hen: Wat zien jullie? En zij zeiden hem: Wij zien niets. Toen zei hij hun: Jullie zijn te vergelijken met een ezel, want jullie zien niets net als hij, vandaar: *Blijven jullie hier bij de ezel*. Vandaar dat onze rabbijnen het volgende zeggen: Volk lijkt op een ezel, en daarom heeft een slaaf geen ander leven dan een ezel.[81]	כשראה אברהם את המקום מרחוק וענן קשור עליו אמר ליצחק בנו מה אתה רואה אמר לו הר נאה וענן קשור עליו חזר אצל נעריו ואמר להם מה אתם רואים אמרו לו אין אנו רואים שום דבר אמר להם אתם והחמור שוים שאינכם רואים כמוהו א"כ **שבו לכם פה עם החמור**. ונ"ל דהיינו הך דאמרו רז"ל עם הדומה לחמור ולפיכך עבד אין לו חיים כמו חמור:
Tora Temima *Bij de ezel*, Rav zei: Iedereen is het erover eens dat een slaaf geen stamboom heeft, want er staat geschreven: *Blijven jullie hier bij (עם) de ezel* — volk (עם) dat lijkt op een ezel (TB Jevamot 62a).[82] *Bij de ezel*, r. Abbahoe zei: zelfs aan een Kenaänitische slavin, die in Erets Jisrael is, is beloofd dat zij deel heeft aan de komende wereld, want er staat hier geschreven (Jesj. 42:5): *Hij geeft een ziel aan het volk op haar*, en daar: *Jullie moeten hier blijven bij de ezel*, volk (עם) dat lijkt op een ezel (TB Ketoevot 111a).[83] *Bij de ezel*, het volk dat lijkt op een ezel, hieruit volgt dat een huwelijk met een Kenaänitische slavin ongeldig is (Kiddushin 68a).[84] *Bij de ezel*, r. Papa zei: wanneer een stier een slavin doorboort, zodat ze een miskraam krijgt, dan is men verplicht de waarde van het nageslacht te vergoeden; waarom is dat zo? feitelijk is het een geval van een zwangere ezelin die is verwond want er staat geschreven: *Blijven jullie hier bij de ezel* — volk dat lijkt op een ezel (TB Baba Kamma 49a).[85] *En we zullen bij jullie terugkeren*, R. Jochanan zei: Hoe weten we dat er een verbond is, gesloten met de lippen? Omdat er geschreven staat *we zullen bij jullie terugkeren.* Het woord werd gestand gedaan en ze keerden beiden terug (Mo'ed Katan 18a).[86]	**תורה תמימה {ה'} עם החסור.** אמר רב, הכל מודים בעבד שאין לו חייס, דכתיב שבו לכם פה עם החמור — עם הדומה לחמור (יבמות ס"ב א). **עם החמור.** א"ר אבהו, אפילו שפחה כנענית שבארץ ישראל מובטח לה שהיא בת עולם הבא, כתיב הכא (ישעי' מ"ב) נותן נשמה לעם עליה, וכתיב התם שבו לכם פה עם החמור — עם הדומה לחמור (כתובות קי"א א). **עם החמור.** עם הדומה לחמור, מכאן לשפחה כנענית דלא תפסי בה קדושין (קדושין ס"ח א). **עם החמור.** אמר רב פפא, שור שנגח את השפחה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות, מאי טעמא, חמרתא מעברתא בעלמא הוא דאזיק, דאמר קרא שבו לכם פה עם החמור — עם הדומה לחמור (ב"ק מ"ט א). **ונשובה אליכם.** א"ר יוחנן, מניין שברית כרותה לשפתים, דכתיב **ונשובה אליכם** ואסתייע מילתא והדור תרווייהו (מו"ק י"ח א).

81 Vergelijk de volgende noten sub Tora Temima.

82 TB Jevamot 62a: אמר רב הכל מודין בעבד שאין לו חייס דכתיב (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור.

83 TB Ketoevot 111a: אמר ר' אבהו אפילו שפחה כנענית שבא"י מובטח לה שהיא בת העולם הבא כתיב הכא לעם עליה וכתיב התם (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור.

84 TB Kiddoesjin 68a: שפחה כנענית מנלן אמר רב הונא אמר קרא (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור אשכחן דלא תפסי בה קדושי ולדה כמותה מנלן דאמר קרא (שמות כא) האשה וילדיה תהיה לאדוניה, Wat de Kenaänietische slavin aangaat, hoe weten we dat? Rav Hoena zei: De Schrift zegt: *Blijven jullie hier bij de ezel*, nl. volk dat lijkt op een ezel, hieruit hebben we geconcludeerd dat het huwelijk met een Kenaänietische slavin niet geldig is; hoe weten we dat haar nageslacht haar status heeft: omdat de Schrift zegt: De vrouw en haar kinderen zijn (eigendom) van haar eigenaar.

85 TB Baba Kamma 49a: אמר רב פפא שור שנגח את השפחה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות מאי טעמא חמרתא מעברתא בעלמא הוא דאזיק דאמר קרא (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור: R. Papa zei: Als een stier een slavin doorboort, zodat ze een miskraam krijgt, dan is er de verplichting de waarde van het nageslacht te vergoeden; waarom is dit zo? feitelijk is het een geval van een zwangere ezelin die is verwond, want de Schrift zegt: *Blijven jullie hier bij de ezel* — volk dat lijkt op een ezel.

86 Mo'ed Katan 18a: ר' יוחנן מנין שברית כרותה לשפתים שנאמר (בראשית כב) ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם ואיסתייעא מלתא דהדור תרוייהו, R. Jochanan zei: Hoe weten we dat er een verbond is, gesloten met de lippen? Omdat er geschreven staat *en Avraham zei tot zijn knechten, blijven jullie hier bij de ezel, terwijl ik en de jongen daarheen gaan; we zullen bidden en dan zullen we bij jullie terugkeren.* Het woord werd gestand gedaan en ze keerden beiden terug.

פסוק ו'

En Avraham nam het hout voor het brandoffer, en legde het op Jitschak, zijn zoon; en hij nam het vuur en het mes in zijn hand, en zij beiden gingen samen.	**ו'** וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃
Targoem Onkelos En Avraham nam het hout voor het brandoffer, en legde het op Jitschak, zijn zoon; en hij nam het vuur en het mes in zijn hand, en zij beiden gingen samen.	**אונקלוס {ו'}** ונְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַּעֲלָתָא, וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ, וּנְסֵיב בִּידֵיהּ, יָת אִישָׁתָא וְיָת סַכִּינָא; וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן, כַּחְדָּא.
Targoem Jonatan En Avraham nam het hout voor het brandoffer, en legde het op Jitschak, zijn zoon; en hij nam het vuur en het mes in zijn hand, en zij beiden gingen samen.	**יונתן {ו'}** ונסיב אברהם ית קיסי דעלתא ושוי עילוי יצחק בריה ונסיב בידיה ית אישתא וית סכינא ואזלו תרוויהום כחדא.
Rasji *Het mes*, Heb. הַמַּאֶכֶלֶת, dat heet zo omdat het het vlees opeet (אוֹכֶלֶת), zoals er staat: *en Mijn zwaard zal het vlees verteren* (תֹּאכַל, Dev. 32:42), en omdat het vlees geschikt maakt voor consumptie (אֲכִילָה). Een andere verklaring: Dit is *ma'achelet* (מַאֲכֶלֶת) genoemd omdat Jisrael nog steeds (אוֹכְלִים) eet van de beloning ervoor gegeven.[87] *Zo gingen ze samen op* weg, Avraham, die wist dat hij zijn zoon ging slachten, was even gewillig en vrolijk als Jitschak die niet van de zaak op de hoogte was.[88]	**רש"י {ו'} הַמַּאֲכֶלֶת.** סַכִּין, עַל שֵׁם שֶׁאוֹכֶלֶת אֶת הַבָּשָׂר, כְּמָה דְּתֵימָא "וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר" (דברים לב: מב), וְשֶׁמַּכְשֶׁרֶת בָּשָׂר לַאֲכִילָה. דָּבָר אַחֵר, זֹאת נִקְרֵאת מַאֲכֶלֶת, עַל שֵׁם שֶׁיִּשְׂרָאֵל אוֹכְלִים מַתַּן שְׂכָרָהּ (ב"ר שם ג): **וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו.** אַבְרָהָם שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוֹלֵךְ לִשְׁחוֹט אֶת בְּנוֹ, הָיָה הוֹלֵךְ בְּרָצוֹן וְשִׂמְחָה כְּיִצְחָק שֶׁלֹּא הָיָה מַרְגִּישׁ בַּדָּבָר׃
Rasjbam *Het mes*; een ander woord voor 'mes.' Net als in de uitdrukking (Dev. 32:42): *en Mijn zwaard zal vlees verslinden*.	**רשב"ם {ו} המאכלת.** סכין. על שם וחרבי תאכל בשר (דברים לב מב).
Radak *En hij nam*, hij nam de ezel niet met zich mee, zodat de knechten niet zouden denken dat ze naar een verre plaats gingen. Ook zou er niemand zijn om daar op de ezel te passen wanneer zij nog bezig waren om hun werk uit te voeren, en verder ook nog opdat de ezel niet een heilige plaats als deze zou betreden.	**רד"ק {ו'} ויקח,** ולא לקח עמו החמור כדי שלא יחשבו הנערים כי למקום רחוק היו הולכים, גם לא יהיה מי שישמור החמור שם בעודם עושים המעשה. וגם כן כדי שלא יכנוס החמור למקום קדושה כזה׃

87 Midrasj Rabba lvi 3: אמר ר' חנינא למה נקראת סכין מאכלת לפי שמכשר אוכלים ורבנן אמרי כל אכילות שישראל אוכלים בעוה"ז אינם אוכלים אלא בזכות אותה המאכלת, R. Chaniena zegt: waarom wordt het mes מאכלת (*ma'achelet*) genoemd, omdat het spijzen kosjer maakt, en onze rabbijnen zeggen: al het voedsel dat Jisrael eet in deze wereld kunnen ze slechts eten door de verdienste van dit mes.

88 Midrasj Rabba lvi 3: וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט, Zij beiden gingen samen, de een om te binden, de ander om gebonden te worden, de een om te slachten, de ander om geslacht te worden.

פסוק ז'

Toen sprak Jitschak tot Avraham, zijn vader, en hij zei: Mijn vader! En die zei: Hier ben ik, mijn zoon! En hij zei: Kijk, het vuur en het hout; maar waar is het lam voor het brandoffer?	**ז'** וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה:
Targoem Onkelos Toen sprak Jitschak tot Avraham, zijn vader, en hij zei: Mijn vader! En die zei: Hier ben ik, mijn zoon! En hij zei: Kijk, het vuur en het hout; maar waar is het lam voor het brandoffer?	**אונקלוס {ז'}** וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי, וַאֲמַר אַבָּא, וַאֲמַר, הָאֲנָא בְּרִי; וַאֲמַר, הָא אִישָׁתָא וְאָעֲיָא, וְאָן אִמְּרָא, לַעֲלָתָא.
Targoem Jonatan Toen sprak Jitschak tot Avraham, zijn vader, en hij zei: Mijn vader! En die zei: Hier ben ik! En hij zei: Kijk, het vuur en het hout; maar waar is het lam voor het brandoffer?	**יונתן {ז'}** ואמר יצחק לאברהם אבוי ואמר אבא ואמר האנא ואמר הא אישתא וקיסין והאן אימרא לעלתא.
Radak *Zie mij* (הנני, hinnenni) met een dagesj in de tweede noen.	**רד"ק {ז'} הנני**, בדגוש עם הנו"ן השניה:
Bachja *Toen sprak Jitschak tot Avraham, zijn vader, en hij zei: Mijn vader! En die zei: Hier ben ik, mijn zoon!* Er staan in dit vers 4 mededelingen, en ik begrijp niet waarom. En men zegt in Midrasj Rabba (lvi 4): *Jitschak sprak tot Avraham* dat is dat Samael[89] bij Avraham kwam en hem zei: Wat voor soort vader ben je van een zoon die je gegeven werd toen je honderd jaar oud was; ga je die slachten? Hij zei hem: Desalniettemin. Hij ging naar Jitschak en zei hem: Jij zoon van een beklagenswaardige vrouw, hij gaat je slachten! Hij zei hem: Desalniettemin. Dit is de reden dat er geschreven staat: *Toen sprak Jitschak tot Avraham, zijn vader, en hij zei: Mijn vader!* Waarom twee keer mijn vader? Zodat hij met medelijden vervuld zou worden, zoals iemand die zelf in moeilijkheden is en dan zegt: Waj, waj; tot zover.[90]	**בחיי {ז'} ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני.** יש בפסוק הזה ד׳ מאמרות ולא ידעתי למה. ואמרו בבראשית רבה (בראשית רבה נ"ו ד) ויאמר יצחק אל אברהם בא סמאל אצל אברהם אמר לו מאי האי אבא בן שנתן לך למאה שנה אתה הולך לשחטו, אמר לו על מנת כן. הלך אצל יצחק, אמר לו, אי ברא דעלובתא הולך הוא לשחטך, אמר לו, על מנת כן. הדא הוא דכתיב **ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי** למה אבי ב׳ פעמים כדי שיתמלא עליו רחמים כאדם שמצר על עצמו ואומר ווי ווי. עד כאן:
Hij zei: Hier is het vuur en het hout, maar waar is het lam voor het brandoffer?	**ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה.**

89 De aartsengel van de dood, ook de vorst van de demonen, en daarmee een Satan, een Tegenstander van de mensen; de naam betekent zoveel als Vergif van God; in kabbalistische literatuur is Samael de equivalent van Satan.

90 Midrasj Rabba lvi 4: **ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי** בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר ליה סבא סבא אובדת לבך בן שניתן לך לק' שנה אתה הולך לשחטו אמר לו על מנת כן אמר לו ואם מנסה אותך יותר מיכן את יכול לעמוד (איוב ד) הנסה דבר אליך תלאה אמר לו ויתר על דין אמר לו למחר אומר לך שופך דם את חייב ששפכת דמו של בנך אמר לו על מנת כן וכיון שלא הועיל ממנו כלום בא לו אצל יצחק אמר לו ברא דעלובתא הולך הוא לשוחטך אמר לו על מנת כן אמר לו אם כן כל אותן הפרגזיות שעשת אמך לישמעאל שנאיה דביתה ירותא ואתה אינך מכניס בלבך כד לא תיעול מילא תיעול פלגא הה"ד ויאמר יצחק אל אברהם אביו אבי למה אבי אביו פ' פעמים כדי שיתמלא עליו רחמים ויאמר הנה האש והעצים אמר ליה יצף להההוא גברא דיגער ביה מכל מקום אלהים יראה לו השה בני ואם לאו אתה השה לעולה בני וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט, *Toen sprak Jitschak tot Avraham, zijn vader, en hij zei: Mijn vader!* Samael kwam bij onze vader Avraham en zei hem: Opa, opa, is je hart er helemaal aan gegaan, dat je de zoon die je gegeven werd toen je 100 jaar oud was gaat slachten? Hij zei hem: Desalniettemin. Toen zei hij hem: En als hij je nu eens gaat beproeven met een nog zwaardere proef, kan je dat dan bestaan? (Ijov 4:2) *Wanneer er iets tot je komt als beproeving?* Zelfs meer dan dit! antwoordde hij. En morgen zegt hij tegen je: Je bent iemand die bloed vergoten heeft, en je bent schuldig aan het vergieten van het bloed van je zoon. Hij zei: Ondanks dat. Toen hij merkte dat hij van hem niets voor elkaar kreeg ging hij naar Jitschak, en zei hij: Jij zoon van een beklagenswaardige vrouw, hij gaat je slachten! Hij zei hem: Desalniettemin. Hij zei hem: als dat zo is, al die kleden die je moeder maakte zal Jisjmael, de gehate man in het huis, die erven? En jij, zou je niet in je hart binnenbrengen, als een woord geen effect heeft, heeft het mogelijk deels effect. *Toen zei Jitschak tegen Avraham, zijn vader: Vader.*. Waarom: zijn vader - vader! twee keer? Zodat hij met medelijden voor hem vervuld zou raken. *En hij zei: Kijk het vuur en het hout*. Hij zei hem: Dat de man die hem zo opgestookt heeft verdrinke! In elk geval, *God zal zich voorzien van een lam*, mijn zoon, en zo niet *dan ben jij het lam ten brandoffer, mijn zoon*, en beiden gingen ze samen verder, deze om te binden, gene om gebonden te worden, deze om te slachten, gene om geslacht te worden.

פסוק ח'

En Avraham zei: God zal voor Zichzelf een lam ten brandoffer voorzien, mijn zoon! Zo gingen zij beiden samen.	**ח'** וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃
Targoem Onkelos En Avraham zei: Voor de Eeuwige is het lam voor het brandoffer geopenbaard, mijn zoon; en zo gingen zij beiden samen.	**אונקלוס {ח'}** וַאֲמַר, אַבְרָהָם, קֳדָם יְיָ גְּלֵי אִתְרָא לַעֲלָתָא, בְּרִי; וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן, כַּחֲדָא.
Targoem Jonatan En Avraham zei: De Eeuwige zal Zich een lam voor het brandoffer uitkiezen, mijn zoon; en zo gingen zij beiden in hun hart helemaal één.	**יונתן {ח'}** ואמר אברהם ייי יבחר ליה אימרא לעלתא ברי ואזלו תרויהום בלב שלים כחדא.
Rasji *Hij zal voorzien in een lam*, dat is: Hij zal zien en voor Zichzelf het lam uitkiezen,[91] en als er geen lam is, dan zal mijn zoon dienen als brandoffer; en ook al begreep Jitschak dat hij geslacht ging worden, toch *gingen beiden samen*, eensgezind.[92]	**רש"י {ח'}** **יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה.** כְּלוֹמַר, יִרְאֶה וְיִבְחַר לוֹ הַשֶּׂה (תרגום יונתן), וְאִם אֵין שֶׂה, "לְעוֹלָה בְּנִי". וְאַף עַל פִּי שֶׁהֵבִין יִצְחָק שֶׁהוּא הוֹלֵךְ לִשָּׁחֵט, **וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו,** בְּלֵב שָׁוֶה (ב"ר שם ד; תרגום ירושלמי):
Radak *God zal voor Zich voorzien in het lam voor het brandoffer, mijn zoon*. Hij gaf hem een antwoord dat een mens op twee manieren kan begrijpen. De ene is dat 'mijn zoon' het antwoord is op de uitroep, zoals in: Hier ben ik, mijn zoon; om zo te zeggen: mijn zoon, God zal zich van een lam voorzien, oftewel, Hij weet wie het lam zal zijn en Hij zal het ons overdragen. De tweede is: God zal zich voorzien van het lam ten brandoffer, en wie is dat lam, wel dat ben jij mijn zoon. Zo begreep Jitschak dat hij het lam was, en daarom vervolgt Tora met: *Zo gingen zij beiden samen,* om zo te zeggen: één in hun hart, want de zoon had het uit liefde aanvaard dat zijn ziel aan God overgeleverd zou worden, namelijk door hem aan Hem te offeren.	**רד"ק {ח'}** **אלהים יראה לו השה לעולה בני,** ענה לו מענה שיוכל אדם להבינו לשני פנים, האחד, שיהיה בני, תשובת הקריאה, כמו הנני בני, כלומר בני, אלהים יראה לו השה, ר"ל הוא יודע מי יהיה השה והוא יזמיננו לנו, והשני אלהים יראה לו השה לעולה, ומי הוא השה, בני הוא. ויצחק הבין כי הוא יהיה השה, לפיכך אמר, **וילכו שניהם יחדיו,** כלומר בלב אחד, כי קבל הבן מאהבה למסור נפשו לאל ולהקריבו לפניו:
Bachja En Avraham antwoordde hem: *God zal voor Zich voorzien in het lam voor het brandoffer, mijn zoon*. Toen begreep Jitschak dat hijzelf het brandoffer was, en vandaar *getweeën gingen ze samen*. En daarom staat er twee keer *getweeën gingen ze samen*, want de eerste keer wist Jitschak niet dat hij het brandoffer was, maar nu hij dat wist, leert de Schrift u dat zij het eens waren over de zaak: *getweeën gingen ze samen* in dezelfde overtuiging, deze om te slachten en gene om geslacht te worden.	**בחיי {ח'}** והשיב לו אברהם **אלהים יראה לו השה לעולה בני.** ואז הבין יצחק כי הוא העולה ואף על פי כן **וילכו שניהם יחדו.** ומפני זה הזכיר שנית **וילכו שניהם יחדו.** כי בראשון לא ידע יצחק כי הוא העולה ועתה שידע למדך הכתוב שנתרצה בדבר **וילכו שניהם יחדו** בכוונה אחת זה לשחוט וזה לישחט.
Velen vragen zich af wie van hen het grootst was in potentie, en wie van hen beiden het meeste in realiteit omzette. Was het Avraham die kwam om zijn zoon te slachten met zijn eigen handen, of Jitschak, die zichzelf overgaf om geslacht te worden. Er zijn er die zeggen dat de potentie van Avraham groter was dan die van Jitschak omdat degene die zichzelf overgeeft om geslacht te worden het veel gemakkelijker heeft dan de vader die komt om zijn zoon te slachten met zijn eigen handen. Als je niet zo redeneert, waarom zou de Heilige, gezegend zij Hij, Avraham opgedragen hebben om zijn zoon eigenhandig te slachten, Hij had ook kunnen bevelen om zelfmoord te plegen, of het bevel tot Jitschak kunnen doen komen. Maar het is wel zeker dat de potentie van Avraham groter was dan	ורבים ישאלו איזה מהם גדול כחו ומי משניהם הגדיל לעשות אם אברהם הבא לשחוט את בנו הוא בעצמו בידיו. או יצחק המפקיר עצמו להשחט. יש שאמרו גדול כח של אברהם יותר מיצחק לפי שהמפקיר עצמו ליהרג נקל הוא מאד מן האב שבא לשחוט את בנו בידיו, אם לא תאמר כן למה צוה הקדוש ברוך הוא לאברהם לשחוט את בנו בידיו, יצוהו להרוג את עצמו או שתבא המצוה ליצחק. אלא בודאי זה ראיה כי גדול כחו של אברהם יותר מיצחק.

91 Targoem Jonatan, zie boven.

92 Midrasj Rabba lvi 4: אלהים יראה לו השה בני ואם לאו אתה השה לעולה בני וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט, God zal voor zich een lam voorzien, mijn zoon, en zo niet dan ben jij het lam voor het brandoffer, mijn zoon; zij beiden gingen samen, de een om te binden, de ander om gebonden te worden, de een om te slachten de ander om geslacht te worden.

die van Jitschak.	
En er zijn er die zeggen dat de potentie van Jitschak groter was, omdat Avraham het bevel kreeg in dezen uit de mond van de Naam, en de ander het bevel kreeg uit de mond van zijn vader, en daarom zou de potentie van het geloof van Jitschak groter zijn geweest. Maar de uitspraak van iemand die zegt dat de potentie van Avraham groter was lijkt het meest logisch. Immers, ook al kwam de opdracht aan Jitschak niet van de Naam, gezegend zij Hij, hij wist van zijn vader dat die een profeet was, en dat hij het daarom verschuldigd was om naar hem te luisteren als naar de uitspraken van de Naam, gezegend zij Hij. Merk op dat het woord van de profeet het woord van de Naam is, zoals er geschreven staat (Dev. 18:19): *De man die niet luistert naar Mijn woorden ... van hem zal Ik het eisen*.[93] Dit is de reden bij dit bevel dat de Heilige, gezegend zij Hij, het aan Avraham gaf en niet aan Jitschak om daarmee duidelijk te maken dat de potentie van Avraham groot was.	ויש שאמר גדול כחו של יצחק לפי שאברהם נצטוה בזה מפי השם, וזה מצטוה מפי אביו, ולכך גדול כח אמונתו של יצחק. ונראה כדעת האומר גדול כחו של אברהם, שהרי יצחק אף על פי שלא נצטווה מפי השם יתברך יודע היה באביו שהוא נביא ונתחייב לשמוע ממנו כמפי השם יתברך, שהרי דבר הנביא דבר השם הוא וכתיב (דכרים יח) **והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אנכי אדרוש מעמו**. ומטעם זה בזאת המצוה צוה הקדוש ברוך הוא לאברהם ולא ליצחק, לבאר כי גדול כחו של אברהם:
Tora Temima *Een lam ten brandoffer*, Satan kwam Avraham tegemoet onderweg, en hij zei hem (Ijov 4:2-5): *Moet Hij je met dit woord beproeven, zodat je uitgeput raakt enz., zie, je hebt velen onderwezen, en je hebt slappe handen gesterkt; jouw woorden hebben de struikelende opgericht, enz., moet dit je nu overkomen, zodat je uitgeput raakt?* Maar hij zei hem: Ik ga voort in mijn onschuld. Toen hij zag dat hij niet luisterde, zei hij hem (Ijov 4:12): *Heimelijk kwam een woord tot mij*, en zo hoorde ik van achter het scherm: Er is een lam voor het brandoffer, en Jitschak is er niet voor het brandoffer. Avraham antwoordde: Zo is de straf voor de leugenaar: zelfs als hij de waarheid spreekt, luistert men niet naar hem (Sanhedrin 89b).[94]	**תורה תמימה {ח'} השה לעולה.** קדמו שטן לאברהם בדרך, אמר לו (איוב ד') הנסה דבר אליך תלאה וגו' הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק כושל יקימון מליך וגו' כי עתה תבא אליך ותלא, אמר לו, אני בתומי אלך, כיון דחזא דלא שמיע לי', אמר לי', ואלי דבר יגונב, כך שמעתי מאחורי הפרגוד השה לעולה ואין יצחק לעולה, אמר לי', כך עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו (סנהדרין פ"ט ב').

93 In vers 18 is de profeet genoemd.

94 TB Sanhedrin 89b: קדמו שטן לדרך אמר לו (איוב ד) הנסה דבר אליך תלאה הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק כושל יקימון מליך כי עתה תבא אליך ותלא אמר לו (תהילים כו) אני בתומי אלך אמר לו הלא יראתך כסלתך אמר לו זכר נא מי הוא נקי אבד כיון דחזא דלא קא שמיע ליה אמר ליה ואלי דבר יגונב כך שמעתי מאחורי הפרגוד השה לעולה ואין יצחק לעולה אמר לו כך עונשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו.

פסוק ט'

En zij kwamen op de plaats, die God hem genoemd had; en Avraham bouwde daar een altaar, en hij schikte het hout, en bond Jitschak, zijn zoon, en legde hem op het altaar boven op het hout.	**ט'** וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים:
Targoem Onkelos En zij kwamen op de plaats, die hem God genoemd had; en Avraham bouwde daar het altaar, en hij schikte het hout, en bond Jitschak, zijn zoon, en legde hem op het altaar boven op het hout.	**אונקלוס {ט'}** וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דַאֲמַר לֵיהּ יְיָ, וּבְנָא תַּמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא, וְסַדַּר יָת אָעַיָּא; וַעֲקַד, יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ, וְשַׁוִי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא, עֵיל מִן אָעַיָּא.
Targoem Jonatan En zij kwamen op de plaats, die hem God genoemd had; en Avraham bouwde daar het altaar, dat Adam gebouwd had, dat vernield was door de wateren van de zondvloed, en dat Noach herbouwd had, maar dat vernield was in het geslacht van de verdeeldheden en hij schikte het hout, en bond Jitschak, zijn zoon, en legde hem op het altaar boven op het hout.	**יונתן {ט'}** ואתו לאתרא דאמר ליה ייי ובנא תמן אברהם ית מדבחא דבנא אדם ואיתפכר במוי דטובענא ותב נח ובנייה ואיתפכר בדרא דפלוגתא וסדר עילוי ית קיסיא וכפת ית יצחק בריה ושוי יתיה על מדבחא לעיל מן קיסין:
Rasji *En hij bond*, zijn handen en zijn voeten achter hem; handen en voeten samengebonden staat bekend als *Akeda* (עֻקֵּידָה).[95] En dat is de betekenis van *akoediem* (עֲקֵדִים, Bresjiet 30:39), nl. dat hun enkels wit waren, de plaats waar ze samengebonden waren was herkenbaar.[96]	**רש"י {ט'}** **וַיַּעֲקֹד**. יָדָיו וְרַגְלָיו מְאֻחָזִין. הַיָּדִים וְהָרַגְלַיִם בְּיַחַד הֵיא עֲקֵדָה (שבת נד ע"א), וְהוּא לְשׁוֹן "עֲקֵדִים" (לקמן ל:לט) שֶׁהָיוּ קַרְסֻלֵּיהֶם לְבָנִים, מָקוֹם שֶׁעוֹקְדִים אוֹתוֹ בּוֹ הָיָה נִכָּר (תרגום יונתן להלן ל:לט):
Radak *En ze kwamen op de plaats*, dat is de berg Moria, waar van God hem gesproken had, en toen ze samen aankwamen, sprak Hij tot hem en Hij toonde het hem in een profetisch gezicht. En in de Midrasj (Midrasj Rabba lvi 2): Hij zag een wolk eraan verbonden of een zuil van vuur, zoals we boven hebben geschreven. Om de midrasj te begrijpen moet de uitleg van *waarvan Hij hem sprak* zijn: zodra Hij hem de wolk of de zuil toonde, dat is de uitspraak. *Hij schikte het hout*, hij schikte het op het vuur om ze aan te steken. *En hij bond Jitschak*, hij bond hem vast bij zijn handen en voeten, zodat hij niet zou schoppen, ook al was hij bereid, en werd hij naar wens vastgebonden, hij was bang dat zijn moed hem in de steek zou laten, en daarom zei hij tegen zijn vader dat die hem stevig vast moest binden.[97]	**רד"ק {ט'}** **ויבאו אל המקום**, הוא הר המריה, אשר אמר לו האלהים, ובבואם יחדיו אמר לו והראהו במראה הנבואה. ובדרש (שם) שראה ענן קשור עליו או עמוד אש כמו שכתבנו למעלה. ולדעת הדרש יהיה פירש אשר אמר לו, כשהראה לו את הענן או העמוד זהו האמירה. **ויערך את העצים**, ערכם על האש להדליקם. **ויעקד את יצחק**, עקדו בידו וברגליו כדי שלא יבעט ואע"פ שברצונו היה וברצונו נעקד, פחד שלא תגבר עליו הרוח הכועסת, ואמר לאביו שיעקדנו יפה:
Ramban *En zij kwamen op de plaats, die hem God genoemd had*, en nu: dit is de berg Moria, waarover Hij tot hem gezegd had: Kijk, dat is de berg waarvan Ik je gesproken heb.	**רמב"ן {ט'}** **ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים** עתה הוא הר המוריה שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך.
Bachja En daar bouwde Avraham het altaar (met het bepaalde lidwoord). Volgens de eenvoudige uitleg was het een altaar volgens de regels van Tora, nl. dat de stenen ervan geen gehouwen stenen zijn.[98] En zo is het gesteld met de plaats ervan op de berg Moria.	**בחיי {ט'}** ויבן שם אברהם את המזבח. בה״א הידיעה. על דרך הפשט המזבח הידוע במצות התורה שלא יהיו אבניו גזית. וכן מקומו הידוע בהר המוריה.
Volgens de uitleg naar de midrasj[99] het altaar: er staat niet	ועל דרך המדרש (פרקי דר"א פל"א) המזבח מזבח אין

95 TB Sjabbat 54a: א"ר יהודה עקוד עקידת יד ורגל כיצחק בן אברהם, R. Jehoeda zegt: *`aqud* (עקוד) betekent het binden van hand en voet, als in het geval van Jitschak de zoon van Avraham.

96 In Targoem Jonatan ad Bresjiet 30:39 wordt עֲקֵדִים weergegeven met: רגולין דסימנא בריגליהום, vastgebonden aan de voeten, met het teken aan de voeten.

97 Midrasj Rabba lvi 8.

98 Vgl. Sjemot 20:22.

geschreven een altaar, maar het altaar, dat is het altaar waarop de eerste Mens offerde, en het is het altaar waarop Kajin en Hevel offerden, en het is het altaar waarop Noach en zijn zonen offerden; het is het altaar waarop de eersten offerden.	כתיב כאן אלא המזבח הוא המזבח שהקריב בו אדם הראשון. הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל. הוא המזבח שהקריב בו נח ובניו. הוא המזבח שהקריב בו הראשונים.
Volgens de uitleg van de Kabbala: de uitleg van deze midrasj is duidelijk, degene die "altaar" wordt genoemd is degene die het begin ontvangt en degene die het einde is van de bouw,[100] en dit is dat men zegt "en hij bouwde." En dit is zeker het altaar waarop men zowel voor boven als voor beneden offerde. En in de weekafdeling Wajikra zal ik dit met de hulp van de Naam, gezegend zij Hij, verder aangeven.	ועל דרך הקבלה באור המדרש הזה ידוע, מי הוא הנקרא מזבח הוא המקבל תחלה והוא סוף הבנין. וזהו שאמר ויבן ובודאי הוא המזבח שהקריבו בו למעלה ולמטה. ובפרשת ויקרא ארמוז זה בעזרת השם יתברך:
En hij schikte het hout, namelijk het bekende hout[101] dat hij thuis gehakt had, zoals dat eerder is genoemd: *Hij hakte hout voor het brandoffer*. Of ze zijn voorzien van het bepaalde lidwoord omdat niet al het hout geschikt is voor een offer.	**ויערוך את העצים**. הידועים אותן שבקע בביתו שעליהן הזכיר למעלה **ויבקע עצי עולה**. או קראם בשם הידיעה לפי שאין כל העצים כשרים לקרבן:
Hij bond Jitschak, zijn zoon, en legde hem op het altaar, Men zegt in de Midrasj (Tanchoema Wajjera 23) dat toen hij op het punt stond om te slachten Jitschak zei: Vader, maak mijn handen en voeten vast, zodat ik niet, als ik het mes zie, een onverwachte beweging maak en daardoor het offer ongeschikt maak, alstublieft, maak geen gebrek aan mij.[102]	**ויעקוד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח**. אמרו במדרש (תנחומא וירא כ"ג) כשבא לשחוט אמר יצחק, אבי, אסור את ידי ורגלי שלא אראה את המאכלת ואזדעזע ויפסל הקרבן, בבקשה ממך אל תעש בי מום:
Boven op het hout, r. Chaniena zegt: dit leert dat Avraham het altaar bewust tegenover de zetel van de Glorie maakte, want hier staat geschreven *boven op* (ממעל, mimma'al) *het hout* en elders staat geschreven (Jesj. 6:2): *De Serafiem stonden boven* (ממעל, mimma'al) *Hem*.	**ממעל לעצים**. (תנחומא ישן וירא מא) אמר רבי חנינא מלמד שעשה אברהם את המזבח מכוון כנגד כסא הכבוד, כתיב הכא **ממעל לעצים** וכתיב התם (ישעיה ו) **שרפים עומדים ממעל לו**:

99 Zie boven noot 35.

100 Mogelijk betekent dit zoveel als: Zodra God het universum "gebouwd" had, afgesloten met de schepping van de mens, was het de taak van de laatste om God te danken met het 'altaar.'

101 Vandaar het bepaalde lidwoord bij עצים.

102 Tanchoema Wajjera 23: כשבא לשחוט, א"ל אבא אוסרני ידי ורגלי מפני שהנפש חצופה היא וכשאראה את המאכלת שמא אזדעזע ויפסל הקרבן בבקשה ממך אל תעש בי מום.

פסוק י'

En Avraham strekte zijn hand uit, en hij nam het mes om zijn zoon te slachten.	י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃
Targoem Onkelos En Avraham strekte zijn hand uit, en hij nam het mes om zijn zoon te slachten.	**אונקלוס {י'}** וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ, וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא, לְמִכַּס, יָת בְּרֵיהּ.
Targoem Jonatan En Avraham strekte zijn hand uit, en hij nam het mes om zijn zoon te slachten. Toen reageerde Jitschak en hij zei tegen zijn vader: Bind me stevig vast, zodat ik niet kan beven vanwege de aandoening van mijn ziel en ik geworpen word in de put van de vernietiging en er iets profaans in uw offer gevonden zou worden. De ogen van Avraham waren gericht op de ogen van Jitschak maar de ogen van Jitschak waren gericht op de engelen boven; Jitschak zag ze, maar Avraham kon ze niet zien. En de engelen antwoordden boven: Kom, zie die twee eenlingen, die in de wereld zijn, de een om te doden de andere om gedood te worden; en hij die doodt stelt niet uit, en hij die gedood moet worden biedt zijn hals aan.	**יונתן {י'}** ופשט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למיכס ית בריה עני ואמר יצחק לאבוי כפת יתי יאות דלא נפרכס מן צערא דנפשי ונדחי לגובא דחבלא וישתכח פסולא בקרבנך עייניי דאברהם מסתכלן בעינויי דיצחק ועייניי דיצחק מסתכלן למלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהום ואברהם לא חמי יתהום עניין מלאכי מרומא איתון חמון תרין יחידאין דאית בעלמא חד נכיס וחד מתנכיס דנכיס לא מעכב ודמתנכיס פשיט צווריה.
Radak *Om zijn zoon te slachten,* om hem eerst te slachten op het altaar, en daarna moet dan het vuur hem verteren, zoals gewoonlijk bij een offer.	**רד"ק {י'}** **לשחוט את בנו**, לשחטו תחלה על המזבח ואחר כן תאכלהו האש כדרך הזבח:
Bachja *En hij nam het mes*. Hij zei: Vader, laat het mijn moeder niet weten wanneer ze op het dak staat, of wanneer ze boven de put staat, want dan zou ze kunnen vallen en sterven.[103]	**בחיי {י'}** **ויקח את המאכלת**. אמר אבי אל תודיע לאמי כשהיא עומדת על הגג או כשהיא עומדת על הבור שמא תפיל עצמה ותמות.
Baäl HaToeriem *Om te slachten* komt tweemaal voor in de Masora, hier: *om het slachten van zijn zoon*, en (Jechez. 40:39) *Om daarop te slachten het brandoffer*. In het boek Jechezkel gaat het om offers, zodat wij leren omtrent de offers van Avraham, zoals dat men zegt: stevig gebonden waren ze steeds, hand en voet, zoals bij het binden van Jitschak de zoon van Avraham.	**בעל הטורים {י'}** **לשחוט**. ב' במסורה לשחוט את בנו. לשחוט עליהם העולה. בספר יחזקאל גבי קרבנות שאנו לומדים ענין הקרבנות מאברהם כדאמרו כופתין היו התמיד יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם:
Tosafisten *Hij pakte het mes.* Het ritueel passende mes voor het vlees om te eten. Een andere opvatting: dat heel Jisrael eten zal vanwege de verdienste ervan in deze wereld.	**בעלי התוספות {י'}** **ויקח את המאכלת**. שמכשרת הבשר לאכילה. ד"א שכל ישראל אוכלין זכותה בעה"ז:
Tora Temima *En hij nam het mes*, hieruit volgt dat voor een brandoffer een mes vereist is voor het slachten, want het gaat hier om een brandoffer, want er staat geschreven: *En offer hem als brandoffer* (Zevachiem 97b). *En hij nam het mes*, Rabbi stelde en zei: Vanwaar is het afgeleid dat het slachten moet gebeuren met een los voorwerp? Omdat er gezegd is: *Hij pakte het mes om te slachten* (Choellien 16a).	**תורה תמימה {י'}** **ויקח את המאכלת**. מכאן לעולה שטעונה סכין לשחיטה, דהכא עולה הואי כדכתיב ויעלהו לעולה (זבחים צ"ז ב') **ויקח את המאכלת**. יתיב רבי וקאמר, מניין לשחיטה שהיא בתלוש, שנאמר ויקח את המאכלת לשתוט (חולין ט"ז א').

103 Midrasj Tanchoema Wajjera 23: וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט. אָמַר לוֹ: אַבָּא, לֹא תוֹדִיעַ אֶת אִמִּי כְּשֶׁהִיא עוֹמֶדֶת עַל הַבּוֹר אוֹ כְּשֶׁהִיא עוֹמֶדֶת עַל הַגַּג, שֶׁמָּא תַּפִּיל אֶת עַצְמָהּ וְתָמוּת.

פסוק י"א

En de Engel van de Eeuwige riep tot hem vanuit de hemel, en zei: Avraham, Avraham! En hij zei: Hier ben ik!	**י"א** וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם | אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי:
Targoem Onkelos En de Engel van de Eeuwige riep tot hem vanuit de hemel, en zei: Avraham, Avraham! En hij zei: Hier ben ik!	**אונקלוס {י"א}** וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ, מִן שְׁמַיָּא, וַאֲמַר, אַבְרָהָם אַבְרָהָם; וַאֲמַר, הָאֲנָא
Targoem Jonatan En de Engel van de Eeuwige riep tot hem vanuit de hemel, en zei: Avraham, Avraham! En hij zei: Hier ben ik!	**יונתן {י"א}** וקרא ליה מלאכא דיי מן שמיא ואמר ליה אברהם אברהם ואמר האנא
Rasji *Avraham! Avraham!* het is de uitdrukking van genegenheid, dat Hij zijn naam herhaalde.[104]	**רש"י {י"א}** **אַבְרָהָם אַבְרָהָם.** לְשׁוֹן חִבָּה הוּא, שֶׁכּוֹפֵל אֶת שְׁמוֹ (ב"ר שם ז; ת"כ ויקרא א:א):
Ibn Ezra *Avraham! Avraham!* Tweemaal als uitdrukking van haast.	**אבן עזרא {י"א}** **אברהם אברהם.** פעמים כמו בחפזון:
Radak *En er riep ... uit de hemel*, om duidelijk te maken dat hij het geluid hoorde, maar geen gezicht zag. *Avraham, Avraham*, Hij herhaalde de naam, zodat hij het sneller zou horen en zou afzien van het hem slachten.	**רד"ק {י"א}** **ויקרא וגו' מן השמים,** כלומר שמע הקול ולא ראה מראה. **אברהם אברהם,** כפל לו השם כדי שישמע מהר וימנע מלשחטו:
Bachja Toen hij hem wilde slachten *riep de Engel van de Eeuwige tot hem vanuit de hemel, en zei: Avraham, Avraham!* Twee maal, omdat hij zich haastte hem te slachten.	**בחיי {י"א}** כשרצה לשחטו **ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם** שני פעמים מפני שהיה ממהר לשחטו.
Baäl HaToeriem *En de Engel van de Eeuwige riep tot hem vanuit de hemel*, dat wil zeggen in gematria dat het Michaël was.[105]	**בעל הטורים {י"א}** **ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים.** ס"ת בגימטריא מיכאל היה:
Tora Temima *Avraham, Avraham*, dat is een uitdrukking van genegenheid en van aansporing.[106]	**תורה תמימה {י"א}** **אברהם אברהם.** לשון חיבה לשון זירוז (תו"כ ר"פ ויקרא).

104 Midrasj Rabba lvi 7: תני רבי חייא לשון חיבה לשון זירוז, r. Chajja geeft de overlevering dat dit een uitdrukking van genegenheid en aanmoediging is. Tosefta, Berachot 1: משה משה, אברהם אברהם, יעקב יעקב, שמואל שמואל כולן לשון חבה לשון זרוז, Mosje, Mosje, Avraham, Avraham, Jaäkov, Jaäkov, Sjmoeël, Sjmoeël dat zijn allemaal uitdrukkingen van genegenheid en aanmoediging (vergelijk Sifra, Wayikra, 1,12: משה משה, אברהם אברהם, יעקב יעקב, שמואל שמואל לשון חבה ולשון זירוז).

105 מיכאל en מלאך י' hebben dezelfde getalswaarde.

106 Zie noot 104.

פסוק י"ב

Toen zei Hij: Strek je hand niet uit naar de jongen, en doe hem niets! want nu weet Ik, dat jij Godvrezend bent, en dat je je zoon, je enige, Mij niet hebt onthouden.	**י"ב** וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי	עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי:
Targoem Onkelos Toen zei Hij: Strek je hand niet uit naar de jongen, en doe hem niets! want nu weet Ik, dat jij Godvrezend bent, en dat je je zoon, je enige, Mij niet hebt onthouden.	**אונקלוס {י"ב}** וַאֲמַר, לָא תּוֹשֵׁיט יְדָךְ בְּעוּלֵימָא, וְלָא תַּעֲבֵיד לֵיהּ, מִדְּעַם: אֲרֵי כְּעַן יָדַעְנָא, אֲרֵי דְּחָלָא דַיְיָ אַתְּ, וְלָא מְנַעְתָּא יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ, מִנִּי.
Targoem Jonatan Toen zei Hij: Strek je hand niet uit naar de jongen, en doe hem niets kwaads! want nu is het duidelijk voor Mij, dat jij Godvrezend bent, en dat je je zoon, je enige, Mij niet hebt onthouden.	**יונתן {י"ב}** ואמר אל תושיט ידך לטלייא ולא תעביד ליה מידעם ביש ארום כדון גלי קדמי ארום דחלא דיי אנת ולא עכיבתא ית ברך ית יחידך מיני
Rasji *Strek niet uit*, om te slachten; hij zei tot Hem, Als dat zo is dan ben ik voor niets hierheen gekomen; laat ik hem toch een wond toebrengen en een beetje bloed naar buiten doen komen. Maar Hij zei tot hem, Doe hem helemaal niets (מְאוּמָה, *me'oema*) aan; veroorzaak geen enkele smet (מוּם, *moem*) aan hem![107] *Want nu weet Ik*, Rabbi Abba zei: Avraham zei tot Hem: ik zal mijn klacht aan U uitleggen; gisteren zei U tot mij (Bresjiet 21:12): *want door Jitschak zal jouw nageslacht genoemd worden*, maar U kwam erop terug en zei (vers 2): *Neem je zoon*. En nu zegt U *strek je hand niet uit naar de jongen*. De Heilige, gezegend zij Hij, sprak tot hem (Ps. 89:35): *Ik zal mijn verbond met hem niet schenden, Ik neem niet terug wat Ik heb toegezegd*; toen ik tegen je zei "Neem" veranderde ik niets aan wat Ik gezegd heb, want Ik zei niet: Slacht hem, maar breng hem naar boven; je hebt hem boven gebracht, breng hem nu weer naar beneden.[108] *Want nu weet Ik*, vanaf heden heb ik een antwoord voor Satan en voor de volkeren[109] die zich verbazen over Mijn liefde voor jou; nu heb Ik daartoe reden, want ze zien dat jij Godvrezend bent.	**רש"י {י"ב}** **אַל תִּשְׁלַח.** לִשְׁחוֹט. אָמַר לוֹ, אִם כֵּן לְחִנָּם בָּאתִי לְכָאן, אֶעֱשֶׂה בּוֹ חַבָּלָה וְאוֹצִיא מִמֶּנּוּ מְעַט דָּם, אָמַר לוֹ "אַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה", אַל תַּעַשׂ בּוֹ מוּם (ב"ר שם): **כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי.** אָמַר רַבִּי אַבָּא, אָמַר לוֹ אַבְרָהָם, אֶפְרֹשׂ לְפָנֶיךָ אֶת שִׂיחָתִי, אִתְמוֹל אָמַרְתָּ לִי "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (לעיל כא:יב), וְחָזַרְתָּ וְאָמַרְתָּ "קַח נָא אֶת בִּנְךָ", עַכְשָׁו אַתָּה אוֹמֵר לִי "אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר". אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, "לֹא אֲחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אָשַׁנֶּה" (תהלים פט:לה), כְּשֶׁאָמַרְתִּי לְךָ "קַח" מוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אָשַׁנֶּה, לֹא אָמַרְתִּי לְךָ "שְׁחָטֵהוּ" אֶלָּא "הַעֲלֵהוּ", אַסְקֵתִיהּ, אַחֲתֵיהּ (ב"ר שם ח): **כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי.** מֵעַתָּה יֵשׁ לִי מַה לְהָשִׁיב לַשָּׂטָן (סנהדרין פט ע"ב) וְלָאֻמּוֹת, הַתְּמֵהִים מַה הִיא חִבָּתִי אֶצְלְךָ, יֵשׁ לִי פִּתְחוֹן פֶּה עַכְשָׁו, שֶׁרוֹאִים "כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה" (תנחומא ישן מו; בחוקותי ה):
Rasjbam *Want nu weet Ik*, om zo te zeggen: nu zie Ik en wordt het bekend aan de hele wereld *dat jij Godvrezend bent*.	**רשב"ם {יב}** **כי עתה ידעתי.** כלומר עתה אני רואה ונתפרסם לכל העולם **כי ירא אלהים אתה.**
Radak *En doe hem niets*, Hij herhaalde de boodschap in verschillende woorden om de waarschuwing te versterken. *Want nu weet ik*; als we dit (ידעתי, ik weet) uitleggen alsof er staat ik doe weten (הודעתי, ik laat weten), met de betekenis zoals we die hebben gegeven bij de zaak van de beproeving, wel dan moeten we vaststellen dat we nergens een vorm van de kal van ידע hebben	**רד"ק {י"ב}** **ואל תעש לו מאומה**, כפל לו הענין במלות שונות לרוב האזהרה. **כי עתה ידעתי**, אם נפרש כמו הודעתי על ענין שפירשנו בדבר הנסיון, הנה לא מצאנו פועל ידע מן הקל יוצא, ולפי דעתי פירושו כמו ידעתיך בשם (שמות ל"ג י"ב) ופירושו כי

107 Midrasj Rabba lvi 7: א"ל אוציא ממנו טפת דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש לו מומה כי עתה ידעתי הודעתי לכל שאת אוהבני ולא חשכת וגו, Hij zei tot Hem, laat me een beetje bloed aan hem onttrekken; Hij zei hem: je mag hem niets (מאומה, *me'oema*) aandoen, dat is: je mag hem geen verminking (מומה, *moema*) toebrengen, want nu weet Ik –Ik heb het aan iedereen bekend gemaakt– dat je *Mij liefhebt* en *Mij niets onthoudt*, etc.

108 Midrasj Rabba lvi 8: אמר לו הקדוש ברוך הוא אברהם לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח נא את בנך לא אמרתי שחטהו אלא והעלהו לשם, De Heilige, gezegend zij Hij, sprak tot hem: Avraham, *Ik zal mijn verbond niet schenden, Ik neem niet terug wat Ik heb toegezegd*, want toen Ik je zei: neem je zoon heb ik niet gezegd: slacht hem, maar alleen: breng hem daarboven.

109 Tanchoema Bechoekkotaj 5: אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי לְאַבְרָהָם שֶׁיִּשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ, אֶלָּא אָמַרְתִּי לוֹ, אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ (בראשית כ"ב, י"ב), לְהוֹדִיעַ לְכָל הָאֻמּוֹת חִבָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁלֹּא חָשַׂךְ אֶת יְחִידוֹ מִמֶּנִּי, לַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאוֹ, Omdat Ik niet aan Avraham bevolen heb dat hij zijn zoon moest slachten, immers Ik heb hem gezegd: Strek je hand niet uit, om aan alle volkeren de liefde van Avraham duidelijk te maken, dat hij Mij zijn enige niet heeft onthouden, om de wil van zijn Schepper te doen.

gevonden met een object. Daarom denk ik dat je het moet uitleggen als (Sjemot 33:12): *Ik ken je bij naam*, want zo keert het deel terug bij het geheel. Dit is voldoende voor de ingewijden, en er valt verder niets van te verklaren. *Dat je Godvrezend bent*; deze vrees is liefde, want het ging niet om fysieke vrees, maar vrees voor zijn ziel, dat die niet verloren zou gaan, wanneer hij de ziel van zijn zoon zou overleveren, want hij hield meer van hem dan van zijn eigen ziel, in plaats van zijn ziel dat die niet verloren zou gaan voor de komende wereld. Dat was de liefde voor God en de toewijding aan Hem.	שב החלק כל, ודי בזה למבינים, כי אין לבארו יותר מזה. **כי ירא אלהים אתה**, היראה הזאת היא אהבה, כי לא היתה יראת גופו אלא יראת נפשו שלא תאבד שהיה מוסר נפש בנו, שהיה אוהב יותר מנפשו, תחת נפשו שלא תאבד מהעולם הבא, שהיא האהבה לאל והדבקות בו:
Ramban *Want nu weet Ik*, In het begin was zijn vrees slechts potentieel, en hij was nog niet geactualiseerd door deze grootse goede daad, maar nu was het bekend in de actualiteit, en daarom was zijn verdienste compleet, en zou zijn loon compleet zijn van bij de Eeuwige, de God van Jisrael. Het leerstuk dat volgt uit dit vers, dat God degene is die op de proef stelt en het bevel geeft tot de Akeda, en dat het de Engel van de Eeuwige is die tegenhoudt en hem een belofte doet, zal worden uitgelegd bij het vers *De Engel die me verlost heeft* (Bresjiet 48:16).	**רמב"ן {י"ב}** **כי עתה ידעתי** מתחילה היתה יראתו בכח לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה והיה זכותו שלם ותהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל ודעת הפרשה ש"האלהים" הוא המנסה ומצוה בעקידה ו"מלאך ה'" הוא המונע והמבטיח יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי (להלן מח טז)
Bachja *Toen zei Hij: Strek je hand niet uit*, en hij zei: Wie bent U? Hij zei hem: Ik ben een Engel. Daarop zei hij: Toen mij werd gezegd "Neem je zoon" sprak Hij zelf met mij; nu dan, als Hij het anders wil, laat Hij het mij zeggen. Dadelijk volgt: *De Engel van de Eeuwige riep voor de tweede maal uit de hemel en zei hem*: *Ik zweer bij mezelf is de uitspraak van de Eeuwige, etc.* (vers 15-16). Daarop zei hij: Onze Heer van de wereld, U hebt een eed afgelegd, maar ik leg ook een eed af, nl. dat ik niet van dit altaar afdaal totdat ik U gezegd heb wat ik kwijt moet. Hebt U niet gezegd: Zo zal het zijn met je nazaten. Maar van wie? Hij zei hem: Van Jitschak. Hij zei hem: Onze Heer van de wereld, ik had het volgende in mijn hart om U te antwoorden: Gisteren hebt U tegen mij gezegd: *door Jitschak zal er voor jou van nageslacht gesproken worden*, en nu zegt U mij: *En offer hem als brandoffer*. Ik heb mijn neiging onderdrukt, en ik heb niet geantwoord. Maar nu, als mijn kinderen ooit zullen zondigen en in de narigheid geraken, laat dan de herinnering aan deze Akeda er voor hen zijn, en denk er voor Uzelf zo over alsof zijn as al opgestapeld op het altaar ligt en alsof zijn bloed voor U is neergeworpen op het altaar, en vergeef al hun overtredingen.	**בחיי {י"ב}** **ויאמר אל תשלח ידך**, אמר לו, מי אתה, אמר לו, מלאך אני. אמר לו, כשנאמר לי **קח את בנך** הוא בעצמו אמר לי, ועכשיו אם הוא מבקש הוא יאמר לי, מיד **ויקרא מלאך ה' שנית מן השמים** אמר לו **בי נשבעתי נאם ה' וגו'**. אמר לו רבונו של עולם אתה נשבעת, ואני נשבעתי שלא ארד מן המזבח עד שאומר לך מה שאני צריך. לא אמרת לי כה יהיה זרעך. ממי, אמר לו מיצחק. אמר לו רבונו של עולם כשם שהיה בלבבי להשיבך אתמול אמרת לי **כי ביצחק יקרא לך זרע** עכשיו תאמר לי **והעלהו לעולה** וכבשתי את יצרי ולא השיבותי. כך כשיהיו בני חוטאין נכנסין לצרה תהא זוכר להם עקדה זו, ותחשב לפניך כאלו אפרו צבור על גבי המזבח, וכאלו דמו זרוק לפניך על המזבח ותסלח לכל עונותם:
Sforno *Nu weet Ik*, ik, de engel, weet dat met recht God jou groter heeft gemaakt dan al Zijn engelen, zoals zij, wier aandenken tot zegen strekke, zeggen: De rechtvaardigen zijn groter dan de dienstengelen.[110] *Meer dan ik*, ben jij Godvrezend, meer dan ik, terwijl ik toch een engel ben, en met recht sta jij dus hoger *dan ik*, zoals zij, wier aandenken tot zegen strekke, zeggen: De rechtvaardigen zijn groter etc., omdat jij in de praktijk Godvrezend bent; immers God wist tevoren dat je Godvrezend was in potentie, maar de feitelijke kennis komt eerst als het in de praktijk wordt aangetroffen.	**ספורנו {י"ב}** **עַתָּה יָדַעְתִּי.** יָדַעְתִּי אֲנִי הַמַּלְאָךְ שֶׁבְּדִין יַגִּדִילְךָ הָאֵל עַל מַלְאָכָיו, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: גְּדוֹלִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת (סנהדרין צג, א). **מִמֶּנִּי.** שֶׁאַתָּה יָרֵא אֱלֹהִים יוֹתֵר מִמֶּנִּי שֶׁאֲנִי מַלְאָךְ, וְרָאוּי לְמַעְלָה יוֹתֵר: **מִמֶּנִּי**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: גְּדוֹלִים צַדִּיקִים וְכוּ', שֶׁאַתָּה בְּפֹעַל יָרֵא אֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָאֵל יוֹדֵעַ קֹדֶם לָכֵן שֶׁהָיִיתָ יָרֵא אֱלֹהִים בְּכֹחַ, וְתִפֹּל יְדִיעָתוֹ הַפּוֹעֶלֶת עַל הַנִּמְצָא בְּפֹעַל.

110 TB Sanhedrin 92b-93a: אמר רבי יוחנן גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת שנאמר (דנייאל ג) ענה ואמר הא אנא חזי גוברין ארבעה שריין מהלכין בגו נורא וחבל לא איתי בהון ורויה די רביעאה דמה לבר אלהין, R. Jochanan zegt: De rechtvaardigen zijn groter dan de dienstengelen, want er is gezegd: Hij antwoordde en zei, Kijk, ik zie vier mannen, vrij rondgaande midden in het vuur, helemaal onaangedaan, en het uiterlijk van de vierde lijkt op een godenzoon.
Men lette erop dat in dit citaat de mensen, de drie in het vuur geworpen mannen, eerst worden genoemd, en de Engel die hen voor de dood bewaart pas in de tweede plaats.

Tora Temima *Godvrezend*, er is geleerd: r. Meïer zei: de Godvrezendheid van Avraham was een vrees vanuit liefde, want er is gezegd (Jesj. 41:8): *Nakomelingschap van Avraham, mijn beminde*.[111] *Godvrezend*, r. Jochanan zei: Wat gezegd is over Ijov is grootser dan wat er gezegd is over Avraham, want van Avraham is geschreven: *Dat je Godvrezend bent*, en over Ijov is geschreven (Ijov 1:1): *een oprecht en rechtvaardig man, Godvrezend en het kwade vermijdend*. (TB Bava Batra 15b).[112] *Godvrezend*, r. Abba zei: Wat gezegd is over Ovadjahoe is grootser dan wat er gezegd is over Avraham, want van Avraham is geschreven: *Dat je Godvrezend bent*, en over Ovadjahoe is geschreven (i Mel. 18:3): *En Ovadjahoe vreesde de Eeuwige ten zeerste* (Sanhedrin 39b).[113]	**תורה תמימה {י"ב} ירא אלהים.** תניא, רבי מאיר אומר, יראת אלהים שבאברהם — יראה מאהבה, שנאמר (ישעי׳ מ״א) זרע אברהם אוהבי (סוטה ל״א א'). **ירא אלהים.** א״ר יוחנן, גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאלו באברהם כתיב כי ירא אלהים אתה, ובאיוב כתיב (איוב א') איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע (ב״ב ט״ו ב'). **ירא אלהים.** א״ר אבא, גדול מה שנאמר בעובדיהו ממה שנאמר באברהם, דאלו באברהם כתיב כי ירא אלהים אתה, ובעובדיהו כתיב (מ״א י״ח) ועובדיהו היה ירא את ה׳ מאד (סנהד׳ ל"ט ב').

111 TB Sota 31a: תניא רבי מאיר אומר נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה אף ירא אלהים האמור באיוב מאהבה ואברהם גופיה מנלן דכתיב (ישעיהו מא) זרע אברהם אוהבי, Er is geleerd: r. Meïer zei: er is van Ijov gezegd dat hij Godvrezend was, en er is over Avraham gezegd dat hij Godvrezend was; als je zegt dat Godvrezend bij Avraham komt vanuit liefde, dan zeg je dat ook van Ijov; vanwaar komt de conclusie betreffende Avraham? Omdat er is geschreven: *Nakomelingschap van Avraham, mijn beminde*.

112 TB Bava Batra 15b: א"ר יוחנן גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ובאיוב כתיב (איוב א) איש תם וישר ירא אלהים [וסר מרע].

113 TB Sanhedrin 39b: א"ר אבא גדול שנאמר בעובדיהו יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם לא כתיב מאד ובעובדיהו כתיב מאד, R. Abba zei: Wat gezegd is over Ovadjahoe is grootser dan wat er gezegd is over Avraham, want over Avraham is niet geschreven: ten zeerste en over Ovadjahoe is geschreven (i Mel. 18:3): *ten zeerste*.

פסוק י"ג

Toen keek Avraham op, en hij zag: en kijk, achter was een ram in het struikgewas vast met zijn horens; en Avraham ging, en nam de ram, en offerde hem ten brandoffer in plaats van zijn zoon.	**י"ג** וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃
Targoem Onkelos Toen keek Avraham hierna op, en hij zag: en kijk, een ram in het struikgewas vast met zijn horens; en Avraham ging, en nam de ram, en offerde hem ten brandoffer in plaats van zijn zoon.	**אונקלוס {י"ג}** וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי, בָּתַר אִלֵּין, וַחֲזָא וְהָא דִכְרָא, אֲחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי; וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת דִכְרָא, וְאַסְּקֵיהּ לְעֹלְתָא חֲלָף בְּרֵיהּ.
Targoem Jonatan Toen keek Avraham hierna op, en hij zag: en kijk, een ram, die geschapen was gedurende de schemering van de grondslag van de aarde, vast in een boom met zijn horens; en Avraham ging, en nam de ram, en offerde hem ten brandoffer in plaats van zijn zoon.	**יונתן {י"ג}** וזקף אברהם ית עינוי וחזא והא דיכרא חד דאיתברי ביני שימשתא דשכלול עלמא אחיד ברחישותא דאילנא בקרנוי ואזל אברהם ונסיב יתיה ואסיקהי לעלתא חולף בריה
Rasji *Kijk, een ram*, die was hiervoor gereed gemaakt sinds de zes dagen van de Schepping.[114] *Daarna*, nadat de engel tegen hem gezegd had: *Strek je hand niet uit*, zag hij hem zodra hij vastzat; en daarom vertaalt de Targoem: En Avraham hief hierna zijn ogen op (een andere versie: volgens de Aggada: na alle woorden van de engel en de Sjechiena en na de argumenten van Avraham). *In een boom*, Heb. בבך, een boom.[115] *Met zijn horens*; want het rende naar Avraham, en Satan zorgde dat het vast bleef zitten en verstrikt raakte tussen de bomen [om hem te hinderen].[116] *In plaats van zijn zoon*, als er geschreven stond *hij droeg die op als brandoffer* dan ontbreekt er al niets in de tekst; waarom staat er dan ook nog *in plaats van zijn zoon*? Bij ieder offer dat hij bracht bad hij en zei hij, Laat het [Uw] wil zijn dat dit gerekend worde alsof het aan mijn zoon gedaan is, alsof mijn zoon is geslacht, alsof zijn bloed is gesprenkeld, alsof mijn zoon is gevild, alsof hij is verbrand en tot as is geworden.[117]	**רש"י {י"ג}** **וְהִנֵּה אַיִל.** מוּכָן הָיָה לְכָךְ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית (אבות ה:ו): **אַחַר.** אַחֲרֵי שֶׁאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ "אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ" רָאָהוּ כְּשֶׁהוּא נֶאֱחָז, וְהוּא שֶׁמְּתַרְגְּמִינַן "וּזְקַף אַבְרָהָם יַת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין": בַּסְּבַךְ. אִילָן (אונקלוס): **בְּקַרְנָיו.** שֶׁהָיָה רָץ אֵצֶל אַבְרָהָם, וְהַשָּׂטָן סוֹבְכוֹ וּמְעַרְבְּבוֹ בָּאִילָנוֹת [כְּדֵי לְעַכְּבוֹ] (פדר"א פל"א): **תַּחַת בְּנוֹ.** מֵאַחַר שֶׁכָּתוּב "וַיַּעֲלֵהוּ לְעוֹלָה" לֹא חָסֵר הַמִּקְרָא כְּלוּם, מַהוּ "תַּחַת בְּנוֹ", עַל כָּל עֲבוֹדָה שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ הָיָה מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר, יְהִי רָצוֹן שֶׁתְּהֵא זוֹ כְּאִלּוּ הִיא עֲשׂוּיָה בִּבְנִי, כְּאִלּוּ בְּנִי שָׁחוּט, כְּאִלּוּ דָּמוֹ זָרוּק, כְּאִלּוּ בְּנִי מֻפְשָׁט, כְּאִלּוּ הוּא נִקְטָר

114 Midrasj Tanchoema, Sjelach lecha 14: אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֲרֵי קָרְבָּנְךָ מְתֻקָּן מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, מִיָּד, וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם **אֶת עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל**, De Heilige, gezegend zij Hij, sprak tot hem: Kijk jouw offer is reeds vastgesteld op de zesde scheppingsdag, en dadelijk, *Avraham keek op*, en zie, een ram. Vgl. Pirke Avot 5:6: עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרְאוּ בְעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלּוּ הֵן, פִּי הָאָרֶץ, פִּי הַבְּאֵר, וּפִי הָאָתוֹן, וְהַקֶּשֶׁת, וְהַמָּן, וְהַמַּטֶּה, וְהַשָּׁמִיר, וְהַכְּתָב, וְהַמִּכְתָּב, וְהַלּוּחוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף הַמַּזִּיקִין, וּקְבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְאֵילּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף צֶבֶת בְּצֶבֶת עֲשׂוּיָה, Tien zaken werden op de vooravond van Sjabbat in de avondschemering geschapen, en dit zijn ze: de opening van de aarde, de opening van de bron, de mond van de ezelin, de regenboog, het manna, de staf, de sjamier, de letters, het schrift en de tafelen, sommigen zeggen: ook de demonen, het graf van Mosje en de ram van onze aartsvader Avraham, nog anderen zeggen: ook de tang, gemaakt met een tang.

115 Vgl. Targoem Onkelos.

116 Pirke deRabbi Eliëzer 31: והיה סמאל עומד ומסטינו כדי לבטל קרבנו של אברהם אבינו ונאחז בשני קרנותיו בין האילנות, Samael stond er en leidde hem af om het offer van onze vader Avraham ongeschikt te maken, maar toen bleef hij vastzitten tussen de bomen met zijn twee horens.

117 Midrasj Tanchoema, Sjelach Lecha 14: חָסֵר הַמִּקְרָא כְּלוּם, מַהוּ תַּחַת בְּנוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַיֶּיךָ בְּנְךָ הוּא שֶׁנִּתְקָרֵב רֹאשׁוֹן, אֶלָּא הָאַיִל הַזֶּה תַּחְתָּיו. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר אַבְרָהָם לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵינִי זָז מִכָּאן עַד שֶׁתִּשְׁבַּע לִי, שֶׁאֵין אַתָּה מְנַסֶּה אוֹתִי עוֹד לְעוֹלָם. שֶׁאִם חָס וְשָׁלוֹם לֹא הָיִיתִי שׁוֹמֵעַ לְךָ, אִבַּדְתִּי אֶת כָּל מַה שֶּׁיָּגַעְתִּי מִיָּמַי. אָמַר רַבִּי חֲנִינָן, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַיֶּיךָ, כָּךְ הוּא. שֶׁאִלּוּ לֹא שָׁמַעְתָּ לִי, לֹא הָיָה בְּיָדְךָ כְּלוּם, In Tora staat nooit iets overbodigs, wat betekent dan ‘in plaats van zijn zoon?’ De Heilige, gezegend zij Hij, sprak tot hem, bij jouw leven, jouw zoon is degene die eerst geofferd zou worden, maar deze ram komt in zijn plaats, op dat moment zei Avraham ten overstaan van de Heilige, gezegend zij Hij: Heer van de wereld, ik ga hier niet vandaan tot U mij gezworen hebt dat U mij nooit meer op de proef zult stellen; maar als, God verhoede, ik niet naar U geluisterd heb, dan zal ik alles te niet doen waar ik me mijn hele leven mee heb afgetobd. Rabbi Channoen zei: De Heilige, gezegend zij Hij, sprak tot hem: bij jouw

	וְנַעֲשָׂה דֶשֶׁן (ב"ר נו:ט; תנחומא שלח יד):
Rasjbam *En hij zag: en kijk een ram*, hij kwam voor hem voorbij. *Daarna, in het struikgewas vast met zijn horens*, als om te zeggen, daarna zag hij de ram, toen die voorbijgegaan was, vastzittend in het struikgewas van het bos. Hij overdacht in zijn hart: Dit is vast de engel die gekomen is met de opdracht van de Heilige, gezegend zij Hij, en die mij deze ram brengt in plaats van mijn zoon; vandaar dat hij vastraakte in het struikgewas dat hij at, zodat hij gepakt en geöfferd kon worden. En zo: (Teh. 68:26) *De zangers gaan voorop en daarna de muzikanten*; (Kohelet 12:2) *De wolken keren terug na de regen*; en zo ook (Sjemot 5:1): *en daarna kwamen Mosje en Aharon*. In al deze gevallen betekent אחר dus ‘daarna.’	**רשב"ם {יג} וירא והנה איל.** עובר לפניו. **אחר נאחז בסבך בקרניו.** כלומר אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער. חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו. וכן קדמו שרים אחר נוגנים (תהלים סח כו). ושבו העבים אחר הגשם (קהלת יב ב). ואחרי כן בא הגשם. וכן ואחר באו משה ואהרן (שמות ה א). כולם פירושם אחרי כן.
Ibn Ezra *Achter was vast* Nadat hij was vastgeraakt in het struikgewas. En als de chet een kamets bij zich had gehad dan zou het woord ‘zijn’ (*haja*) ontbreken, en zo is zijn betekenis van ‘achar’ na zijn vast geraakt zijn. Er zijn hier vele voorbeelden van. Er is iemand die uitlegt: ‘achar’ is verbonden met ‘Avraham hief zijn ogen op,’ maar als dat zo was dan had er na ‘achar’ ‘ken’ gestaan, of er had ‘achare zot’ gestaan, naar de taalregels in de gehele Tora.	**אבן עזרא {י"ג} אחר נאחז.** אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא חי"ת נאחז קמוץ אז תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז. ורבים כמוהו. ויש מפרש כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו. ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת. כמשפט הלשון בכל התורה:
Radak *En hij hief op*, hij sloeg zijn ogen op of hij misschien een zuiver stuk vee zou zien, nabij of veraf, dat hij als brandoffer zou kunnen offeren in plaats van zijn zoon. *En hij keek, en zie een ram, nadat hij vastgeraakt was*, nadat hij met zijn hoorns vastgeraakt was in het struikgewas. En dit was voor hem op wonderbaarlijke wijze een uitnodiging van de kant van God, dat een ram vastgeraakt was in het struikgewas, afgescheiden van de rest van de kudde, onopgemerkt door de herder. Dit zeggen onze wijzen z"l erover (TB Pesechim 54): Ook de ram van Jitschak – als Avraham de herder gevonden had, dan zou hij hem de prijs voor de ram gegeven hebben, want hij zou niet een gratis brandoffer gebracht hebben aan de Eeuwige.	**רד"ק {י"ג} וישא,** נשא עיניו אם יראה שום בהמה טהורה קרוב או רחוק כדי שיעלהו לעולה תחת בנו. **וירא והנה איל אחר נאחז,** אחר שנאחז בסבך בקרניו, וזה היה לו הזמנה מאת האל דרך נס שאיל זה נאחז בסבך נפרד משאר הצאן ולא הרגיש עליו הרועה, וזה מאמר חז"ל (פסחים נ"ד) אף אילו של יצחק, ואם מצא אברהם את הרועה נתן לו מחיר האיל כי לא העלה עולה לה' חנם:
Bachja *En hij zag: en kijk, een ram*. Dit schaap was een van de tien zaken die geschapen werden tegen de avondschemering, en daarom wordt het ‘ram’ (איל, ajil) genoemd en niet ‘schaap’ (כבש, keves), zoals in de terminologie van de offers: schapen van één jaar, die de overtredingen van Jisrael te boven komen (כובש, kovesj). Want een volgroeid schaap (כבש, keves) van enige jaren oud wordt een ram (איל, ajil) genoemd, maar wanneer het een dag oud is wordt het schaap (כבש, keves) genoemd, zoals er gezegd is (Wajikra 22:27): *wanneer een stier of een schaap, enz.* En een andere reden waarom deze ram (איל, ajil) werd geofferd als brandoffer is de verwijzing naar de gemeenschap van Jisrael, die ‘*de Ree van de Dageraad*’ wordt genoemd,[118] want dat slaat op de reeën van Jisrael, dat uit de dageraad voor zich bescherming ontvangen heeft iedere generatie weer, vanwege de verdienste van de Akeda, en zij had dit reeds bij het begon ontvangen.[119]	**בחיי {י"ג} וירא והנה איל.** כבש זה מעשרה דברים שנבראו בין השמשות לכך נקרא איל ולא כבש כלשון הקרבנות, כבשים בני שנה שכובשין עונותיהם של ישראל לפי שהכבש הגדול בשנים יקרא איל, וכשהוא בן יומו יקרא כבש שנאמר (ויקרא כב) **שור או כבש וגו'.** ועוד שהאיל הזה הוקרב עולה, ויש בו רמז לכנסת ישראל שנקראת **אילת השחר** שהיא אילותן של ישראל המקבלת מן השחר מגינה עליהם ככל דור ודור בזכות העקדה והיא המקבלת תחלה:
Daarna was er een ram in het struikgewas vast met zijn horens. Naar de regels van de eenvoudige uitleg: Nadat de Engel tot hem gezegd	**אחר נאחז בסבך בקרניו.** ועל דרך הפשט אחר שאמר לו המלאך **אל תשלח ידך אל**

leven, het is zo, als je niet naar mij geluisterd had zou je nu niets in handen gehad hebben.

118 In Teh. 22:1 komt voor de uitdrukking עַל-אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר, op “Ayelet haSjachar,” de ree van de dageraad, elders, Misjle 5:19, vinden we אַיֶּלֶת אֲהָבִים; in de rabbijnse uitleg worden beide uitdrukkingen gezien als omschrijvingen van Jisrael.

119 Een verwijzing naar het feit dat de ram geschapen is tijdens de scheppingsdagen, en dat daarmee God alle hier vermelde gebeurtenissen reeds had voorzien.

had: *Strek je hand niet uit naar de jongeman* zag hij het schaap in het struikgewas vast met zijn horens. En het woord struikgewas leert dat die plaats bebost was, dat daar bomen waren, en dat is de plaats die genoemd wordt (i Mel. 7:2) 'het huis van het bos van Levanon.' En het is ook de plaats waarvan David over de Sjechiena zei (Teh. 132:6): Wij hebben Haar gevonden in de velden van het bos. Het lag in het deel van Binjamien, waarover geschreven staat (Bresjiet 49:27): *Binjamien is een wolf die verscheurt*.[120]	**הנער** ראה את הכבש נאחז בסבך בקרניו. ומלת בסבך תורה שהיה המקום ההוא יער ושם אילנות, והוא המקום הנקרא **בית יער הלבנון** והוא שאמר דוד על השכינה (תהלים קלב) **מצאנוה בשדי יער**, והנה הוא בחלקו של בנימין שכתוב בו (בראשית מט) **בנימין זאב יטרף**.
Naar de regels van de Midrasj (Midrasj Rabba lvi 9) *Daarna was er een ram in het struikgewas vast met zijn horens*. Nadat Jisrael verstrikt geraakt is in overtredingen alle dagen van het jaar, en daardoor slachtoffer van vervolging worden, dan zullen zij op Rosj haSjana de sjofar van de ram ter hand nemen. Nadat Jisrael verstrikt geraakt is in overtredingen, en daardoor slachtoffer van vervolging is geworden in allerlei koninkrijken, van Bavel naar Media, van Media naar Griekenland, van Griekenland naar Edom [i.e. Rome], zullen ze tenslotte verlost worden door de hoorn van de ram, zoals er gezegd is (Zech. 9:14): *En de Eeuwige, God, zal blazen op de sjofar enz.*[121]	ועל דרך המדרש (מדרש רבה נ"ו ט') **אחר נאחז בסבך בקרניו**, אחר שישראל נאחזין בעבירות כל ימות השנה ומסתבכין בצרות נוטלין בראש השנה השופר של איל, אחר שישראל נאחזין בעבירות ומסתבכין במלכיות, מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום, סופן להגאל בקרנו של איל, שנאמר (זכריה ט) **וה' בשופר יתקע**.
En naar de mening van onze rabbijnen, z"l,[122] gaat het hier om de sjofar van de openbaring van Tora, waarover geschreven staat (Sjemot 19:16): *Het geluid van de sjofar was zeer sterk*, en dat was de sjofar van de ram van Jitschak. En op Rosj haSjana, dat is de dag van het gericht, moeten we de sjofar blazen, en ook al mogen we allerlei soorten sjofar afwisselen, is de mitswe het beste vervuld met die van de ram.	ודעת רבנו ז"ל (פרקי דר"א ל"א) כי שופר של מתן תורה שכתוב בו (שמות י"ט) **וקול שופר חזק מאד**, שופר אילו של יצחק היה. ובראש השנה שהוא יום הדין נצטוינו לתקוע בשופר, ואע"פ ששנינו כל השופרות כשרין, מצוה מן המובחר בשל איל.
Het is duidelijk dat men dit 'de sjofar van de ram van Jitschak' noemde vanwege de grote mate [van de overtuiging] van Jitschak. Niet dat deze sjofar echt dezelfde was, immers deze gehele ram was compleet het brandoffer, met zijn hoorns en zijn hoeven. Maar de wijzen wijzen ons op de mate van de kracht, die wij hoorden uit Zijn mond: Ik ..., Niet	וידוע כי מאמרם זה שופר אילו של יצחק היה כונתו על מדתו של יצחק, לא על גופו ועצמותיו ממש, שהרי האיל הזה כולו היה עולה כליל עם קרניו וטלפיו, אבל החכמים ירמזו לנו על מדת

120 Onkelos vertaalt deze zin als volgt: בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָא וּבְאַחְסָנְתֵיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא, Binjamien: in zijn land zal de Sjechiena wonen, en in zijn bezit zal het heiligdom gebouwd worden; vergelijkbare weergaven in de andere Targoemiem.

121 Midrasj Rabba lvi 9: **וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחד** מהו אחר אמר רבי יודן אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר (זכריה ט) וה' אלהים בשופר יתקע וגו' אמר רבי יהודה בר סימון אחר כל הדורות ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע אמר רבי חנינא ב"ר יצחק כל ימות השנה ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות ובראש השנה הן נוטלין שופר ותוקעין בו ונזכרים לפני הקב"ה והוא מוחל להם וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע רבי לוי אמר לפי שהיה אברהם אבינו רואה את האיל ניתוש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עתידין בניך להסתבך למלכיות מבבל למדי מן מדי ליון ומיון לאדום וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע, En Avraham hief zijn ogen op, en hij keek, en zie een ram, achter .. Wat betekent 'achter'? R. Joedan zei: 'Na' alle gebeurtenissen werd Jisrael vastgegrepen in overtredingen, en daardoor slachtoffer van vervolgingen, maar tenslotte zullen ze verlost worden door de hoorn van de ram, zoals er gezegd is (Zech. 9:14): *En de Eeuwige, God, zal blazen op de sjofar enz.* R. Jehoeda zoon van r. Simon zei: Na alle generaties zal Jisrael vastgegrepen worden in overtredingen, en daardoor slachtoffer worden van vervolgingen, maar tenslotte zullen ze verlost worden door de hoorn van de ram, zoals er gezegd is: *En de Eeuwige, God, zal blazen op de sjofar.* R. Chaniena de zoon van r. Jitschak zei: Alle dagen van het jaar zal Jisrael vastgegrepen worden in overtredingen, en daardoor slachtoffer van vervolgingen, maar op Rosj haSjana zullen ze de sjofar ter hand nemen en erop blazen, en dan zullen ze gedacht worden voor de Eeuwige, gezegend zij Hij, en Hij zal hen vergeven, en tenslotte zullen ze verlost worden door de hoorn van de ram, zoals er gezegd is: *En de Eeuwige, God, zal blazen op de sjofar.* R. Levi zei: Omdat Avraham, onze vader, zag dat de ram zich losmaakte uit het ene stuk struikgewas, verder liep, en verstrikt raakte in een ander stuk struikgewas, zei de Eeuwige, gezegend zij Hij, tegen hem: Zo zal jouw nageslacht in allerlei landen verstrikt raken, van Bavel naar Media, van Media naar Griekenland, van Griekenland naar Edom, maar tenslotte zullen ze verlost worden door de hoorn van de ram, zoals er gezegd is: *En de Eeuwige, God, zal blazen op de sjofar*.

122 Zie bij voorbeeld Pirke deRabbi Eliëzer.

mag je hebben ... Dit is de Vrees van Jitschak,[123] die wij zoeken in tijd van narigheid, als we zeggen: Antwoord ons, Vrees van Jitschak. Dit was het geluid dat gehoord werd bij de Openbaring van Tora. En hier verwijzen we naar met het geluid van de sjofar, die we blazen op Rosj haSjana, want dat is de dag waarop de wereld werd geschapen. Begrijp dat de dag van de Openbaring van de Tora het begin was van het aanvaarden van Zijn koningschap; en zo is de dag waarop de wereld werd geschapen tegelijk het begin van Zijn koningschap, aangezien er geen koning kan zijn zonder een leger.	הגבורה ששמענו מפיו אנכי ולא יהיה לך, והוא פחד יצחק אשר אנו מבקשים בעת צרה, ואומרים עננו פחד יצחק, הוא הקול הנשמע במתן תורה, ואליו אנו רומזים בקול השופר שאנו תוקעין בראש השנה שהוא היום שנברא בו העולם. והתבונן כי יום מתן תורה תחלת קבלת מלכותו, וכן יום שנברא בו העולם תחלת מלכותו, לפי שאין מלך בלא צבא.
Verder moet je het volgende begrijpen: nl. datgene wat je vindt in deze parasja, dat God degene is die hem op de proef stelt, en dat het de Engel van de Eeuwige, gezegend zij Hij, is die tegenhoudt. De betekenis is volgens de regels van de Kabbala –de ogen van het hart krijgen hun gezicht terug– dat deze Engel niet één van de aparte geestelijke wezens is, maar één van de scheuten, die niet te scheiden en apart te zetten zijn van hen, want was deze één van de aparte geestelijke wezens geweest, dan zou Avraham niet geluisterd hebben naar zijn stem met de intrekking van wat God hem bevolen had. Ook zou de Engel geen toestemming hebben gehad om te zeggen: Je hebt hem niet voor Mij weggehouden, maar wel voor ... van Hem. Maar de Engel was één van de scheuten, dat is de grote Engel, over wie gezegd is (Sjemot 14:19): *De Engel van God verplaatste zich,* en het gaat hier niet om een verbinding van twee woorden, maar slechts om een uitleg, maar wat hier met 'Engel' wordt bedoeld is om zo te zeggen een Engel in wiens nabijheid de Eeuwige is, en hij is degene van wie gezegd wordt (Sjemot 23:21): *Want Mijn Naam is binnen in hem*. En hieruit wordt duidelijk het vers (Bresjiet 48:16): *De Engel die heeft verlost ... in het midden van de aarde*, en dat is de Heer in wie de barmhartigheid is, en omdat hij de Heer is, is er sprake van de term 'van Mij,' en omdat Hij ook de barmhartigheid is zegt Hij na het offer (vers 16): 'Ik zweer bij Mijzelf,' is de godsspraak van de Eeuwige. Zo vind je dat hij voorafgaand aan het offer vermeldt: *God zal voor Zich voorzien in het lam*, en na het offer meldt hij: *De Eeuwige zal zien*.[124] Hij beloofde hem met de eigenschap van de barmhartigheid, dat Hij zijn nageslacht zou zegenen met een geweldige groei. En als ik let op de uitdrukking van zegen, dan stel ik vast dat die dubbel is.[125]	וצריך אתה לדעת כי מה שתמצא בפרשה זו כי המנסה הוא האלהים, ומלאך השם יתברך מונע, הענין על דרך הקבלה יתפקחו עיני הלב, כי אין המלאך הזה מן הנפרדים, רק מן הנטיעות אשר אין להפריד ולקצץ בהם, שאילו היה מן הנפרדים לא היה אברהם שומע לקולו בבטול מה שצוהו האלהים, גם המלאך לא היה רשאי לומר ולא חשכת ממני, אלא ממנו. אבל המלאך היה הוא מהנטיעות, זהו המלאך הגדול, והוא שעליו נאמר (שמות י"ד) **ויסע מלאך האלהים**, ואינו סמוך רק באור, ומה שהזכירו בכאן מלאך, כלומר מלאך שבקרבו השם, והוא שנאמר עליו (שמות כ"ג) **כי שמי בקרבו**. ומזה הזכירו בפסוק (בראשית מ"ח) **המלאך הגואל וגו' בקרב הארץ**, והוא האדון אשר בו הרחמים, ומפני שהוא האדון אמר לשון ממני, ומפני שהוא הרחמים אמר אחרי הקרבן **בי נשבעתי נאם ה'**. וכן תמצא שהזכיר קודם הקרבן **אלהים יראה לו השה**, ואחרי הקרבן הזכיר **השם יראה**, והבטיחו במדת רחמים שיברך את זרעו ברבוי עצום. והשגחתי בלשון ברכה ומצאתי כפולה.
Het is duidelijk dat dit wijst op een kracht voorafgaand aan een kracht, zoals in de termen 'lied' en 'hallel.' En Hij is het die zei: *Ik zal je uitgebreid zegenen, en Ik zal [je zaad] zeer vermenigvuldigen* en die zei: *als de sterren aan de hemel, en als het zand, dat aan de oever van de zee is*, en verder zei: *en je zaad zal ... als een erfdeel bezitten*, en *zij zullen door jouw nageslacht gezegend worden.* Ten slotte vermeldt Hij: *omdat jij geluisterd hebt naar Mijn stem*, en Mijn stem slaat op God die het bevel gaf.	וידוע כי הוא רמז לכח לפנים מכח, כלשון שירה והלל, והוא שאמר **כי ברך אברכך והרבה ארבה**. ואמר **ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים** ואומר **ויירש זרעך**, והתברכו בזרעך, והזכיר בסוף **עקב אשר שמעת בקולי**, וקולי הוא האלהים המצוה.
En hij offerde hem ten brandoffer in plaats van zijn zoon. Rasji z.l. zegt in zijn verklaring: wat is de functie van *in plaats van zijn zoon*? Bij ieder offer dat hij bracht zei hij, Laat het [Uw] wil zijn dat dit offer gerekend worde alsof het aan mijn zoon gedaan is, alsof mijn zoon is geslacht, alsof zijn bloed is gesprenkeld, alsof mijn zoon is gevild, alsof hij is verbrand en tot as is geworden.	**ויעלהו לעולה תחת בנו**. פירש רש"י ז"ל מהו **תחת בנו**, אלא על כל עבודה ועבודה שהיה עושה ממנו היה אומר יהי רצון שתהא עבודה זו כאלו עשיתיה בבני, כאלו בני שחוט, כאלו דמו זרוק, כאלו בני מופשט, כאלו הוא שרוף

123 Een omschrijving van God, vgl. Bresjiet 31:53: וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק, En Jaäkov zwoer bij de Vrees van zijn vader Jitschak.

124 De term God wordt vooral gebruikt voor God als rechter, en de Godsnaam voor God als een barmhartig vorst.

125 Vgl vers 17 waar in de woorden ברך אברכך והרבה ארבה twee maal de wortel ברך, resp. רבה wordt gebruikt.

	ועשוי דשן.
Sforno *En kijk, daarna was er een ram in het struikgewas vast*, en daardoor begreep hij dat de ram hem toevallig tegenkwam door de wil van God, en dat er dus geen sprake was van diefstal, omdat hij eerder geen ram had gezien, daarom staat er en ‘daarna’ zag hij dadelijk deze ram vast in het struikgewas. *In plaats van zijn zoon*, in ruil voor wat er in zijn hart was, nl. om zijn zoon te offeren, in overeenstemming met: *die met zijn hart de waarheid spreekt* (Teh. 15:2).	**ספורנו {י"ג} וְהִנֵּה אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ.** וּבָזֶה הֵבִין שֶׁהִזְדַּמֵּן לוֹ הָאַיִל בִּרְצוֹן הָאֵל, וְשֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ שׁוּם חֶשְׁשׁ שֶׁל גְּזֵל, כֵּיוָן שֶׁרָאָה שֶׁלֹּא הָיָה שׁוּם אַיִל קֹדֶם לָכֵן וְ"אַחַר" זֶה תֵּכֶף רָאָה זֶה הָאַיִל נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ. **תַּחַת בְּנוֹ.** תְּמוּרַת מַה שֶּׁהָיָה בִּלְבּוֹ לִזְבֹּחַ אֶת בְּנוֹ, עַל דֶּרֶךְ "וְדִבֵּר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ" (תהלים טו, ב).
Tosafisten *Achter, verstrikt.* Pesikta: Hij zei tot hem, tot Avraham, zie, jouw zonen die na jou zullen opstaan, wanneer ze verstrikt raken en vast komen te zitten in overtredingen, wat zullen ze doen dan op de ramshoorn blazen voor Mij, en Ik zal aan hen gedenken de Akeda van Jitschak, en Ik zal dat hen aanrekenen in het gericht. En hoe hanteren ze de ramshoorn? Het gaat er aan de ene kant in en aan de andere kant uit; zo ook jouw zonen, al hebben ze nog zoveel aanklagers, Ik zal hen hierlangs binnenlaten, en Ik zal niet naar hen luisteren. En zo sprak Mosje tot Jisrael: De sjofar is de advocaat voor jullie; blaas de sjofar op Rosj haSjana, zodat de Heilige, gezegend zij Hij, aan jullie gedenkt de Akeda van Jitschak, en jullie vrijgesproken worden in het gericht.	**בעלי התוספות {י"ג} אחר נאחז.** פסיקתא אמר לו לאברהם ראה בניך העומדים אחריך כשיהו מסובכין ונאחזין בעבירות מה יהיו עושין בקרנות יהיו תוקעין אותן לפני ואני אזכור להם עקידת יצחק ואזכה אותן בדין, ומה עסקו של שופר מכניס בזו ומוציא בזו כך בניך אפילו יש להם כמה קטיגורין אני אכניס אותם בזו ולא אשמע להם. ולכך אמר משה לישראל השופר סניגוריא הוא לכם תקעו שופר בראש השנה כדי שיזכור לכם הקב"ה עקידת יצחק ותזכו בדין:
Tora Temima *een ram achter*, wat betekent dat ‘achter’? R. Joeda de zoon van Simon zei: [de Heilige, gezegend zij Hij, zei tot hem, nl. tot Avraham] Na alle geslachten zullen je nakomelingen gegrepen worden door overtredingen en ze zullen verstrikt raken in kwellingen, maar tenslotte zullen ze verlost worden door de hoorns van deze ram, want er is gezegd (Zecharja 9:8): *En de Eeuwige God zal op de sjofar blazen, etc.* (TJ Taäniet 2:4).[126]	**תורה תמימה {י"ג} איל אחר.** מהו אחר, א״ר יודא בר סימון, [אמר לי׳ הקדוש ברוך הוא לאברהם] אחר כל הדורות עתידין בניך להאחז בעונות ולהסתבך בצרות וסופם להגאל בקרניו של איל הזה, שנאמר (זכריה ט') וה' אלהים בשופר יתקע וגו' (ירושלמי תענית פ"ב ה"ד).

126 Jer. Taäniet 2:4: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר וגו'. מהו אחר א"ר יודה בי ר' סימון אחר כל הדורות עתידין בניך ליאחז בעונות ולהסתבך בצרות וסופן להגאל בקרניו של איל הזה שנאמר (זכריה ט) וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן.

פסוק י"ד

En Avraham noemde die plaats: De Eeuwige zal het zien! zodat heden gezegd wordt: Op de berg van de Eeuwige zal Hij gezien worden!	**י"ד** וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה | יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה:
Targoem Onkelos En Avraham vereerde en bad daar op die plaats en hij zei voor de Eeuwige: Hier zullen de generaties dienst bewijzen en daarom zal er gezegd worden op die dag: Op deze berg diende Avraham voor de Eeuwige.	**אונקלוס {י"ד}** ופְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא, אֲמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פָּלְחִין דָּרַיָּא, בְּכֵין יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין, בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פְּלַח
Targoem Jonatan En Avraham dankte en bad daar op die plaats en hij zei: Ik bid op grond van de barmhartigheid van voor U, o Eeuwige, voor U was het duidelijk dat het niet in mijn verwarde hart was om mij af te wenden van met vreugde Uw bevel uit te voeren, zodat wanneer de zonen van Jitschak, mijn zoon, offeren op het moment van onheil, dit ter herinnering moge zijn, en dat U dan naar hen moge luisteren en hen moge bevrijden, en dat alle komende generaties zullen zeggen: Op deze berg bond Avraham Jitschak, zijn zoon, en daar werd hem de Sjechiena geopenbaard.	**יונתן {י"ד}** ואודי וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר בבעו ברחמין מן קדמך ייי גלי קדמך דלא הוה בלבבי עוקמא ובעית למיעבד גזירתך בחדווא כדין כד יהון בנוי דיצחק ברי עליין לשעת אניקי תהוי מידכר להום ועני תהום ופריק יתהום ועתידין הינון כל דריא דקימון למהוי אמרין בטוורא הדין כפת אברהם ית יצחק בריה ותמן איתגליית עילוי שכינתא דייי
Rasji *De Eeuwige ziet*, de eenvoudige betekenis hiervan is als de Targoem: de Eeuwige kiest en beziet voor Zichzelf deze plaats, om Zijn Sjechiena daar te doen rusten, en om daar offers te brengen. *Men zegt nu nog*, dat men in de dagen van [komende] generaties erover zal zeggen: op de berg van de Eeuwige verschijnt de Heilige, gezegend zij Hij, aan zijn volk. *Heden*, de komende dagen, zoals *tot op deze dag* overal in de Schrift, dat alle komende generaties die deze Schriftplaats lezen zeggen: tot op deze dag, namelijk tot op de dag waarop zij overeind staan. De Midrasj Aggada: De Eeuwige zal dit vastbinden zien om Jisrael ieder jaar te vergeven en hen te redden van vergelding,[127] zodat op deze dag in alle komende geslachten gezegd zal worden: Op de berg van de Eeuwige zal de as van Jitschak te zien zijn, opgehoopt en staande tot verzoening.	**רש"י {י"ד}** **ה' יִרְאֶה.** פְּשׁוּטוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ, ה' יִבְחַר וְיִרְאֶה לוֹ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַשְׁרוֹת בּוֹ שְׁכִינָתוֹ וּלְהַקְרִיב כַּאן קָרְבָּנוֹת: **אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם.** שֶׁיֹּאמְרוּ לִימֵי הַדּוֹרוֹת עָלָיו, בְּהַר זֶה "יֵרָאֶה" הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְעַמּוֹ: **הַיּוֹם.** הַיָּמִים הָעֲתִידִין, כְּמוֹ 'עַד הַיּוֹם הַזֶּה' שֶׁבְּכָל הַמִּקְרָא, שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים הַקּוֹרְאִים אֶת הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמְרִים 'עַד הַיּוֹם הַזֶּה' עַל הַיּוֹם שֶׁעוֹמְדִים בּוֹ (סוטה מו ע"ב). וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה, "ה' יֵרָאֶה" עֲקֵדָה זוֹ לְסִלּוֹחַ לְיִשְׂרָאֵל בְּכָל שָׁנָה וּלְהַצִּילָם מִן הַפֻּרְעָנוּת, כְּדֵי שֶׁיֵּאָמֵר הַיּוֹם הַזֶּה בְּכָל דּוֹרוֹת הַבָּאִים, "בְּהַר ה' יֵרָאֶה" אֶפְרוֹ שֶׁל יִצְחָק צָבוּר וְעוֹמֵד לְכַפָּרָה (תנחומא וירא כ"ג; ירושלמי תענית ב:ה):
Rasjbam *Zodat heden gezegd wordt*, en ook morgen. *Op de berg van de Eeuwige zal Hij gezien worden*, op de berg van de Eeuwige is de Heilige, gezegend zij Hij, verschenen aan Avraham.	**רשב"ם {יד}** **אשר יאמר היום.** ולמחר. **בהר ה' יראה.** בהר ה' נראה הקב"ה לאברהם.
Ibn Ezra De betekenis van *Op de berg van de Eeuwige zal het gezien worden* in: *Dit zijn de woorden* (Dev. 1:1).[128]	**אבן עזרא {י"ד}** וטעם **בהר ה' יראה.** באלה הדברים:
Radak *De Eeuwige zal voorzien*, op grond van wat hij had gezegd: God zal voor zichzelf voorzien in een lam. *Waarvan men tegenwoordig zegt*, dat verwijst naar de dag waarop het verteld wordt: op de berg toen de Eeuwige daar verscheen toen daar het altaar en de Tempel werden gebouwd. Hij zei het toen, en het wordt verteld op deze dag, dat ik mijn zoon Jitschak zou offeren als brandoffer. Immers, het was hem verteld in een profetisch gezicht	**רד"ק {י"ד}** **ה' יראה,** על שם שאמר אלהים יראה לו השה. **אשר יאמר היום,** זה היום יסופר בהר כשיראה ה' בו שיבנה בו מזבח ובית המקדש יאמר אז ויסופר היום הזה שהעלותי בני יצחק לעולה, כי זה נאמר לו בנבואה למה בחר ההר ההוא כי עתידים בניו להקריב שם קרבנות:

127 Midrasj Rabba lvi 10: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו בשעה שיהיו בניו של יצחק באים לידי עבירות ומעשים רעים תהא נזכר להם אותה העקידה ותתמלא עליהם רחמים, Moge het Uw wil zijn Eeuwige onze Gods, dat op het moment dat de nakomelingen van Jitschak in handen vallen van misdaden en kwalijke activiteiten, dat U hunner gedenkt dit binden en dat U vervuld raakt van medelijden met hen.

128 In zijn commentaar op Dev. 1:1 laat Ibn Ezra merken dat hij meent dat sommige opmerkingen in Tora latere toevoegingen zijn; zo ook deze opmerking.

waarom deze berg was uitgekozen, nl. omdat zijn kinderen daar in de toekomst offers zouden offeren.	
Bachja *De Eeuwige zal zien* zo noemde hij de plaats, om zo te zeggen: de Eeuwige zal tot in de generaties zien, zodat de verdienste van deze Akeda voor Jisrael in stand zal blijven tot in alle generaties. *Zoals heden gezegd wordt*: zelfs vandaag nu ik op de berg '*de Eeuwige zal zien'* ben, is mijn daad voor Hem en vergoede Hij het mij als mijn rechtvaardigheid. Avraham bad voor dat moment en voor de latere generaties. Zo is de verklaring van Ramban z"l.	**בחיי {י"ד} ה' יראה** קרא שם המקום כן, כלומר ה' יראה לדורות, שתעמוד לישראל זכות העקדה הזאת בכל דור ודור. **אשר יאמר היום.** וגם היום שאני בהר ה' יראה פעלי לפניו ויגמלני כצדקי. והנה אברהם התפלל לשעה ולדורות, כן פירש הרמב"ן ז"ל.
Het lijkt mij dat de uitdrukking *'De Eeuwige zal zien'* betrekking heeft op het heden, terwijl '*dat heden gezegd wordt'* om zo te zeggen wat er zal zijn dat er gezegd kan worden 'vandaag' *op de berg van de Eeuwige zal het gezien worden* voor de toekomstige generaties, om uit te drukken het zal uitgevoerd worden. Dit verwijst naar de Midrasj van onze rabbijnen z.l. die ik boven heb opgeschreven, dat hij bad op de berg en zei: Heer van de wereld, U hebt een eed afgelegd, maar ik leg ook een eed af, nl. dat ik niet van dit altaar afdaal totdat ik U gezegd heb wat ik kwijt moet, als mijn kinderen in de narigheid geraken, herinner U dan voor hen deze zaak. En hier lijkt het gezegde hier in de vorm van gebed gebracht te worden. En daarom krijgt deze plaats van Avraham de naam Jire, en van Sjem de zoon van Noach de naam Sjalem; en zo noemde de Heilige, gezegend zij Hij, de plaats Jeroesjalajim, dat is de naam samengesteld uit die van beide rechtvaardigen van de wereld.[129]	ונראה לי לפרש לישב לשון ה' יראה, לשעה, **אשר יאמר היום** כלומר מה שעתיד להאמר היום **בהר ה' יראה** לדורות, כלומר יתקיים, וירמוז למדרש רז"ל שכתבתי למעלה שהתפלל בהר ואמר, רבונו שך עולם אתה נשבעת, ואני נשבעתי, שלא ארד מן המזבח עד שאומר לך דבר כו' כשיהיו בני נכנסים לצרה תזכור להם זה. ולכך נראה כי האמירה שבכאן היא התפלה, ומפני שהמקום הזה נקרא על ידי אברהם יראה ועל ידי שם בן נח נקרא שלם, לכך קראו הקדוש ברוך הוא ירושלם, הוא שם מחובר משני צדיקי עולם.
Men zegt in de Midrasj dat Jitschak het beeld van een leeuw zag toen hij op het altaar lag. De betekenis van de leeuw is 'de vrees van Jitschak.' Misschien is dit de leeuw van Be-Ila, waarover onze rabbijnen z.l. spreken in het tractaat Choellien. Naar hem wordt verwezen in deze schriftplaats, want er wordt gezegd: *Op de berg van de Eeuwige wordt hij gezien*, want het beeld van een leeuw wordt gezien op de berg van de Eeuwige.[130]	ואמרו במדרש כי יצחק ראה דמות אריה על גבי המזבח. וענין האריה הוא פחד יצחק, ואולי הוא אריא דבי עלאה שהזכירו רז"ל במסכת חולין (חולין נ"ט ב'). והנה הוא נרמז בכתוב הזה, שנאמר **בהר ה' יראה**, כי נראה לו דמות אריה בהר ה'.

129 Vgl. Midrasj Rabba lvi 10: אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה שם קרא אותו שלם שנאמר (בראשית יז) ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב"ה אם קורא אני אותו יראה כשם שקרא אותו אברהם שם אדם צדיק מתרעם ואם קורא אני אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם יראה שלם ירושלים, Avraham noemde het Jire, zoals er gezegd is: Avraham noemde die plaats De Eeuwige zal het zien. Sjem noemde het Sjalem, zoals er gezegd is (Bresjiet 14:18): En Malki Tsedek, de koning van Sjalem. Toen zei de Heilige, gezegend zij Hij: als Ik het Jire noem, naar de naam die Avraham het gaf, dan zal Sjem, een rechtvaardig mens, dat onprettig vinden, maar als Ik het Sjalem noem, dan zal Avraham, een rechtvaardig mens, dat onprettig vinden; daarom zal Ik het Jeroesjalajim noemen, zodat beide namen genoemd worden: Jire en Sjalem wordt Jeroesjalajim.

130 TB Choellien 59b: אמר רב יהודה קרש טביא דבי עילאי טגרס אריא דבי עילאי אמר רב כהנא תשע אמהתא הוי בין אונא לאונא דאריא דבי עילאי אמר רב יוסף שיתסר אמהתא הוי משכיה דטביא דבי עילאי אמר ליה קיסר לר' יהושע בן חנניה אלהיכם כאריה מתיל דכתיב (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא מאי רבותיה פרשא קטיל אריא אמר ליה לאו כהאי אריא מתיל כאריא דבי עילאי מתיל אמר ליה בעינא דמיחזית ליה ניהלי אמר ליה לא מצית חזית ליה אמר ליה איברא חזינא ליה בעא רחמי אתעקר מדוכתיה כי הוה מרחיק ארבע מאה פרסי ניהם חד קלא אפילו כל מעברתא ושורא דרומי נפל אדמרחק תלת מאה פרסי ניהם קלא אחרינא נתור ככי ושיני דגברי ואף הוא נפל מכורסייא לארעא א"ל במטותא מינך בעי רחמי עליה דלהדר לדוכתיה בעא רחמי עליה ואהדר ליה לאתריה, R. Jehoeda zei: De Keresj is het hert van Be-Ilaï, de Tigris is de leeuw van Be-Ilaï. R. Kahana zei: De afstand van het ene oor van de leeuw van Be-Ilaï naar het andere is negen el. R. Josef zei: De huid van het hert van Be-Ilaï is zestien el lang. De keizer zei eens tegen r. Jehosjoea, zoon van Chananja: Jullie God wordt vergeleken met een leeuw, want er staat geschreven (Amos 3:8): De leeuw heeft gebruld, wie is er niet bang? Wat voor grootsheid wordt hier bedoeld? Een ruiter kan immers een leeuw doden? Hij antwoordde: Hij wordt niet vergeleken met een gewone leeuw, maar met de leeuw van Be-Ilaï. De keizer zei: Ik wil dat je hem mij laat zien. Hij antwoordde: U kunt hem niet zien. De keizer zei: Ik wil hem zien. Toen bad hij en de leeuw ging op pad vanuit zijn woonplaats. Toen hij op vierhonderd parasangen afstand was brulde hij één keer en alle vrouwen kregen een miskraam en de muren van Rome stortten in. Toen hij nog op driehonderd parasangen afstand was brulde hij weer, en alle kiezen en tanden van de mensen vielen uit, en zelfs de

In Midrasj Rabba (lvi 10): *De Eeuwige, het zal gezien worden* betekent dat hem getoond werd de bouw van de Tempel, de verwoesting en de herbouw. De bouw, want er wordt gezegd: *De Eeuwige, het zal verschijnen*, en er staat geschreven (Dev. 16:16): *Al je mannen zullen verschijnen*. De verwoesting, *zodat heden gezegd wordt, op de berg van de Eeuwige* (Echa 5:18): *Op de berg Tsion, die verwoest is.* Het wordt gezien en zie het is herbouwd, zoals er gezegd is (Teh. 102:17): *Want de Eeuwige heeft Tsion gebouwd, Hij verschijnt in Zijn glorie.* Tot zover.[131]	ובבראשית רבה (ב"ר נ"ו, י"ז) ה' יראה, הראה לו בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. בנוי שנאמר **ה' יראה**, וכתיב (דברים טז) **יראה כל זכורך**. חרב, אשר יאמר היום בהר ה', כמא דאת אמר (איכה ה) **על הר ציון ששמם**. יראה והרי בנוי, כדאמר (תהלים קב) **כי בנה ה' ציון נראה בכבודו**, עד כאן.
Baäl HaToeriem *De Eeuwige zal het zien!* In het vers wordt je gezegd dat hij de naam gaf aan de plaats van de Eeuwige, en dat is wat zojuist is gezegd; maar er komt een nieuwe naam, waarmee de Heilige, gezegend zij Hij, Jeroesjalajim zal vernieuwen, en dit is het wat er gezegd wordt (Jechezq. 48:35): *en de naam van de stad zal vanaf die dag zijn: De Eeuwige is daar*. *Op de berg van de Eeuwige*, komt driemaal voor in de Masoretische tekst van Tenach: in Tora: *op de berg van de Eeuwige*, in de Profeten (Jesj. 30:29): *om te komen naar de berg van de Eeuwige,* en in de Geschriften (Teh. 24:3): *Wie zal er opgaan op de berg van de Eeuwige*, overeenkomend met de drie pelgrimsfeesten, wanneer men voor het feest opging naar de berg van de Eeuwige.	**בעל הטורים {י"ד} ה' יראה**. בפסיק לומר לך שקרא שם המקום ה' וזה שאז"ל אפילו שם חדש שעתיד הקב"ה לחדש לירושלים ידע. וזהו שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה: **בהר ה'**. ג' במסורה בתנ"ך בתורה בהר ה', בנביאים לבא בהר ה', בכתובים מי יעלה בהר ה', כנגד שלש רגלים שעולין להר ה' לרגל:
Sforno *Zodat heden gezegd wordt*, de plaats die Jisrael noemde op de dag dat de Tora geschreven werd, namelijk op de berg waar de Eeuwige werd gezien, zoals God, gezegend zij Hij, die zal onthullen, zoals er gezegd is: *Dan zal er een plaats zijn, die God verkiezen zal* (Dev. 12:11), en dat zal zijn in de dagen van David, die plaats noemde Avraham: *de Eeuwige zal het zien*!	**ספורנו {י"ד} אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם.** הַמָּקוֹם שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים בְּיוֹם כְּתִיבַת[132] הַתּוֹרָה שֶׁבְּהַר ה' יֵרָאֶה, כַּאֲשֶׁר יְגַלֶּה אוֹתוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר" (דברים יב, יא), וְזֶה הָיָה בִּימֵי דָּוִד, אתו הַמָּקוֹם קָרָא אוֹתוֹ אַבְרָהָם "ה' יִרְאֶה".
Tosafisten *En hij noemde de plaats etc.* En dat is de berg Moria, en de plaats werd zo genoemd omdat vanwege de vrees het tot een berg werd gemaakt, terwijl het eerst een vallei was. Plotseling werd het een hoge, steile en verheven berg. Vroeger werd het Sjalem genoemd, zoals er gezegd is (Bresjiet 14:18): *En Malki Tsedek was koning van Sjalem*. En Avraham noemde het 'vrees,' en daarom wordt het nu Jeroesjalajim genoemd, een samenvoeging van 'vrees' (jir'a) en Sjalem.	**בעלי התוספות {י"ד} ויקרא שם המקום וגו'.** והוא הר המוריה ונקרא כן לפי שמיראה נעשה הר שהיה בתחלה עמק מיד נעשה הר גבוה ותלול ומנושא ולפי שמתחלה נקרא שלם שנא' ומלכי צדק מלך שלם. ואברהם קראו יראה נקרא עתה ירושלים שיש במשמעות יראה ושלם:
De eeuwige zal zien. De verklaring van "hij noemde de plaats 'de Eeuwige zal zien'" is de volgende: het is mijn wil en mijn verlangen om mijn zoon te slachten zoals Hij mij bevolen heeft.	**ה' יראה.** ה"פ דקרא ה' יראה שרצוני וחפצי לשחוט את בני כאשר צוני:
Waarvan heden gezegd wordt: op de berg van de Eeuwige zal het gezien worden. Om zo te zeggen, ik weet dat er tegenwoordig gezegd wordt door vele mensen Op de berg van de Eeuwige zal het gezien worden; immers Avraham was Godvrezend; als hij zijn zoon	**אשר יאמר היום בהר ה' יראה.** כלו' ידעתי שיאמר היום מכמה בני אדם בהר ה' יראה אפי' אברהם ירא אלהים אם שוחט את בנו במצות הצור וכשיראו אותנו חוזרין יאמרו שלא רציתי

keizer viel van zijn troon op de grond. Toen zei hij: Ik smeek je, bid dat hij teruggaat naar zijn woonplaats. Hij bad en hij keerde terug naar zijn woonplaats.

131 Midrasj Rabba lvi 10: מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש חרב ובנוי חרב ובנוי שנא' שם המקום ההוא ה' יראה הרי בנוי היך מה דאת אמר (דברים טו) שלש פעמים בשנה יראה אשר יאמר היום בהר ה' הרי חרב שנאמר (איכה ה) על הר ציון ששמם ה' יראה בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כענין שנאמר (תהלים קב) כי בנה ה' ציון נראה בכבודו, Dit leert dat de Heilige, gezegend zij Hij, hem de Tempel toonde, verwoest, gebouwd, verwoest en herbouwd. Want hij gaf de plaats de naam: *de Eeuwige zal zien*, dit verwijst naar de Tempel als gebouwd, zoals er gezegd is (Dev. 16:16): *Drie maal per jaar zullen verschijnen .. . En het wordt gezegd tot op deze dag, op de berg van de Eeuwige*, dat slaat op verwoest, zoals er gezegd is (Echa 5:18): *Op de berg Tsion, die verwoest is. De Eeuwige wordt gezien* slaat op herbouwd en stevig gegrondvest voor de Messiaanse tijd, zoals er gezegd is (Teh. 102:17): *Want de Eeuwige heeft Tsion gebouwd, Hij verschijnt in Zijn glorie.*

132 Andere versie: נתינת.

zou slachten naar het bevel van de Rots, maar als men ons zou zien terugkomen, dan zouden ze zeggen dat ik het bevel van de Eeuwige niet wilde uitvoeren, maar dan “het zal gezien worden betekent dat er geen sprake was van uitstel van mijn kant.” In de midrasj wordt gezegd dat toen de Heilige, gezegend zij Hij, tot hem sprak, nl. tot Avraham, *strek je hand niet uit naar de jongeman*, en dat hij de ram zou offeren in plaats van zijn zoon, Avraham er niet van wilde afzien totdat de Heilige, gezegend zij Hij, gezworen had, dat voor Hem de as van de ram zou gelden alsof het de as was van Jitschak. En hij zei: Geef mij Uw zegelring vanwege deze zaak. Hij zei hem: juridisch gezien ben Ik niet verplicht Mijn zegel over te dragen, want je hebt het niet gevraagd op het moment van de handeling, en toen Ik nog mijn eed aan jou moest afleggen. Maar ik zal je een gunst bewijzen, en het aan Jaäkov, de zoon van je zoon, overdragen. Dit valt af te leiden uit (Micha 7:20): *U zult Uw trouw bewijzen [aan Jaäkov]*, dat is namelijk het zegel van de Heilige, gezegend zij Hij, vanwege de barmhartigheid die U hebt gezegd te zullen doen aan Avraham.	לקיים מצות ה' ואז יראה שאין העכוב מצדי. ואתמר במדרש כשאמר לו הקב"ה לאברהם אל תשלח ידך אל הנער והעל האיל תחת בנו לא רצה אברהם להניחו עד שנשבע לו הקב"ה שיחשב לפניו אפרו של איל כאילו היה אפרו של יצחק ונשבע לו ומיד הורידו מעל המזבח ואחר שהורידו אמר לו תן לי חותמך על הדבר הזה. א"ל מן הדין אין לי למסור חותמי מכיון שלא שאלת אותו בשעת מעשה ועוד שכבר נשבעתי לך. אמנם אעשה חסד עמך וליעקב בן בנך אמסרנו הה"ד תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כלו' תתן אמת שהוא חותמו של הקב"ה בשביל חסד שאמרת לעשות לאברהם:
Tora Temima *Avraham noemde etc.*, Dit leert ons dat onze Vader Avraham de Tempel zag, gebouwd, verwoest en herbouwd: *Avraham noemde die plaats: De Eeuwige zal zien* – dat staat voor gebouwd, *die tot de dag van vandaag genoemd wordt De berg van de Eeuwige* – dat staat voor verwoest, *De Eeuwige zal gezien worden* – dat staat voor herbouwd en verbeterd in de tijd die zal komen.[133] *Op de berg zal de Eeuwige gezien worden*, er staat geschreven (i Div. HaYamiem 1:21): Toen hij op het punt stond te vernietigen, zag de Eeuwige en kreeg Hij spijt; Wat zag Hij? R. Jochanan zei: Hij zag de Tempel, zoals er gezegd is, *dat hij tot op deze dag genoemd wordt de Eeuwige zal gezien worden* (TB Berachot 62b).[134]	**תורה תמימה {י"ד} ויקרא אברהם וגו'.** מלמד שראה אברהם אבינו את ביהמ"ק בנוי וחרב ובנוי, ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה – הרי בנוי, אשר יאמר היום בהר ה' – הרי חרב, ה' יראה – הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא (ספרי דברים סי' שנ"ב) **בהר ה' יראה** כתיב (ד"ה א' כ"א) ובהשחית ראה ה' וינחם מה ראה א"ר יוחנן בית המקדש ראה, שנאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה (ברכות ס"ב ב').

133 Sifre, Devarim 352: וכן אתה מוצא באברהם: שראה אותו בנוי וראה אותו חרב וראה אותו בנוי. ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (בראשית כ"ב) הרי בנוי. אשר יאמר היום בהר ה' יראה (שם), הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא. וכן אתה מוצא ביצחק שראה אותו בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא, En zo vind je over Avraham: Dat hij hem gebouwd zag, dat hij verwoest zag, en dat hij hem herbouwd zag; *Avraham noemde die plaats: De Eeuwige zal zien*, dat staat voor gebouwd, *die tot de dag van vandaag genoemd wordt De berg van de Eeuwige* – dat staat voor verwoest, *De Eeuwige zal gezien worden* – dat staat voor herbouwd en verbeterd in de tijd die zal komen.

134 TB Berachot 62b: ובהשחית ראה ה' וינחם מאי ראה אמר רב ראה יעקב אבינו דכתיב (בראשית לב) ויאמר יעקב כאשר ראם ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר (בראשית כב) אלהים יראה לו השה רבי יצחק נפחא אמר כסף כפורים ראה שנאמר (שמות ל) ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל וגו' רבי יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתיב (בראשית כב) בהר ה' יראה, (i Div. HaYamiem 21:15) *Toen Hij op het punt stond te vernietigen, zag de Eeuwige en hij kreeg spijt;* wat zag Hij? Rav zei: Hij zag Jaäkov, onze vader, want er staat geschreven (Bresjiet 32:3): *Jaäkov sprak toen hij hen zag*; Sjemoeël zei: Hij zag de as van Jitschak, zoals er gezegd is (Bresjiet 22:8): *God zal voorzien in een lam voor hem*; r. Jitschak Nappacha zei: Hij zag het geld voor de verzoening, zoals er gezegd is (Sjemot 30:16): *Je moet het verzoeningsgeld nemen van de Jisraelieten etc.*; r. Jochanan zei: Hij zag de Tempel, zoals er geschreven staat: *Op de berg van de Eeuwige zal Hij gezien worden*.

פסוק ט"ו

Toen riep de Engel van de Eeuwige tot Avraham ten tweeden male vanuit de hemel.	**ט"ו** וַיִּקְרָ֤א מַלְאַךְ֙ יְהוָ֔ה אֶל־אַבְרָהָ֖ם שֵׁנִ֣ית מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃
Targoem Onkelos Toen riep de Engel van de Eeuwige tot Avraham ten tweeden male vanuit den hemel.	**אונקלוס {ט"ו}** וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ, לְאַבְרָהָם, תִּנְיָנוּת, מִן שְׁמַיָּא.
Targoem Jonatan Toen riep de Engel van de Eeuwige tot Avraham ten tweeden male vanuit den hemel.	**יונתן {ט"ו}** וקרא מלאכא דיי לאברהם תניינות מן שמיא
Radak *En Hij riep*, Hij riep hem voor de tweede keer om hem bekend te maken dat als compensatie Hij zijn kinderen zou compenseren voor de daad die hij bereid was uit te voeren.	**רד"ק {ט"ו}** **ויקרא**, קרא לו שנית לבשרו בגמול הזה שיגמול את בניו עקב המעשה הזה אשר עשה׃

פסוק ט"ז

En Hij zei: ‘Ik zweer bij Mijzelf,’ is de godsspraak van de Eeuwige; want omdat je dit gedaan hebt, en je zoon, je enige, niet onthouden hebt.	**ט"ז** וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃
Targoem Onkelos Die zei: ‘Bij Mijn Woord heb Ik gezworen,’ zegt de Eeuwige; want omdat je dit gedaan hebt, en je zoon, je enige, niet gespaard hebt.	**אונקלוס {ט"ז}** וַאֲמַר, בְּמֵימְרִי קַיֶּימִית אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי, חֲלָף דַּעֲבַדְתָּא יָת פִּתְגָמָא הָדֵין, וְלָא מְנַעְתָּא, יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ
Targoem Jonatan Die zei: ‘Bij Mijn Woord heb Ik gezworen,’ zegt de Eeuwige; want omdat je dit gedaan hebt, en je zoon, je enige, niet gespaard hebt.	**יונתן {ט"ז}** ואמר במימרי קיימית אמר ייי חולף דעבדת ית פיתגמא הדין ולא מנעת ית ברך ית יחידך
Ibn Ezra *Ik zweer bij Mijzelf* is een grote eed die eeuwig stand houdt. *Want* (יען ja'an) is vergelijkbaar in betekenis met getuigen (ענה ana, antwoorden, getuigen); deze handeling zal getuigen en zal getuigenis geven.	**אבן עזרא {ט"ז} בי נשבעתי**. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: **יען**. מטעם ענה. זה המעשה יענה ויעיד:
Radak *En Hij zei: Ik zweer bij Mezelf*, aan deze zegen voegde Hij een eed toe. En die eed is alsof Hij zei: Zo waar als Ik leef, als om te zeggen: bij Mezelf zweer ik, want Ik ben levend en Ik houd voor altijd in stand, en zo blijft Mijn eed voor altijd in stand. En hoewel Zijn woord alleen stand zou houden voegt Hij er een eed aan toe, zodat zelfs als zijn kinderen zouden zondigen, ze niet zouden ophouden met een groot volk te zijn voor Hem. En ook voegde Hij eraan toe, dat Hij niet meer met hem zou spreken.	**רד"ק {ט"ז} ויאמר בי נשבעתי**, הוסיף לו בברכה הזאת השבועה והשבועה כמו אם אמר חי אני כלומר בעצמי נשבעתי שאני חי וקיים לעולם כן תהיה שבועתי קיימת, ואע"פ שדברו לבד קיים הוסיף בשבועה, שאע"פ שיחטאו בניו לא ישבתו מהיות גוי גדול לפניו, ועוד הוסיף שלא אמר לו עדיין
Ramban *Omdat je deze zaak hebt gedaan*, al vanaf het begin (Bresjiet 13:16 en 15:5) heeft Hij hem beloofd dat zijn nageslacht zou vermeerderen als de sterren van de hemel en als het stof van de aarde, maar nu werd die belofte nog sterker *omdat je* deze geweldige daad *hebt gesteld*, omdat Hij zwoer bij Zijn grote Naam, en dat zijn zaad de poort van zijn vijanden zal beërven. Zo werd er beloofd dat geen enkele zonde er toe zou leiden dat er een einde gemaakt zou worden aan zijn zaad, of dat het in de hand van zijn vijanden zou vallen om niet weer op te staan. Dit is dus een volmaakte verzekering van de voor ons komende verlossing.	**רמב"ן {ט"ז} יען אשר עשית את הדבר הזה** גם מתחילה (לעיל יג טז טו ה) הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול ושיירש זרעו את שער אויביו והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו.
Sforno *Godspraak van de Eeuwige, want omdat je dit gedaan hebt*, Ik, de Eeuwige, zeg dat, omdat jij dit gedaan hebt.	**ספורנו {ט"ז} נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ.** אוֹמֵר אֲנִי ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ זֶה.

Ik zal je uitgebreid zegenen, en Ik zal je zaad zeer vermenigvuldigen, als de sterren aan de hemel, en als het zand, dat aan de oever van de zee is; en je zaad zal de poort van zijn vijanden als een erfdeel bezitten.	**י"ז** כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ֙ וְהַרְבָּ֣ה אַרְבֶּ֔ה אֶת־זַרְעֲךָ֙ כְּכוֹכְבֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וְכַחֹ֖ול אֲשֶׁ֣ר עַל־שְׂפַ֣ת הַיָּ֑ם וְיִרַ֣שׁ זַרְעֲךָ֔ אֵ֖ת שַׁ֥עַר אֹיְבָֽיו׃
Targoem Onkelos Ik zal je uitgebreid zegenen, en Ik zal je zonen zeer vermenigvuldigen, als de sterren aan de hemel, en als het zand, dat aan de oever van de zee is; en je zonen zullen de steden van hun vijanden als een erfdeel bezitten.	**אונקלוס {י"ז}** אֲרֵי בָּרָכָא אֲבָרְכִנָּךְ, וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא, וּכְחָלָא, דְּעַל כֵּיף יַמָּא; וְיֵירְתוּן בְּנָךְ, יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן.
Targoem Jonatan Ik zal je uitgebreid zegenen, en Ik zal je zonen zeer vermenigvuldigen, als de sterren aan de hemel, en als het zand, dat aan de oever van de zee is; en je zonen zullen de steden van hun vijanden als een erfdeel bezitten.	**יונתן {י"ז}** ארום ברכא אברכינך ואסגא אסגי ית בנך ככוכבי שמיא והי כחלא דעל כיף ימא ויירתון בנך ית קוריי שנאיהון
Rasji *Ik zal je overvloedig zegenen*, één voor de vader en één voor de zoon. *En Ik zal zeer talrijk maken*, één voor de vader en één voor de zoon.[135]	**רש"י {י"ז}** **בָּרֵךְ אֲבָרֶכְךָ.** אַחַת לְאָב וְאַחַת לַבֵּן (ב"ר נו:יא): **וְהַרְבָּה אַרְבֶּה.** אַחַת לְאָב וְאַחַת לַבֵּן (שם):
Ibn Ezra *De poort van zijn vijanden*, steden hebben poorten.	**אבן עזרא {י"ז}** **שער אויביו.** מדינות בעלות שערים:
Radak *En jouw nageslacht zal de poort van je vijanden erven*; en de uitleg van *de poort van je vijanden* is 'het land van je vijanden,' omdat je een land versterkt bij haar toegang. Immers een land is sterk als er bergen en zeeën omheen zijn. Zodra de vijanden daar binnen komen, dan zijn ze door de poorten van het gehele land gekomen, dat nu in hun macht voor hen ligt. En daarom zegt Tora (Nachoem 3:13): *De poorten van jouw land staan open*. En zo wordt het gehele land poort genoemd. En Hij zei hem: *als de sterren* en *als het zand*, eenzelfde verwijzing om de zaak te versterken, want iedere herhaling is een versterking. Tot op dit moment heeft Hij niet zo tot hem gesproken, maar slechts één keer als (Bresjiet 13:15) 'het stof van de aarde,' en een andere keer als (Bresjiet 15:5) als 'de sterren.' Maar nu breidt Hij het voor hem uit, evenals in 'zij zullen gezegend worden in jouw nageslacht.' וירש is gespeld met alleen de sterke jod, en de jod van de wortel is verdwenen uit het schrift.	**רד"ק {י"ז}** **וירש זרעך את שער אויביו,** ופירש שאר אויביו, ארץ אויביו, בעבור שהוא חוזק הארץ בכניסתה, כי הארץ החזקה סביבותיה הרים ימים, ומשנכנסו האויבים ועברו אותם השערים כל הארץ נכבשת לפניהם, לפיכך אמר, נפתחו שערי ארצך (נחום ג') ולכן נקראת כל הארץ שער. ואמר לו **ככוכבי וכחול** כאחד להחזיק הדבר, כי כל כפל הוא לחזק הדבר, ועד עתה לא אמר לו כן אלא פעם אחת כעפר הארץ ופעם אחרת ככוכבים ועוד הוסיף לו והתברכו בזרעך. וירש ביו"ד האיתן לבד, ויו"ד השורש נעלמה מהמכתב:
Baäl HaToeriem *en Ik zal je zaad zeer vermenigvuldigen*, drie maal staat er geschreven in deze afdeling *jouw zaad*, dat komt overeen met de drie maal dat het zaad nl. Jisrael genoemd wordt; (Jesj. 61:9) *het zaad dat de Eeuwige zegent,* dat zijn de kinderen van het zaad van Avraham, want er staat geschreven (Bresjiet 24:1): *Want de Eeuwige zegende Avraham in alles*. (Jesj. 6:13) *Het heilige zaad zal de steun daarvan zijn,* komt overeen met: Jitschak heiligde de Naam van de Heilige, gezegend zij Hij; (Jirm. 2:21) *een geheel betrouwbaar zaad*, komt overeen met Jaäkov, wiens bed betrouwbaar was,[136] vandaar dat er geschreven staat (Mich. 7:20): *U zult aan Jaäkov trouw geven*. *En als het zand*, nog tweemaal staat dit in de Masoretische tekst (Ijov 29:18): *Ik zal dagen vermeerderen als het zand*, en dat is het zoals er gezegd is (Jesj. 25:22): *want als de*	**בעל הטורים {י"ז}** **והרבה ארבה את זרעך.** ג"פ כתיב זרעך בפרשה זו כנגד ג"פ זרע שנקראו ישראל. זרע ברך ה' בני זרע אברהם דכתיב וה' ברך את אברהם בכל. זרע קדש מצבתה כנגד יצחק שקדש שמו של הקב"ה. כלה זרע אמת כנגד יעקב שהיה מטתו שלימה והיינו דכתיב תתן אמת ליעקב: **וכחול.** ב' במסורה דין ואידך וכחול ארבה ימים. וזהו שנאמר כי כימי העץ ימי עמי שהבטיחו ג"כ באריכות ימים:

135 Midrasj Rabba lvi 11: כי ברך אברכך וגו' ברכה לאב ברכה לבן, *Want Ik zal u zegenend zegenen* etc., een zegen voor de vader en een zegen voor de zoon.

136 Zie Bresjiet 28:11: וַיִּקַּח֙ מֵאַבְנֵ֣י הַמָּקֹ֔ום וַיָּ֥שֶׂם מְרַאֲשֹׁתָ֖יו וַיִּשְׁכַּ֥ב בַּמָּקֹ֖ום הַהֽוּא, hij nam een van de stenen op die plek en gebruikte die als hoofdkussen, en hij sliep op die plaats, en Dev. 25:15: אֶ֥בֶן שְׁלֵמָ֖ה וָצֶ֑דֶק, een volmaakte en rechtvaardige steen [gezegd van het gewicht!].

dagen van de boom zijn de dagen van Mijn volk, die vertrouwd hebben, zo dus tot in lengte van dagen.	
Sforno *Ik zal je uitgebreid zegenen*, bij Mijzelf zweer ik dat ik jou zal zegenen.	**ספורנו {י"ז}** **כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָּ.** "בִּי נִשְׁבַּעְתִּי" שֶׁאֲבָרֵךְ אוֹתְךָ.

פסוק י"ח

En in uw zaad zullen alle volken van de aarde gezegend worden, omdat je gehoord hebt naar Mijn stem.	**י"ח** וְהִתְבָּרֲכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְקֹלִי:
Targoem Onkelos En vanwege jouw zoon zullen alle volken van de aarde gezegend worden, omdat je Mijn Woord hebt aangenomen.	**אונקלוס {י"ח}** וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ, כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא, חֲלָף, דְּקַבֵּילְתָּא לְמֵימְרִי.
Targoem Jonatan En vanwege de verdienste van jouw zoon zullen alle volken van de aarde gezegend worden, omdat je Mijn Woord hebt aangenomen.	**יונתן {י"ח}** ויתברכון בגין זכוות בנך כל עממי ארעא חולף דקבילתא במימרי
Ibn Ezra *Omdat* (עקב) duidt op een beloning die aan het einde wordt gegeven.	**אבן עזרא {י"ח}** **עקב**. שכר באחרית:
Radak *En zij zullen gezegend worden*, de verklaring is niet als die van (Bresjiet 12:3) ונברכו, *zij zullen worden gezegend*. Want de betekenis daarvan is: dat degenen die rondom wonen de zegen ook voor zichzelf krijgen door hun gebed. (Maar in het andere geval) Zij zullen zeggen: God moge ons zegenen, zoals Hij het nageslacht van Avraham zegent, oftewel zo zeer zal uw nageslacht gezegend worden totdat alle volken van de aarde hun zegen toeschrijven aan uw nageslacht. *Omdat* (עקב), de betekenis hiervan is 'beloning.' Dit is een speciaal gebruik van עקב, want zoals de hiel (עקב) aan het einde van het lichaam zit, zo is de beloning het einde, want bij beloning voor de handeling komt de beloning aan het einde. *Omdat je gehoord hebt naar Mijn stem*, in dit geval en in alles wat Ik je gezegd heb.	**רד"ק {י"ח}** **והתברכו,** פירושו אינו כמו ונברכו. כי פירשו שהם יסבבו הברכה לעצמם בתפילתם ויאמרו האל יברכנו כמו שברך זרע אברהם, ר"ל כל כך יהיה זרעך מבורך עד שכל גויי הארץ יתלו ברכתם בזרעך. **עקב,** פירושו שכר, והוא מענין עקב כמו שהעקב סוף הגוף כן השכר סוף כי בשכר המעשה יבוא השכר בסוף. **אשר שמעת בקולי,** בזה ובכל אשר אמרתי לך:
Baäl HaToeriem *omdat je gehoord hebt naar Mijn stem*, dat duidt op een verbond.	**בעל הטורים {י"ח}** **עקב אשר שמעת בקולי.** ס"ת ברית:
Sforno *En in uw zaad zullen alle volken van de aarde gezegend worden*, wanneer ze allemaal God's Naam aanroepen *om Hem te dienen zij aan zij (om Hem te dienen met één schouder)* (Tsefan. 3:9); zij allen zullen gezegend worden door jouw zaad en ze zullen zich inspannen om op hen te lijken. *Omdat je gehoord hebt naar Mijn stem*, immers de beloning van een mitswe is een mitswe,[137] zodat je hierdoor zult verdienen dat jouw nakomelingen een banier zullen zijn voor de volken, hen lerende de dienst van God, gezegend zij Hij, en *jou zal het een rechtvaardigheid zijn (tot rechtvaardigheid gerekend worden)* (Dev. 24:13).	**ספורנו {י"ח}** **וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כל גויי הָאָרֶץ.** כְּשֶׁיִּקְרְאוּ כֻּלָּם בְּשֵׁם ה' לְעָבְדוֹ שֶׁכֻּם אֶחָד כֻּלָּם יִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעֲךָ וְיִשְׁתַּדְּלוּ לְהִדָּמוֹת לָהֶם. **עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְקֹלִי.** שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה (אבות ד, ב), שֶׁתִּזְכֶּה בָּזֶה שֶׁיִּהְיוּ בָּנֶיךָ לְנֵס עַמִּים מוֹרִים לַגּוֹיִים עֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ "וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה" (דברים כד, יג).

137 Pirke Avot 4:2: בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר, הֱוֵי רָץ לְמִצְוָה קַלָּה, וּבוֹרֵחַ מִן הָעֲבֵרָה. שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. שְׂכַר מִצְוָה, Ben Azzai zei: Haast je (zelfs) voor een eenvoudige mitswe en vlucht weg van de overtreding, want een mitswe leidt tot een andere mitswe, en een overtreding leidt tot een andere overtreding; immers, het loon van een mitswe is een mitswe, en het loon van een overtreding een overtreding. מִצְוָה. וּשְׂכַר עֲבֵרָה, עֲבֵרָה

פסוק י"ט

Avraham keerde terug bij zijn knechten, en zij maakten zich op, en zij gingen samen naar Beëer Sjeva; en Avraham woonde te Beëer Sjeva.	**י"ט** וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע: פ
Targoem Onkelos Avraham keerde terug bij zijn knechten, en zij maakten zich op, en zij gingen samen naar Beëer Sjeva; en Avraham woonde te Beëer Sjeva.	**אונקלוס {י"ט}** וְתָב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי, וְקָמוּ וַאֲזָלוּ כַּחְדָּא לִבְאֵר שְׁבַע; וְיַתֵּיב אַבְרָהָם, בִּבְאֵר שְׁבַע. {פ}
Targoem Jonatan En de engelen van boven leidden Jitschak en ze brachten hem naar het leerhuis van Sjem de Grote; en hij was daar drie jaar; en op dezelfde dag keerde Avraham terug bij zijn knechten, en zij maakten zich op, en zij gingen samen naar Beëer Sjeva; en Avraham woonde te Beëer Sjeva.	**יונתן {י"ט}** ודברו מלאכי מרומא ית יצחק ואובלוהי לבי מדרשא דשם רבא והוה תמן תלת שנין ובההוא יומא תב אברהם לות עולימוי וקמו ואזלו כחדא לבירא דשבע ויתיב אברהם בבירא דשבע
Rasji *En Avraham bleef in Beëer Sjeva wonen*, hier wordt niet een vaste woonplaats bedoeld, want hij woonde in Chevron. Twaalf jaar voor het binden van Jitschak verliet hij Beëer Sjeva en ging hij naar Chevron, zoals eerder is gezegd (Bresjiet 21:34): *En Avraham bleef in het land van de Filistijnen voor vele dagen*, d.i. langer dan de eerste [jaren] in Chevron, en dat waren zesentwintig jaren, zoals we eerder hebben uitgelegd.[138]	**רש"י {י"ט}** **וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע.** לֹא יְשִׁיבָה מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי בְּחֶבְרוֹן הָיָה יוֹשֵׁב, שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנִים לִפְנֵי עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק יָצָא מִבְּאֵר שֶׁבַע וְהָלַךְ לוֹ לְחֶבְרוֹן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים" (לעיל כא: לד), מְרֻבִּים מִשֶּׁל חֶבְרוֹן הָרִאשׁוֹנִים, וְהֵם עֶשְׂרִים וְשֵׁשׁ שָׁנָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה:
Ibn Ezra *En Avraham bleef*, Jitschak wordt niet genoemd omdat hij onder zijn gezag was, en degene die zegt dat hij hem geslacht had en hem achterliet, en dat daarna hij weer tot leven kwam, spreekt de Schrift tegen.	**אבן עזרא {י"ט}** **וישב אברהם.** ולא הזכיד יצחק כי הוא ברשותו והאומר ששחטו ועזבו ואח"כ חיה אמר הפך הכתוב:
Radak *Avraham keerde terug*, en het was niet nodig om te zeggen dat Jitschak bij hem was. Maar Tora noemt Avraham omdat hij de belangrijkste persoon is.	**רד"ק {י"ט}** **וישב אברהם,** ואין צריך לומר כי יצחק היה עמו, אלא זכר אברהם שהוא העקר:
Tosafisten *En Avraham keerde terug.* En waar ging Jitschak heen? Hij stuurde hem in de nacht weg vanwege het boze oog. Net zoals Chananja, Misjael, en Azarja, vanaf het moment dat ze uit de vuuroven kwamen, wordt er niet duidelijk gemaakt waar ze heen gingen. Er zijn er die zeggen dat ze gedood werden door het boze oog. Volgens r. Sjim'on ben Jehoetsdak zegt men dat ze van woonplaats veranderden en Tora gingen studeren bij Jehosjoea de hogepriester. Zoals er geschreven staat (Zech. 3:8): *Luister, Jehosjoea, hogepriester, jij en je collega's die voor je zitten, want deze mannen zijn een teken*; en wat wil 'mannen van een teken' zeggen? etc.[139]	**בעלי התוספות {י"ט}** **וישב אברהם.** ויצחק היכן הלך שלחו בלילה מפני עין הרע שכן חנניה מישאל ועזריה משעה שיצאו מתוך כבשן האש לא נתפרש להיכן הלכו. ויש אומרים בחלק שמתו בעין הרע. ומשום רבי שמעון בן יהוצדק אמרו ששינו מקומן והלכו ללמד תורה לפני יהושע הכהן הגדול הדא הוא דכתיב שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה מאי כי אנשי מופת וכו':

138 Seder Olam 1: ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים הימים הללו מרובים על של חברון שהיו כ"ה שנה והללו כ"ו שנה, En Avraham woonde in het land van de Filistijnen gedurende een lange tijd en deze was langer dan de periode in Chevron, want dat waren 25 jaren en dit waren 26 jaren.

139 Midrasj Rabba lvi 11: רבי חנינא אמר שלחו בלילה מפני העין שמשעה שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש עוד לא נזכרו שמותן ולהיכן הלכו ר"א אמר מתו ברוק ר' יוסי אמר מתו בעין ר' יהושע בן לוי אמר שינו את מקומם והלכו להם אצל יהושע בן יהוצדק ללמוד ממנו תורה הה"ד (זכריה ג) שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך ר' חנינא אמר על מנת כן ירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש על מנת שיעשה בהן מופת, R. Chaniena zei: Hij stuurde hem 's nachts weg vanwege het (boze) oog, Immers, vanaf het moment dat Chananja, Misjael en Azarja uit de vuuroven kwamen, worden hun namen niet meer genoemd. Waar gingen ze heen? R. Leazar zegt: zij stierven door het gespuw, r. Josi zegt: zij stierven door het (boze) oog, en r. Jehosjoea ben Levi zegt: zij veranderden van woonplaats en gingen naar Jehosjoea zoon van Jehoetsdak om van hem Tora te leren, zoals er geschreven staat (Zech. 3:8): *Luister, Jehosjoea, hogepriester, jij en je collega's die voor je zitten*. R. Chaniena zegt: Daarom daalden Chananja, Misjael en Azarja af in de vuuroven, zodat ze voor hen een

פסוק כ'

En na deze gebeurtenissen werd Avraham bericht: Zie, ook Milka heeft Nachor, je broer, zonen gebaard.	[מפטיר] **כ'** וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃
Targoem Onkelos En na deze gebeurtenissen werd Avraham bericht: Zie, ook Milka heeft Nachor, je broer, zonen gebaard.	**אונקלוס {כ'}** וַהֲוָה, בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין, וְאִתְחַוַּא לְאַבְרָהָם, לְמֵימַר: הָא יְלִידַת מִלְכָּה אַף הִיא, בְּנִין–לְנָחוֹר אֲחוּךְ׃
Targoem Jonatan En na deze dingen, nadat Avraham Jitschak had gebonden, kwam Satan en vertelde Sara dat Avraham Jitschak had gedood. En Sara stond op, schreeuwde het uit en ze verstikte en stierf door de ondraaglijke pijn. En Avraham kwam en rustte onderweg, en het werd Avraham gemeld: Zie, ook Milka heeft gebaard; zij is gezegend door de verdienste van haar zuster om zonen te baren aan Nachor, je broer.	**יונתן {כ'}** והוה בתר פתגמיא האילין מן בתר דיכפת אברהם ית יצחק ואזל סטנא ותני לות שרה דאברהם נכס ית יצחק וקמת שרה ופגנת ואשתנקת ומיתת מן אניקא ואתא אברהם ובת באורחא ותניאו לאברהם למימר הא ילידת מילכה אף היא אתרווחת בזכותא דאחתה למילד בנין לנחור אחוך
Rasji *Na deze gebeurtenissen* enz., toen hij terugkeerde van de berg Moria dacht Avraham na en zei hij: Als mijn zoon geslacht was dan zou hij heengegaan zijn zonder kinderen; ik moet hem doen huwen met een vrouw uit de dochters van Aner, Esjkol, of Mamre. Toen kondigde de Heilige, gezegend zij Hij, hem aan dat Rivka geboren was, de voor hem bestemde echtgenote, en dat is de betekenis van 'na deze zaken,' de gedachten over de zaken die plaats hadden naar aanleiding van de Akeda.[140] *Zij ook*, zij deed het aantal van haar [afstammende] families gelijk zijn aan de families van Avraham, nl. twaalf; hoe was dit bij Avraham? twaalf stammen die voortkwamen uit Jaäkov, acht zonen van de meesteressen en vier zonen van de slavinnen, zo ook acht zonen van de meesteressen en vier zonen van de bijvrouw.[141]	**רש"י {כ'}** **אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד** וגו׳ מֵהַר הַמּוֹרִיָּה הָיָה אַבְרָהָם מְהַרְהֵר וְאוֹמֵר, אִלּוּ הָיָה בְּנִי שָׁחוּט כְּבָר הָיָה הוֹלֵךְ בְּלֹא בָנִים, הָיָה לִי לְהַשִּׂיאוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא, בְּשָׁרוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה בַּת זוּגוֹ, וְזֶהוּ "הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", הִרְהוּרֵי דְּבָרִים שֶׁהָיוּ עַל יְדֵי הָעֲקֵדָה (ב"ר נז:ג): **גַּם הִוא.** אַף הִיא הִשְׁוְתָה מִשְׁפְּחוֹתֶיהָ לְמִשְׁפְּחוֹת אַבְרָהָם שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה, מָה אַבְרָהָם, שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים שֶׁיָּצְאוּ מִיַּעֲקֹב שְׁמוֹנָה בְּנֵי הַגְּבִירוֹת וְאַרְבָּעָה בְּנֵי שְׁפָחוֹת, אַף אֵלּוּ שְׁמוֹנָה בְּנֵי גְבִירוֹת וְאַרְבָּעָה בְּנֵי פִלֶגֶשׁ (שם):
Ibn Ezra *Milka heeft gebaard*, om de afstamming van Rivka duidelijk te maken.	**אבן עזרא {כ'}** **ילדה מלכה.** להזכיר יחס רבקה:
Radak *En het was*, na de Akeda van Jitschak. *Ook zij*, net zoals Sara een zoon ter wereld had gebracht zo bracht Milka deze zonen aan Nachor ter wereld. Het lijkt dat Milka een tijdlang geen kinderen had gekregen, zoals Sara, maar dat ze niet, zoals zij, onvruchtbaar was. Daarom kreeg Avraham het bericht dat er meer kinderen geboren waren aan Nachor uit Milka. En dit verhaal over de afstammelingen van Nachor van zijn vrouw Milka en zijn bijvrouw Reöema is opgeschreven ter ere van Avraham, onze vader, en om de afkomst van	**רד"ק {כ'}** **ויהי,** אחרי עקידת יצחק. **גם היא,** כמו שילדה לך שרה כן ילדה לך מלכה לנחור אלה הבנים; ידמה שעמדה מלדת כמו שרה אלא שלא היתה עקרה כמוה, לפיכך בשרו אברהם בבנים שנולדו לאחיו ממלכה. ונכתוב הספור הזה בתולדות נחור מאשתו מלכה ומפלגשו ראומה לכבוד אברהם אבינו ולספר

teken konden zijn.

140 Midrasj Rabba lvii 3: ויהי אחרי הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי מהרהר אברהם הרהר אמר אילו מת בהר המוריה לא היה מת בלא בנים עכשיו מה אעשה אשיאנו מבנות ענר אשכל וממרא שהן צדקניות וכי מה איכפת לי מיוחסים א"ל הקדוש ברוך הוא אין אתה צריך כבר נולד זוגו של יצחק הנה ילדה מלכה גם היא , Na deze gebeurtenissen, na de overdenkingen over de zaken die daar gebeurd waren; van wie? Avraham dacht na, en hij zei bij zichzelf: Als hij gestorven was op de berg Moria dan zou hij gestorven zijn zonder kinderen. Nu dan, wat zal ik doen? Ik zal hem ten huwelijk geven aan een van de dochters van Aner, Esjkol of Mamre, want die zijn oprecht, immers wat maakt mij hun afkomst uit. Toen zei de Heilige gezegend zij Hij: je hebt dat niet nodig, want de vrouw van Jitschak is al geboren, vandaar *want Milka heeft ook gebaard.*

141 Midrasj Rabba lvii 3: היא גם היא מה זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה אף זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה, Wat is dat *ook zij*? Dat betekent dat de zonen van de meesteres acht in getal waren, en de zonen van de bijvrouwen vier.

Rivka te melden.	בכלל תולדות רבקה:
Ramban *Ook Milka*, omdat zij een dochter was van Haran, zijn broer, kwam het bericht bij Avraham dat zijn oudere broer bezocht was met vele kinderen van de dochter van zijn overleden broer. Uit de tekst van de Schrift lijkt het zo te zijn dat hij niet wist van één van hen, dan eerst op die dag. Maar als er al sprake was geweest van kinderen in hun jongere dagen dan was het onmogelijk dat hij er niet van gehoord had tot die dag. Immers, de afstand tussen Aram Naharayim en het land Kenaän is niet groot. En let op, toen Avraham uit Charan vertrok was hij 75 jaar, en ook Nachor was oud en zijn vrouw was geen jongedame, maar de Eeuwige verrichtte voor hen een wonder, zodat er aan hen gedacht werd in hun ouderdom. Dat is de betekenis van *Ook Milka* en in de woorden van onze rabbijnen is er gezegd dat er aan haar gedacht werd als aan haar zuster.[142]	**רמב"ן {כ'} מלכה גם היא** בעבור היותה בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבת אחיו המת ומלשון הכתוב נראה שלא ידע באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקודתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו עד היום כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בצאתו מחרן בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה ה' להם נס שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם "מלכה גם היא" ובדברי רבותינו (ילק"ש רמז h תשסו) יאמר שנפקדה כאחותה
Bachja *Avraham werd bericht: Zie, ook Milka heeft Nachor, je broer, zonen gebaard*. De uitleg van Ramban z.l.: dit nieuws dat Avraham werd overgebracht betreffende zijn oudste broer, dat die met vele zonen was bedacht, om uit te leggen dat Nachor en Milka al oud waren, en dat ze niet bedacht waren in hun jeugd, maar nu in hun ouderdom was aan hen een wonder gebeurd, en zij baarde op een wonderbaarlijke manier omwille van Sara, haar zuster. Dit is de reden dat er staat *Milka, ook zij*. Tot zover. En wat is het dat de Schrift spreekt van de groei door zijn bijvrouw? Als er al een wonder werd verricht voor Milka, de vrouw van Nachor, ter ere van Avraham, wat voor noodzaak is er in het geval van zijn bijvrouw, dat de Schrift haar ook vermeldt: *en ook zij baarde*. De Schrift vermeldt dat er 8 kinderen waren, in overeenstemming met de zonen van Jaäkov, dat waren er ook acht van zijn hoofdvrouwen, en vier zonen van zijn bijvrouw Reöema, in overeenstemming met de zonen van Jaäkov, want dat waren er vier van de dienstbaren, en zo vergelijkt de Schrift de familie van Nachor met de familie van Avraham. De vermelding van al deze familieverhoudingen en het verhaal in de parasja waarin Rivka genoemd wordt, is om duidelijk te maken dat Rivka, uit wie Jaäkov voortkwam, uit het huis en de familie van Avraham was. Dit alles om duidelijk te maken dat de kinderen van Nachor geschikt waren om zich te verbinden met de nakomelingen van Avraham, omdat zij vasthielden aan de Heilige, gezegend zij Hij. Dit in overeenstemming met wat er geschreven staat (Dev. 4:4): *Jullie, die de Eeuwige, uw God, aanhingen, jullie zijn heden allen in leven*.	**בחיי {כ'} ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם היא.** פירש הרמב"ן ז"ל בשורה זו שנתבשר אברהם באחיו הגדול שנפקד בבנים רבים, לבאר כי נחור ומלכה היו זקנים לא נפקדו בבחרותם, ועתה בזקנותם נעשה להם נס וילדה בדרך הנס בעבור שרה אחותה, וזה טעם מלכה גם היא עד כאן. ומה יאמר הרב בפלגשו, ואם נעשה נס במלכה אשתו של נחור לכבוד אברהם, מה צורך בפלגשו שהזכיר בה הכתוב ותלד גם היא. והגיד הכתוב כי היו ח', כנגד בני יעקב שהיו ח' בני גבירות, וד' בנים לפלגשו ראומה כנגד בני יעקב שהיו ד' בני השפחות, והשוה הכתוב משפחת נחור למשפחת אברהם. וזכרון כל היחוסין אלו והספור בפרשה כדי שיזכיר את רבקה, ולהודיע כי רבקה אשר יצא ממנה יעקב היתה מבית אביו של אברהם ומשפחתו, וכל זה לבאר כי בני נחור ראוים הם להדבק בזרעו של אברהם הדבקים בהקב"ה, כענין שכתוב (דברים ד) **ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום.**
Sforno *Zie Milka heeft gebaard*, Zie, je weet al dat Milka zonen heeft gebaard; *ook zij*, namelijk naast de bijvrouw.	**ספורנו {כ'} הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה.** הִנֵּה כְּבָר יָדַעְתָּ שֶׁמִּלְכָּה יָלְדָה בָּנִים. **גַּם הִוא.** מִלְּבַד הַפִּילֶגֶשׁ.

142 Jalkoet Sjimoni i 766: שכשם שהיתה שרה עקרה ונפקדה כך מלכה נפקדה, Want zoals Sara onvruchtbaar was, en er aan haar gedacht werd, zo werd er ook aan Milka gedacht.

פסוק כ"א

Oets, zijn eerstgeborene, en Boez, zijn broeder, en Kemoeël, de vader van Aram,	**כ"א** אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם:
Targoem Onkelos Oets, zijn eerstgeborene, en Boez, zijn broeder, en Kemoeël, de vader van Aram,	**אונקלוס {כ"א}** יָת עוּץ בֻּכְרֵיהּ, וְיָת בּוּז אֲחוּהִי, וְיָת קְמוּאֵל, אֲבוּהִי דַּאֲרָם.
Targoem Jonatan Oets, zijn eerstgeborene, en Boez, zijn broeder, en Kemoeël, de leider van de Aramese magiërs.	**יונתן {כ"א}** ית עוץ בוכריה וית בוז אחוי וית קמואל רב קסומיא דארמאי
Radak *De vader van Aram*; misschien was Aram bekender, en dat daarom de afstamming van de vader bij hem staat; zo ook (Bresjiet 10:15): *De vader van alle zonen van Ever*, en nog vele dergelijke constructies in Divre HaJamiem. En meestal gebeurt dit om mensen te prijzen, zoals de vader van Kenaän. Maar we hebben daarover al geschreven bij de geschiedenis van de zonen van Sjem, en de betekenis van Aram en Oets zijn daar vermeld.	**רד"ק {כ"א}** **אבי ארם**, אולי היה ארם בעל השם לפיכך יחס האב אליו וכן "אבי כל בני עבר" וכמוהם רבים בדברי הימים, ולשבחים יבוא לרוב כמו אבי כנען. וכבר כתבנו בתולדת בני שם ענין ארם ועוץ הנזכרים שם:
Tosafisten *Zijn eerstgeboren zoon, Oets;* in de Midrasj zegt men dat dit Ijov is, er wordt immers gezegd (Ijov 1:1): een man uit het land van Oets, Ijov geheten. *Kemoeël*, dat is Bil'am, en waarom wordt hij hier Kemoeël genoemd? Omdat hij opstond tegen het volk van God.	**בעלי התוספות {כ"א}** **את עוץ בכורו**. אומרים במדרש זה איוב שנא' איש היה בארץ עוץ איוב שמו. **קמואל**. זה בלעם ולמה נקרא שמו קמואל שקם על אומתו של אל:
Tora Temima *Oets, zijn eerstgeborene*, er wordt geleerd: Bar Kappara zei: Ijov leefde in de dagen van Avraham, zoals er geschreven staat (Ijov 1:1): *Er was een man in het land Oets, die Ijov heette*, en er staat geschreven: *Oets, zijn eerstgeborene* (TJ Sota 5:6).[143]	**תורה תמימה {כ"א}** **עוץ בכורו**. תניא, בר קפרא אומר, איוב בימי אברהם היה, הדא הוא דכתיב (איוב א׳) איש היה בארץ עוץ איוב שמו, וכתיב את עוץ בכורו (ירושלמי סוטה פ"ה ה"ו).

143 TJ Sota 5:6: אימתי היה איוב רבי שמעון בן לקיש בשם בר קפרא בימי אברהם אבינו היה הדא היא דכתיב (איוב א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו. וכתיב (בראשית כב) את עוץ בכורו. Wanneer leefde Ijov? R. Sjimon ben Lakiesj, uit naam van Bar Kappara: de dagen van onze vader Avraham was het, want er staat geschreven (Ijov 1:1): *Er was een man in het land van Oets, die Ijov heette*, en er staat geschreven: *Oets zijn eerstgeborene.*

פסוק כ"ב

Kesed, en Chazo, en Pildasj, en Jidlaf, en Bethuël;	כ"ב אֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל:
Targoem Onkelos en Kesed, en Chazo, en Pildasj, en Jidlaf, en Bethuël;	אונקלוס {כ"ב} וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ, וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף, וְיָת, בְּתוּאֵל.
Targoem Jonatan en Kesed, en Chazo, en Pildasj, en Jidlaf, en Bethuël;	יונתן {כ"ב} ית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל
Radak *En Kesed*, uit hem kwam voort het volk dat genoemd wordt de 'Kasjdiem,' zoals we al hebben beschreven.[144]	רד"ק {כ"ב} **ואת כשד**, וממנו יצא הגוי הנקרא כשדים כמו שכתבנו:

144 Bresjiet 11:28.

פסוק כ"ג

En Bethuël werd de vader van Rivka; deze acht baarde Milka aan Nachor, de broeder van Avraham.	**כ"ג** וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם:
Targoem Onkelos En Bethuël werd de vader van Rivka; deze acht baarde Milka aan Nachor, de broeder van Avraham.	**אונקלוס {כ"ג}** וּבְתוּאֵל, אוֹלִיד יָת רִבְקָה; תְּמָנְיָא אִלֵּין יְלִידַת מִלְכָּה, לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְּאַבְרָהָם.
Targoem Jonatan En Bethuël werd de vader van Rivka; deze acht baarde Milka aan Nachor, de broeder van Avraham.	**יונתן {כ"ג}** ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אילין ילידת מלכה לנחור אחוי דאברהם
Rasji *En Bethuël werd de vader van Rivka*, al deze genealogieën werden slechts opgeschreven vanwege dit vers.	**רש"י {כ"ג}** **וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה.** כָּל הַיִּחוּסִין הַלָּלוּ לֹא נִכְתְּבוּ אֶלָּא בִּשְׁבִיל פָּסוּק זֶה (שם):
Radak *En Bethuël werd de vader van Rivka*, Lavan wordt niet genoemd, omdat het doel van het verhaal Rivka is.	**רד"ק {כ"ג}** **ובתואל ילד את רבקה,** ולא זכר לבן כי עיקר הספור על רבקה היה:
Ramban *En Bethuël werd de vader van Rivka*; de Schrift maakt geen melding van Lavan, terwijl hij toch ouder was dan Rivka, want het gaat er alleen maar om de acht kinderen te melden die Milka aan Nachor baarde. Maar Rivka wordt vermeld omdat het in deze tekst erom gaat haar afstamming bekend te maken. En de reden dat de vader van Aram alleen maar wordt genoemd om Kemoeël bekend en gekend te maken, want Aram was belangrijker dan zijn vader, en misschien was er nog een andere Kemoeël in hun generatie, vandaar deze was de vader van Aram.[145]	**רמב"ן {כ"ג}** **ובתואל ילד את רבקה** לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הפרשה וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדורם וזה אבי ארם
Sforno *En Bethuël werd de vader van Rivka*, de bode meldde dat Betuël, die één van de zonen van de hoofdvrouw was, vader geworden was van Rivka; dit bericht kwam zodat hij in het huis van zijn vader een vrouw voor zijn zoon kon vinden, en dat hij zich niet hoefde te verbinden in Kenaän.	**ספורנו {כ"ג}** **וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה.** וְהִגִּיד הַמַּגִּיד שֶׁבְּתוּאֵל שֶׁהָיָה מִבְּנֵי הַגְּבִירָה יָלַד אֶת רִבְקָה, וְהָיְתָה הַבְּשׂוֹרָה שֶׁיִּמָּצֵא בְּבֵית אָבִיו אִשָּׁה לִבְנוֹ, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְדָבֵק בִּכְנַעַן.

145 Zie vers 21.

פסוק כ"ד

En zijn bijvrouw, Reöema geheten, baarde ook: Tevach, en Gacham, en Tachasj, en Maäkha.	כ"ד פִּילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה:
Targoem Onkelos En zijn bijvrouw, Reöema geheten, baarde ook Tevach, en Gacham, en Tachasj, en Maäkha.	אונקלוס {כ"ד} וּלְחֵינְתֵּיהּ, וּשְׁמַהּ רְאוּמָה; וְיָלִידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם, וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה. {פ}
Targoem Jonatan En zijn bijvrouw, Reöema geheten, baarde ook Tevach, en Gacham, en Tachasj, en Maäkha.	יונתן {כ"ד} ו{ת}פלקתיה ושמה ראומה וילידת אוף היא ית טבח וית גחם וית תחש וית מעכה.
Radak *En zijn bijvrouw ... baarde ook*, dit betekent: ook zij baarde aan hem, maar nadat Tora gezegd heeft: zijn bijvrouw, met de waw van het persoonlijk voornaamwoord, heeft Tora feitelijk al gezegd: voor hem.	רד"ק {כ"ד} **ופלגשו, ותלד גם היא,** פירש ותלד לו גם היא, ואחר שאמר ופלגשו בוי"ו הכינוי ואמר גם כאלו אמר לו:
Ramban *En zijn bijvrouw, Reöema geheten*, de Schrift vertelt het gehele bericht dat men Avraham bracht betreffende de kinderen van zijn broer. Het is mogelijk dat dit werd opgeschreven om de hele afstamming van Nachor bekend te maken, omdat zij allemaal het waard waren om met het nageslacht van Avraham te huwen, en over al dezen zei hij (Bresjiet 24:38): *Maar jij moet trekken naar het huis van mijn vader, en naar mijn familie*.	רמב"ן {כ"ג} **ופילגשו ושמה ראומה** יספר הכתוב כל הבשורה שבשרו את אברהם בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור כי כלם ראויים להדבק בזרעו של אברהם ועל כולם אמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי (להלן כד לח).
Sforno *En zijn bijvrouw baarde ook*, en de bode meldde dat ook zijn bijvrouw gebaard had, namelijk Maäkha, zodat zij eventueel passend was voor zijn zoon als hij Rivka niet verkoos, en hij geen behoefte had aan het zaad van Kenaän.	ספורנו {כ"ד} **וּפִילַגְשׁוֹ .. וַתֵּלֶד גַּם הִוא.** וְהִגִּיד הַמַּגִּיד שֶׁגַּם פִּילַגְשׁוֹ יָלְדָה אֶת מַעֲכָה, שֶׁהָיְתָה כְּמוֹ כֵן רְאוּיָה לִבְנוֹ אִם לֹא יִבְחַר בְּרִבְקָה, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְזֶרַע כְּנַעַן.

פרקי דרבי אליעזר

של התנא רבי אליעזר בן הורקנוס

פרק ל"א

Tekst en vertaling
gevolgd door een copie van een moderne
traditionele editie ירושלים

פרק לא

הנס העשירי ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם וגו' היה מנסה בכל פעם ופעם לידע את לבו אם יכול לעמוד ולשמור המצות של תורה ואם לאו ועוד שלא נתנה התורה שישמור אברהם מצותיה שנ' עקב אשר שמע אברהם בקולי יצא ישמעאל מן המדבר לראות את אברהם אביו

De tiende test: *Toen, na deze gebeurtenissen, God Avraham op de proef stelde*, etc; Hij beproefde Avraham keer op keer om zijn hart te kennen, of hij in staat was om stand te houden en de geboden van de Tora in acht te nemen, of niet. Want ook al was de Tora nog niet gegeven, Avraham hield zich aan haar voorschriften, want er is gezegd: *Omdat Avraham naar Mijn stem hoorde.* Jisjmael kwam regelmatig uit de woestijn om Avraham, zijn vader, te bezoeken.

ר' יהודה אומר באותה הלילה נגלה הקב"ה עליו ואמר לו אברהם קח נא את בנך ואברהם חס על יצחק אמר לפניו רבון כל העולמים לאיזה בן אתה גוזר אלי לבן הערל או לבן המילה אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אהב אמר לו את יצחק והעלהו שם לעולה אמר לו רבון כל העולמים באיזה הר אמרת לי אמר לו בכל מקום שתראה את כבודי עומד וממתין לך שם ואומר זה הוא הר המוריה שנ' על אחד ההרים אשר אומר אליך

R. Jehoeda zegt: In die nacht werd de Heilige, gezegend zij Hij, aan hem geopenbaard, en Hij zei tot hem: *Avraham, neem toch je zoon,* maar Avraham had medelijden met Jitschak, en hij zei voor Hem: Heer van alle werelden: aangaande welke zoon geeft U mij dit bevel? Aangaande de onbesneden zoon, of de zoon van de besnijdenis; Hij zei hem: Je enige; hij zei Hem: De ene is de enige zoon van zijn moeder en de andere is de enige zoon van zijn moeder; Hij zei hem: Degene die je bemint; hij zei Hem: Ik houd van ze allebei; Hij zei hem: Jitschak, en offer hem daar als een brandoffer; hij zei tot Hem: Heer van alle werelden, op welke berg hebt U mij dat gezegd? Hij zei hem: Op iedere plaats waar je Mijn glorie ziet staan, daar wachtend op jou, en zeggende: Dit is de berg Moria, zoals er gezegd is: *Op één van de bergen die Ik je noemen zal*.

השכים אברהם בבקר ולקח את ישמעאל ואת אליעזר ואת יצחק בנו עמו וחבש את החמור הוא שרכב עליו אברהם הוא החמור בן האתון שנבראת בין השמשות שנ' וישכם אברהם בבקר הוא החמור שרכב עליו משה בבאו למצרים שנ' ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור הוא החמור שעתיד בן דוד לרכוב עליו שנ' עני ורוכב על החמור

Avraham stond 's morgens vroeg op en hij nam Jisjmael en Eliëzer en Jitschak, zijn zoon, met zich mee, en hij zadelde de ezel, waarop Avraham placht te rijden. Dat is de ezel die afstamde van de ezelin die geschapen is gedurende de schemering,[146] zoals er gezegd is: *Avraham stond 's morgens vroeg op en hij zadelde de ezel*, waarop Mosje reed toen hij naar Egypte kwam, zoals er gezegd is: *Mosje nam zijn vrouw en zijn zonen en hij liet hen rijden op de ezel* (Sjemot 4:20). Dat is dezelfde ezel, waarop in de toekomst de Zoon van David zal rijden, zoals er gezegd is: *Arm en rijdende op de ezel* (Zech. 9:9).

בן שלשים ושבע שנה היה יצחק בלכתו אל הר המוריה וישמעאל בן חמשים שנה נכנס תחרות בין אליעזר וישמעאל אמ' ישמעאל לאליעזר עכשו אברהם הקריב את יצחק בנו מוקדה על המזבח ואני בכורו יורש אברהם אמר לו אליעזר כבר גרשך כאשה שהיא מגורשת מבעלה ושלחך למדבר אבל אני עבדו משרת אותו ביום ובלילה ואני הוא היורש את אברהם ורוח הקדש משיבה אותם ואומרת להם לא זה יורש ולא זה יורש

Zevenendertig jaar oud was Jitschak toen hij op weg ging naar de berg Moria en Jisjmael was vijftig jaar oud. Er ontstond onenigheid tussen Eliëzer en Jisjmael, want Jisjmael zei tegen Eliëzer: Nu brengt Avraham Jitschak, zijn zoon, als brandoffer op het altaar. En ik, zijn eerstgeboren zoon, zal dus van Avraham erven. Eliëzer zei hem: Hij heeft jou al verdreven als een vrouw verdreven door haar man, en hij heeft jou naar de woestijn gestuurd. Maar ik ben zijn knecht, die hem dag en nacht dient. Ik ben degene die van Avraham gaat erven. Maar de Heilige Geest antwoordde hen en zei hen: Noch deze zal erven, noch gene zal erven.

ביום השלישי הגיעו לצופים וכיון שהגיעו לצופים ראה כבוד השכינה עומד על גבי ההר שנ' ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק ומה ראה עמוד של אש עומד מן הארץ ועד השמים אמר ליצחק בנו בני רואה אתה כלום באחד מן ההרים הללו אמר לו הן אמר לו מה אתה רואה אמר לו אני רואה עמוד של אש עומד מן הארץ ועד השמים והבין אברהם כי נרצה הנער לעולה אמר לישמעאל ולאליעזר רואים

Op de derde dag bereikten zij Tsofim, en toen ze Tsofim bereikten zag hij de glorie van de Sjechiena, die stond op de top van de berg, zoals er gezegd is: *Op de derde dag hief Avraham zijn ogen op en zag hij de plaats van verre*. Wat zag hij? Een pilaar van vuur, staande van de aarde tot aan de hemel. Hij zei tegen Jitschak, zijn zoon: Mijn zoon, zie jij iets op één van die bergen? Hij zei hem: Ja. Toen zei hij: Wat zie je? Hij zei hem: Ik zie een pilaar van vuur, staande van de aarde tot aan de hemel. En Avraham begreep dat de jongeman gewenst was als een brandoffer. Hij zei tegen Jisjmael en tegen Eliëzer: Zien jullie iets op één van die bergen? Zij zeiden: Nee. En

146 D.w.z. juist voorafgaande aan de eerste Sjabbat, aan het slot van de schepping.

hij beschouwde hen als ezels, en hij zei hen: Omdat jullie niets zien, *blijven jullie hier bij de ezel*. Hij zei tot hen: Net zoals de ezel niets ziet, zo zien jullie ook niets, zoals er gezegd is: *Avraham zei tegen zijn knechten blijf hier bij de ezel* met degenen die lijken op een ezel.

אתם כלום באחד מן ההרים הללו אמרו לו לאו וחשב אותם כחמור אמר להם שבו לכם פה עם החמור אמר להם כשם שאין החמור רואה כלום כך אתם אינכם רואים כלום שנאמר ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור

Hij nam het hout en plaatste het op de rug van Jitschak zijn zoon, en hij nam het vuur en het mes in zijn hand, en ze gingen beiden gezamenlijk verder. Toen zei Jitschak tegen zijn vader: Vader, kijk, het vuur en het hout, maar waar is het lam voor het brandoffer? Hij zei hem: Mijn zoon, Jij bent het lam voor het brandoffer, zoals er gezegd is: *Avraham zei: God zal zich het lam aanzien*.

נטל את העצים ונתן על גבי המזב"ח יצחק בנו ולקח את האש ואת המאכלת בידו והיו מהלכין שניהם יחדו אמ' יצחק לאביו אבא הרי האש והעצים היכן הוא הכבש לעולה אמר לו בני אתה הוא הכבש לעולה שנ' ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה

R. Sjimon zegt: Met een vinger toonde de Heilige, gezegend zij Hij, aan Avraham onze vader het altaar, en Hij zei hem: Dit is het altaar. En dat was het altaar waarop Kajin en Hevel offerden, en dat was ook het altaar waarop Noach en zijn zonen offerden, want er is gezegd: *En daar bouwde Avraham het altaar*. Er staat hier niets anders dan *en daar bouwde Avraham het altaar*, dat is het altaar waarop de eersten offerden.

ר' שמעון אומ' באצבע הראה הקב"ה לאברהם אבינו המזבח ואמר לו זה הוא המזבח והוא היה המזבח שהקריבו קין והבל והוא המזבח שהקריבו נח ובניו שנ' ויבן שם אברהם מזבח אין כתיב כאן אלא ויבן שם אברהם את המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים

Jitschak zei tegen zijn vader: Vader, bind mij mijn beide handen, en mijn beide voeten, vanwege een plotselinge beweging zodat ik bevonden word mij niet te houden aan het voorschrift: *Eer uw vader*. Hij bond zijn beide handen en zijn beide voeten, en hij bond hem vast boven op het altaar, en hij verstevigde zijn beide armen en zijn beide knieën op hem, en hij maakte het vuur en het hout in orde. Toen stak hij zijn hand uit en pakte het mes, en als een hogepriester bracht hij zijn meeloffer en zijn drankoffer. En de Heilige, gezegend zij Hij, zat te kijken naar de vader die met heel zijn hart vastbond, en zijn zoon die met heel zijn hart vastgebonden werd. De dienstengelen schreeuwden en huilden, zoals er gezegd is: *Zie de Erelim schreeuwen buiten, en de* vredes*engelen* spreken voor de Heilige, gezegend zij Hij:[147] Heer van alle werelden, U wordt barmhartig en medelijdend genoemd, degene Wiens mededogen op al Zijn werken is, heb toch medelijden met Jitschak, want hij is een mens, en de zoon van een mens, en voor U is hij vastgebonden als een beest. Eeuwige U redt mens en beest, want er is gezegd: *Uw rechtvaardigheid is als de bergen van God, Uw oordelen zijn een grote afgrond; mens en beest redt U, Eeuwige* (Teh. 36:7).

אמר יצחק לאביו אבא קשור לי שתי ידי ושתי רגלי בשביל פשיעותא ואמצא מחלל כבד את אביך קשר שתי ידיו ושתי רגליו ועקדו על גבי המזבח ואמץ את שתי זרועותיו ואת שתי ארכובותיו עליו וערך את האש ואת העצים ושלח ידו ולקח את המאכלת וככהן גדול הגיש את מנחתו ואת נסכו והקב"ה יושב ורואה האב מעקיד בכל לב והבן נעקד בכל לבו ומלאכי השרת צועקים ובוכים שנ' הן אראלם צעקו חוצה ואמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון כל העולמים נקראת רחום וחנון מי שרחמיו על מעשיו רחם על יצחק שהוא אדם ובן אדם ונעקד לפניך כבהמה אדם ובהמה תושיע ה' שנ' צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה'

R. Jehoeda zei: Toen het zwaard zijn nek bereikte vluchtte en vertrok de ziel van Jitschak, en toen Hij Zijn stem liet horen van tussen de Cheruvim, en hem zei: *Strek je hand niet uit naar de jongen*, keerde zijn ziel terug in zijn lichaam. Hij maakte hem los, en Jitschak stond op zijn voeten, en Jitschak wist dat op deze manier de overledenen in de toekomst tot leven worden gewekt, en hij begon en zei: Gezegend zijt Gij, Eeuwige, die de doden doet herleven.[148]

ר' יהודה אומר כיון שהגיע החרב על צוארו פרחה ויצאה נפשו של יצחק וכיון שהשמיע קולו מבין הכרובים ואמר לו אל תשלח ידך אל הנער נפשו חזרה לגופו והתירו ועמד יצחק על רגליו וידע יצחק שכך המתים עתידים להחיות ופתח ואמר ברוך אתה ה' מחיה המתים

R. Zecharja zei: Die ram die geschapen werd in de avondschemering,[149] rende en kwam om geofferd te worden in plaats van Jitschak, maar Samael stond erbij en hinderde hem om zo het

ר' זכריה אומר אותו האיל כשנברא בין השמשות היה רץ ובא להתקרב תחת יצחק והיה סמאל

147 Naar Jesj. 33:7, waar de tekst luidt:הֶן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָיוּן , Ziet, de Erelim roepen daar buiten; de engelen van de vrede wenen bitter.

148 Vgl. de tweede zegenspreuk van het Achttiengebed.

149 Namelijk van de zesde scheppingsdag.

offer van Avraham, onze vader, ongeschikt te maken; en hij bleef vastzitten met zijn beide hoorns tussen de bomen, zoals er gezegd is: *Toen keek Avraham op, en hij zag: en kijk, achter was een ram in het struikgewas vast met zijn hoorns*; Wat deed hij? Hij stak zijn poot uit en hij pakte het kleed van Avraham, onze vader, en Avraham keek en hij zag de ram en hij ging en hij maakte hem los en hij offerde hem in plaats van zijn zoon, zoals er gezegd is; *en Avraham ging, en nam de ram,* etc.	עומד ומסטינו כדי לבטל קרבנו של אברהם אבינו ונאחז בשני קרנותיו בין האילנות שנ' וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו מה עשה אותו האיל פשט את ידו ואחז בטלתו של אברהם אבינו והביט אברהם וראה האיל והלך והתירו והקריבו תחת יצחק בנו שנ' וילך אברהם ויקח את האיל וכו'
R. Berechja zei: Het offer van de ram kwam als een aangename reuk voor de Heilige, gezegend zij Hij, alsof dit de aangename reuk van Jitschak was, en Hij zwoer hem te zullen zegenen in deze wereld en in de toekomende wereld zoals er gezegd is: *Bij Mijzelf heb ik gezworen is de uitspraak van de Eeuwige dat Ik zeker jouw zaad zal zegenen en het zeker zal vermenigvuldigen als de sterren van de hemel*. Immers, *zegenen*, in deze wereld, *Ik zal zegenen*, in de toekomende wereld, en *Ik zal jouw zaad zeker vermenigvuldigen als de sterren van de hemel* in de toekomst.	ר' ברכיה אומר עלה קרבן האיל לריח ניחוח לפני הקב"ה כאילו היה ריח ניחוח של יצחק ונשבע לברכו בעולם הזה ובעולם הבא שנ' בי נשבעתי נאם ה' כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך כככבי השמים כי ברך בעולם הזה אברכך לעולם הבא והרבה ארבה את זרעך כככבי השמים לעתיד לבא
R. Chaniena ben Dosa zei: Van die ram die geschapen werd in de schemering kwam niets voort dat geen nut had. De as van de ram dat is de basis bovenop het binnenste altaar. De zenuwen van de ram waren de tien snaren van de harp waarop David speelde. De huid van de ram vormde de gordel rond de heupen van Elia, z.l., zoals er gezegd is: *Hij was een behaard man* etc. (ii Mel. 1:8). De hoorns van de ram, die van de linkerkant daarop blies Hij op de berg Sinaj, zoals er gezegd is: *Toen was er het geluid van de sjofar* (Sjem. 19:19); die van de rechterkant, die groter is dan die van de linkerkant, daarop zal geblazen worden in de toekomstige wereld, zoals er gezegd is: Op die dag zal er geblazen worden op de grote sjofar (Jesj. 27:13) *en de Eeuwige zal koning zijn over de gehele aarde* (Zech. 14:9).	ר' חנניא בן דוסא אומר אותו האיל שנברא בין השמשות לא יצא ממנו דבר לבטלה אפרו של איל הוא יסוד על גבי המזבח הפנימי גידי האיל אלו עשרה נבלים של כנור שהיה דוד מנגן בהם עורו של איל הוא אזור מתניו של אליהו ז"ל שנ' איש בעל שער וכו' קרניו של איל של שמאל שתקע בו בהר סיני שנ' ויהי קול השופר ושל ימין שהיא גדולה משל שמאל שהוא עתיד לתקוע בה לעתיד לבא שנ' והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול והיה ה' למלך על כל הארץ
R. Jitschak zei: Er is niets geschapen dan door aanbidding. Avraham keerde terug van de berg Moria slechts door de verdienste van de aanbidding, zoals er gezegd is: *We zullen aanbidden en dan zullen we terugkomen bij jullie*. De Tempel werd slechts geschapen door de verdienste van de aanbidding, zoals er gezegd is: *Verhoogt de Eeuwige, onze God, en aanbidt voor de voetbank van Zijn voeten* (Teh. 99:5).	ר' יצחק אומר הכל לא נברא אלא בשביל השתחויות אברהם לא יצא מהר המוריה אלא בזכות השתחויה שנ' ונשתחוה ונשובה אליכם בית המקדש לא נברא אלא בזכות השתחויה שנ' רוממו לה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו:

פֶּרֶק אֶחָד וּשְׁלֹשִׁים

הַנָּסְיוֹן הָעֲשִׂירִי. וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וְגוֹ׳ (בראשית כב א). הָיָה מְנַסֶּה אֶת אַבְרָהָם כָּל פַּעַם וּפַעַם, לָיְדַע אֶת לִבּוֹ אִם יָכוֹל לַעֲמֹד וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי (שם כו ה). וַיֵּצֵא יִשְׁמָעֵאל מִן הַמִּדְבָּר לִרְאוֹת אֶת אַבְרָהָם אָבִיו. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּאוֹתוֹ הַלַּיְלָה נִגְלָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל אַבְרָהָם וְאָמַר לוֹ, קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ (אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק) (שם כב ב). וְאַבְרָהָם חָס עַל יִצְחָק. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים, לְאֵיזֶה בֵּן, לְבֶן הָעֲרֵלָה אוֹ לְבֶן הַמִּילָה. אָמַר לוֹ, אֶת־יְחִידְךָ. אָמַר לוֹ,

ב א ו ר

פל״א ויצא ישמעאל כו׳. הקדים זה לכתן כדי שיתיצב מה שמצותר להגן. ובנבלי ובמדרש שישמעאל הלך עם מנכרים בשעת עקדה. והלא כבר גירשו, ומי הביאו לנכרים, לכן הקדים בצע לרחוק את מנכרים מכאן: **לאיזה בן.** קנהו׳ פס: ניל פליט פגמ׳ ק׳ וחכע שיש מזמי קט: **לבן חערלה כו׳.** פי׳ מה ישמעאל שנולד לי בשת שהייתי עכל לו לבן שמילה ינחק

זֶה יָחִיד לְאִמּוֹ וְזֶה יָחִיד לְאִמּוֹ. אָמַר לוֹ, אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ. אָמַר לוֹ, לָזֶה אֲנִי אוֹהֵב וְלָזֶה אֲנִי אוֹהֵב. אָמַר לוֹ, אֶת־יִצְחָק. וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה (בר׳ כב ב). אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים, לְאֵיזֶה הָר. אָמַר לוֹ, בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה אֶת כְּבוֹדִי עוֹמֵד וּמַמְתִּין לְךָ שָׁם וְאֹמַר לְךָ זֶה הוּא [1]הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר, עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ (שם). אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ. הִשְׁכִּים אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וְלָקַח אֶת יִשְׁמָעֵאל וְאֶת אֱלִיעֶזֶר וְאֶת יִצְחָק בְּנוֹ וְחָבַשׁ אֶת הַחֲמוֹר. הוּא הַחֲמוֹר בֶּן הָאָתוֹן שֶׁנִּבְרֵאת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ (שם שם ג). הוּא הַחֲמוֹר שֶׁרָכַב עָלָיו מֹשֶׁה בְּבֹאוֹ לְמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו [2]וְגוֹ׳ (שמות ד כ). הוּא הַחֲמוֹר שֶׁעָתִיד בֶּן־דָּוִד לִרְכֹּב עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת־יְרוּשָׁלַיִם הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל־חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת (זכריה ט ט). בֶּן שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה הָיָה יִצְחָק בְּלֶכְתּוֹ אֶל הַר הַמּוֹרִיָּה, וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה. נִכְנַס תַּחֲרוּת בֵּין אֱלִיעֶזֶר וּבֵין יִשְׁמָעֵאל, הָיָה אוֹמֵר יִשְׁמָעֵאל לֶאֱלִיעֶזֶר, עַכְשָׁו אַבְרָהָם מַקְרִיב אֶת יִצְחָק בְּנוֹ לְעוֹלָה מוֹקְדָה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וַאֲנִי הוּא בְּכוֹרוֹ וַאֲנִי יוֹרֵשׁ אֶת אַבְרָהָם. הָיָה מֵשִׁיב אֱלִיעֶזֶר לְיִשְׁמָעֵאל וְאוֹמֵר לוֹ, כְּבָר גֵּרֶשְׁךָ כְּאִשָּׁה מְגֹרֶשֶׁת מִבַּעְלָהּ [3]וְשִׁלְּחָהּ הַמִּדְבָּרָה, אֲבָל אֲנִי עַבְדּוֹ מְשָׁרֵת בֵּיתוֹ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וַאֲנִי הוּא הַיּוֹרֵשׁ לְאַבְרָהָם. וְרוּחַ־הַקֹּדֶשׁ מְשִׁיבָה אוֹתָם וְאוֹמֶרֶת לָהֶם, לֹא זֶה יוֹרֵשׁ וְלֹא זֶה יוֹרֵשׁ. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי הִגִּיעוּ לַצּוֹפִים. וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לַצּוֹפִים, רָאָה כְּבוֹד הַשְּׁכִינָה עוֹמֵד עַל גַּבֵּי הָהָר, שֶׁנֶּאֱמַר, בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־

1 י״ג הר המוריה. ב א ו ר 2 וירכיבם על החמור. 3 י״ג ושלחך.

שנולד לי אחר שמלתי את עצמי: וחבש את החמור שנאמר וישכם אברהם בבוקר. כנ״ל: בן ל״ז שנה היה יצחק. וכ״ה בק״ע פ״א, יצחק היה כשנעקד ע״ג המזבח בן ל״ז שנה, וכ״ה בתדבא״ר פכ״ו ושמ״ר פ״א: לצופים. עי׳ א״ח קי׳ ג ק״ז, ועי׳ רש״י פקחים מט. ותוס׳ ברכות מט: ד״ה אם עבר, ותי״ט פקחים פ״ג

הַמָּקוֹם מֵרָחֹק (בראש׳ כב ד). מָה רָאָה. רָאָה עַמּוּד שֶׁל אֵשׁ מִן הָאָרֶץ עַד לַשָּׁמָיִם. אָמַר לְיִצְחָק בְּנוֹ, בְּנִי, רוֹאֶה אַתָּה כְּלוּם בְּאֶחָד מִן הֶהָרִים הַלָּלוּ. אָמַר לוֹ, הֵן. אָמַר לוֹ, מָה אַתָּה רוֹאֶה. אָמַר לוֹ, אֲנִי רוֹאֶה עַמּוּד שֶׁל אֵשׁ עוֹמֵד מִן הָאָרֶץ וְעַד לַשָּׁמָיִם. וְהֵבִין אַבְרָהָם כִּי נִרְצָה הַנַּעַר לְעוֹלָה. אָמַר לְיִשְׁמָעֵאל וְלֶאֱלִיעֶזֶר, רוֹאִים אַתֶּם כְּלוּם בְּאֶחָד מִן הֶהָרִים הַלָּלוּ. אָמְרוּ לוֹ, לָאו. חָשַׁב אוֹתָם כַּחֲמוֹרִים וְאָמַר לָהֶם, שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר. אָמַר לָהֶם, כְּשֵׁם שֶׁאֵין הַחֲמוֹר רוֹאֶה כְּלוּם, כָּךְ אַתֶּם אֵינְכֶם רוֹאִים כְּלוּם, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר (שם שם ה), עַם הַדּוֹמֶה לַחֲמוֹר. נָטַל אֶת הָעֵצִים וּנְתָנָן עַל גַּבֵּי יִצְחָק, וְלָקַח אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת בְּיָדוֹ וְהָיוּ מְהַלְּכִין שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו. אָמַר יִצְחָק לְאָבִיו, אָבִי, הֲרֵי הָאֵשׁ וְהָעֵצִים, הֵיכָן הוּא הַשֶּׂה לְעוֹלָה. וַיֹּאמֶר לוֹ אַבְרָהָם, אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי (שם שם ח), אַתָּה הוּא הַשֶּׂה. אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לְאוֹתוֹ מָקוֹם, הֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בָּאֶצְבַּע לְאַבְרָהָם וְאָמַר לוֹ, זֶה הוּא הַמִּזְבֵּחַ. הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהָיָה אָדָם הָרִאשׁוֹן מַקְרִיב בּוֹ מִקֹּדֶם, הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ קַיִן וָהֶבֶל, הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ נֹחַ וּבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, *וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַה׳ (שם ח כ). אֵין כָּתוּב כָּאן, אֶלָּא וַיִּבֶן אֶת־הַמִּזְבֵּחַ (שם כב ט), שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ רִאשׁוֹנִים. אָמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אָבִיו,

מ״ח: עם הדומה כו׳. יבמות קב.: הדומה לחמור. דרשו כן מדהול״ל שמרו פה החמור: אתה הוא השה. אפשר לפי זה שיעור הכתוב כך, אלקים יראה לו השה לעולה בני, יראה מלשון רואה אני (כתובות יג ג). ופי׳ אלקים יראה לו, שרצונו יתברך שיהיה השה לעולה בני, שבני יהיה השה לעולה, וזה כוונתם אתה הוא השה: שנא׳ ויבן אברהם מזבח לה׳ (שהיה משמע שאברהם בנה את המזבח) אין כתיב כאן אלא המזבח (משמע מזבח הידוע מכבר). כל״ל: הן אראלם. כתב הרד״ק בשרשיו המלאך שלהם, ואראל שם גדולה כמו שפירשתי למעלה במלת אריאל. עיין רד״ק בשורש ארה. וכן נראה לפרש לפי דברי הפדר״א שאמר ומלאכי השרת צועקים ובוכים שנאמר הן אראלם צעקו גו׳ מר יבכיון שפי׳ אראלם מלאך שלהם, לך בתגיגה ה: איתא שאני מורבן בהמ״ק דאפילו מלאכי שלום בכו שנאמר הן אראלם כו׳ ע״כ. ומלת צעקו לא הוזכר שם, לכן כתבו שם התוד״ה הן דפשטיה דקרא בישעיה כתיב על המזבח כו׳, ועי׳ רש״י ישע׳ כ״א ט׳ הוי אריאל, המזבח נקרא אריאל כו׳, ועי׳

*גי׳ אחרת: ויבן שם אברהם את המזבח. ויבן שם אברהם מזבח אין כתיב כאן, אלא ויבן שם אברהם את המזבח, שהקריבו וכו׳.

אָבִי, קָשְׁרֵנִי וּקְשֹׁר שְׁתֵּי יָדַי וּשְׁתֵּי רַגְלַי בְּשִׁבְיל פְּשִׁיעוּתָא וְאָמָצָא מְחַלָּל בַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ. קָשַׁר שְׁתֵּי יָדָיו וּשְׁתֵּי רַגְלָיו וַעֲקָדוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וְהֶעֱרִיךְ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הָעֵצִים וְהֶעֱרִיךְ אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם, וְנָתַן רַגְלוֹ עָלָיו כְּדֶרֶךְ שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה בְּשָׁעָה שֶׁשּׁוֹחֵט אֶת הַבְּהֵמָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִבְעַט, וְאִמֵּץ אֶת זְרוֹעוֹ וְאֶת שְׁתֵּי אַרְכּוּבוֹתָיו עָלָיו. וְשָׁלַח אֶת יָדוֹ וְלָקַח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ (בר׳ כב י), וּכְלֹהֵן גָּדוֹל הִגִּישׁ אֶת מִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הָיָה יוֹשֵׁב וְרוֹאֶה לְאָב שֶׁעוֹקֵד וְלַבֵּן שֶׁהָיָה נֶעֱקָד בְּכָל לֵב, וְשָׁלַח יָדוֹ לִטֹּל אֶת הַמַּאֲכֶלֶת. וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת צוֹעֲקִים וּבוֹכִים, שֶׁנֶּאֱמַר, הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חָצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָיוּן (ישעיה לג ז). אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, נִקְרֵאתָ רַחוּם וְחַנּוּן, שֶׁרַחֲמֶיךָ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ, רַחֵם עַל יִצְחָק שֶׁהוּא אָדָם וּבֶן אָדָם, וְנֶעֱקָד לְפָנֶיךָ כַּבְּהֵמָה, אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ה׳, שֶׁנֶּאֱמַר, צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ה׳ (תהלים לו ז). רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כְּיָון שֶׁהִגִּיעַ הַחֶרֶב עַל צַוָּארוֹ, פָּרְחָה וְיָצְאָה נִשְׁמָתוֹ שֶׁל יִצְחָק. כְּיָון שֶׁהִשְׁמִיעַ קוֹלוֹ מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרוּבִים וְאָמַר, אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר (בר׳ כב יב), חָזְרָה הַנְּפֶשׁ לְגוּפוֹ, וְהִתְּירוֹ וְעָמַד עַל רַגְלָיו. *וְרָאָה יִצְחָק תְּחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, שֶׁכָּל הַמֵּתִים עֲתִידִין לְהֶחָיוֹת. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּתַח וְאָמַר, בָּרוּךְ אַתָּה ה׳ מְחַיֵּה הַמֵּתִים. רַבִּי זְכַרְיָה אוֹמֵר, אוֹתוֹ הָאַיִל שֶׁנִּבְרָא בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, הָיָה רָץ וּבָא לְהִתְקָרֵב תַּחַת יִצְחָק, וְהָיָה סַמָּאֵל עוֹמֵד וּמַשְׁטֶה אוֹתוֹ, כְּדֵי לְבַטֵּל קָרְבָּנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ.

*נ״ל וידע.

ב א ו ר

מ״ם סמוכל כ׳ כג כ: מן התורה שכל המתים כו׳. הוא מבין בפני עצמו, כלומר מעקידת יצחק ים לנו ללמוד ולהאמין שהמתים המתים בעת תיעלה כלון מתת הכוכל יתבכך כמו יצחק תיצו שילחה בממתו וחזרה. וכל מעבי תבות קיימן לבניס (ובילקוט בי׳ תחרת פה): והיה סמאל עומד ומשטה אותו כו׳. נראה שהוליחו זה מביים הענימם יתיכה, שהיה לו לכתוב נתחז בתכך קרניו. וכתיב נתחז בתכך

וְנֶאֱחַז בִּשְׁתֵּי קַרְנוֹתָיו בֵּין הָאַיְלָנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל[1] (בר׳ כב יג). מֶה עָשָׂה הָאַיִל. פָּשַׁט אֶת יָדוֹ [2] בְּטַלִּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. הִבִּיט אַבְרָהָם וְרָאָה אֶת הָאַיִל וְלָקַח אוֹתוֹ וְהִתִּירוֹ וְהִקְרִיבוֹ תַּחַת יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ (שם). רַבִּי בֶּרֶכְיָה אוֹמֵר, עָלָה רֵיחַ נִיחוֹחַ שֶׁל אַיִל לִפְנֵי כִסֵּא הַכָּבוֹד וְעָרַב לוֹ כְּרֵיחַ נִיחוֹחַ שֶׁל יִצְחָק. וְנִשְׁבַּע לְבָרְכוֹ בִּזֶּה הָעוֹלָם וְלָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם (שם שם יז). בָּרֵךְ אֲבָרֶכְךָ, בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהַרְבָּה אַרְבֶּה, בָּעוֹלָם הַבָּא. רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא אוֹמֵר, אוֹתוֹ הָאַיִל לֹא יָצָא מִמֶּנּוּ דָּבָר לְבַטָּלָה, אֶפְרוֹ שֶׁל אַיִל, הוּא יְסוֹד שֶׁעַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי, שֶׁנֶּאֱמַר, וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה (שמות ל י). גִּידָיו שֶׁל אַיִל הֵם עֲשָׂרָה, כְּנֶגֶד עֲשָׂרָה נְבָלִים שֶׁל כִּנּוֹר שֶׁהָיָה דָּוִד מְנַגֵּן בָּהֶם. עוֹרוֹ שֶׁל אַיִל הוּא אֵזוֹר מָתְנָיו שֶׁל אֵלִיָּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ בַּעַל שֵׂעָר וְאֵזוֹר עוֹר אָזוֹר בְּמָתְנָיו (מלכים ב א ח). שְׁתֵּי קַרְנָיו שֶׁל אַיִל, שׁוֹפָרוֹת. בְּשֶׁל שְׁמֹאל, [3] תָּקַע בּוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל הַר סִינַי, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר (שמות יא יט). וְקֶרֶן שֶׁל יָמִין הוּא

1 וגו׳. 2 ר״מ ואחז. ב א ו ר 3 כ״ת נשמע קולו על הר סיני..

בקכיו, לריכים לפרש שהיה נאחז בקבך לף בלע קכיו וה״ה נאחז בקכיו לף בלע קבך, וכמו שדכתו עם בני עם ילמק, עם בני לפי׳ ליתו ילמק ועם ילמק לפי׳ ליתו בני, וכמו שדכתו מז״ל והובא בכס״י (במד׳ יג ח) בעבדי במשה, ליתו לומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה, בעבדי לע״ם שליתו משה ובמשה לע״ם שליתו עבדי, ע״כ. ומ״ש גם כאן מוכרחים לפרש שהיה נאחז בקכיו לפי׳ בלע קבך, ולית לס לן שהשטן היה נאחז : אותו האיל לא יצא ממנו דבר לבטלה. ומ״ת והלא עולה היה ועולה כולה כליל חוץ מעור העולה, י״ל שפרשו הגידין והקרנים ממקום חבורן שעוב ליכן לחויין להקטרה כמו שכתוב בזבחים (פ״ט מ״ה) למר שנרחקו כשעים כו׳ והעלמות והגידים והקרנים כו׳ ולס פרשו לא יפלו כ״ל הרח״מ ק׳ יחכו לייעב המיהם הרמב״ן שם. ולפי מהלהה על הבחוים הס הרמב״ן והרח״מ יחלו על כבודס שהשבו שהחמר הזה כפשוטו, ולית לן לחו כי הוא מחמר קשה המובן, כי מי נתן לדוד המלך גידי לילו של יצחק והעור לאליהו, ביד מי היה מוסקד עד זמנס, ולמה עשה לאליהו לחזור למחניו דוקא מהעור הזה, בודאי החמר הזה הוא עמוק מי יחלחנו, והכוללה בדרוש יעיין על זה בהלטיך ק׳ ויכח: י׳ נבלים של כנור כו׳. כדלקמן פי״ט : ויאמרו אליו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו. כל״ל. דייקו מדכתיב חזור עור

גָּדוֹל מִן הַשְּׂמֹאל. [1]וְעָתִיד לִתְקֹעַ בּוֹ לֶעָתִיד לָבֹא בְּקִבּוּץ שֶׁל גָּלֻיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל (ישעיה כז יג). רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר, הַכֹּל לֹא נוֹצַר אֶלָּא בִּזְכוּת הִשְׁתַּחֲוָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר, רוֹמְמוּ ה׳ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדוֹם רַגְלָיו (תה׳ צט ה).

1 הקב״ה.

באור

שהוא מעור הידוע, שאל״כ הוא ללא צורך: יתקע בשופר גדול. מדכתיב בשופר גדול, מדייק שיהיה בקרן של ימין שהוא גדול משמאל: הכל לא נוצר אלא בזכות השתחויה כו׳. המאמר הזה לפי הענין אין פה מקומו. אך דע קורא אהוב כי מפני שגיאות המעתיקים והמדפיסים נחסר מהמאמר הזה כמה שורות, וכאשר אעתיקנו לפניך המאמר מוגה, מעצמך תבין שהוא שייך להמאמר במדבר בזה הפרק. וז״ל ב״ר פנ״ו אר״י הכל בזכות השתחויה, אברהם לא חזר מהר המוריה אלא בזכות השתחויה (שהקב״ה מצרף מחשבה טובה למעשה כאילו כבר עשה. מ״כ שם) ונשתחוה ונשובה אליכם. ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה שנאמר ויאמן העם וגו׳ ויקדו וישתחוו (שמות ד לא). התורה לא ניתנה אלא בזכות השתחויה שנאמר והשתחויתם מרחוק (שם כד א). חנה לא נפקדה אלא בזכות השתחויה שנאמר (ש״א א כח) וישתחו שם לה׳. הגליות אינן מתכנסות אלא בזכות השתחויה שנאמר (ישעיה כז יג) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳ והשתחוו לה׳ וגו׳. בית המקדש לא נברא אלא בזכות השתחויה שנאמר (תהלים צט ט) רוממו ה׳ אלהינו והשתחיו להר קדשו ע״כ, וכ״ה בשמואל רבתי פ״ג וכל״ל גם פה והמדפיסים השמיטו כל המאמר בשלימות, ועשו חסד עם החושקים למדרש פליאה:

ספר הישר

ספורים מלוקחים
מכל מדרשי חז"ל
על התורה ונ"ך

סיפור על העקדה

Tekst en vertaling

In die tijd werd Jitschak de zoon van Avraham almaar groter en zijn vader Avraham onderwees hem de weg van de Eeuwige om de Eeuwige te kennen en de Eeuwige was met hem. Toen Jitschak zevenendertig jaar oud was en zijn broer Jisjmael eens bij hem in de tent kwam, schepte Jisjmael op tegen Jitschak en zei: “Ik was dertien jaar toen de Eeuwige tegen mijn vader zei dat hij ons moest besnijden. Ik handelde naar het woord van de Eeuwige dat hij tegen mijn vader had gesproken; ik gaf mezelf aan de Eeuwige en ik overtrad zijn woord niet dat hij mijn vader had bevolen.” Toen antwoordde Jitschak Jisjmael en zei: “Waarom schep je tegen mij op over deze zaak, over zo'n klein stukje vlees dat de Eeuwige je geboden had om dat van je te verwijderen? Zo waar als de Eeuwige, de God van mijn vader Avraham leeft, wanneer de Eeuwige tegen mijn vader zou zeggen: ‘Neem nu Jitschak en breng hem voor mij ten offer,’ ik zou mijn leven niet weigeren, want ik zou dat met vreugde doen.” De Eeuwige hoorde wat Jitschak tegen Jisjmael zei en dat was goed in de ogen van de Eeuwige en Hij besloot Avraham in deze zaak op de proef te stellen.	וַיִּצְחָק בֶּן אַבְרָהָם הוֹלֵךְ וְגָדֵל בְּיָמִים הַהֵם וַיְלַמְּדֵהוּ אַבְרָהָם אָבִיו אֶת דֶּרֶךְ יי לָדַעַת אֶת יי וְיי עִמּוֹ: וַיְהִי בִּהְיוֹת יִצְחָק בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וְיִשְׁמָעֵאל אָחִיו הוֹלֵךְ וּבָא עִמּוֹ בָּאֹהֶל: וַיִּתְפָּאֵר יִשְׁמָעֵאל עַל יִצְחָק לֵאמֹר בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיִיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יי אֶל אָבִי לָמוּל אוֹתָנוּ: וָאֵעַשׂ אֶת דְּבַר יי אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל אָבִי וָאֶתֵּן אֶת נַפְשִׁי אֶל יי וְלֹא עָבַרְתִּי אֶת דְּבָרוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אָבִי: וַיַּעַן יִצְחָק אֶת יִשְׁמָעֵאל לֵאמֹר לָמָּה תִתְפָּאֵר עָלַי בַּדָּבָר הַזֶּה עַל מְעַט בָּשָׂר מִבְּשָׂרְךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ יי לְהָסִיר אוֹתוֹ מֵעָלֶיךָ: חַי יי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִי כִּי אִם יֹאמַר יי לְאָבִי קַח נָא אֶת יִצְחָק וְהַעֲלֵהוּ לְפָנַי עוֹלָה לֹא מָנַעְתִּי אֶת נַפְשִׁי כִּי אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר בְּשִׂמְחָה: וַיִּשְׁמַע יי אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יִצְחָק אֶל יִשְׁמָעֵאל וַיִּיטַב בְּעֵינֵי יי וַיֹּאמֶר לְנַסּוֹת אֶת אַבְרָהָם בַּדָּבָר הַזֶּה:
Op die dag kwamen de zonen van God zich voor de Eeuwige stellen en ook de Satan, die in hun midden was, kwam zich voor de Eeuwige stellen om de mensen voor de Eeuwige aan te klagen. De Eeuwige zei tegen de Satan: “Vanwaar kom jij?” De Satan antwoordde de Eeuwige en zei: “Van rond te dwalen op de aarde en daarop te wandelen.” De Eeuwige zei tegen de Satan: “Wat heb je tegen Me te zeggen over alle aardbewoners?” De Satan antwoordde de Eeuwige en zei: “Wel, ik heb gezien dat alle aardbewoners U dienen en dat ze aan U denken op het moment dat ze iets van U vragen. Maar zodra U ze gegeven hebt wat ze aan U vroegen, dan hebben ze genoeg aan zichzelf en verlaten U en denken totaal niet meer aan U. Hebt U Avraham de zoon van Terach niet gezien, die in het begin geen zonen had en U diende en altaren voor U bouwde overal waar hij kwam en hij bracht er offers op en hij riep voortdurend Uw naam aan ten overstaan van alle aardbewoners.	וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבוֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל יי וַיָּבֹא גַּם הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל יי לְהַשְׂטִין אֶת בְּנֵי הָאָדָם לְפָנֵי יי: וַיֹּאמֶר יי אֶל הַשָּׂטָן מֵאַיִן תָּבוֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת יי וַיֹּאמֶר מִשּׁוּט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ: וַיֹּאמֶר יי אֶל הַשָּׂטָן מָה דְּבָרְךָ אֵלַי עַל כֹּל בְּנֵי הָאָרֶץ וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת יי וַיֹּאמֶר כִּי רָאִיתִי אֶת כֹּל בְּנֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעַבְדוּךָ וְיִזְכְּרוּךָ בְּעֵת בַּקְשָׁם מִלְּפָנֶיךָ דָּבָר: וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תִּתֵּן לָהֶם אֶת הַדָּבָר הַהוּא אֲשֶׁר יְבַקְשׁוּ מִלְּפָנֶיךָ וְשָׂבוּ לָהֶם וַעֲזָבוּךָ וְלֹא יוֹסִיפוּ לִזְכּוֹר אוֹתְךָ עוֹד: הֲרָאִיתָ אֶת אַבְרָהָם בֶּן תֶּרַח אֲשֶׁר בְּתְחִלָּה לֹא הָיוּ לוֹ בָנִים וַיַּעֲבָדְךָ וַיִּבְנֶה אֵלֶיךָ מִזְבְּחוֹת בְּכֹל אֲשֶׁר יֵלֵךְ שָׁם וְהִקְרִיב עֲלֵיהֶן קָרְבָּנוֹת וַיִּקְרָא בְּשִׁמְךָ לְכֹל בְּנֵי הָאָרֶץ תָּמִיד:
Maar nu zijn zoon Jitschak geboren is, verlaat hij U. Hij heeft een groot feest gegeven voor alle aardbewoners, maar de Eeuwige heeft hij vergeten. Want bij alles wat hij deed, heeft hij U geen brandoffer gebracht of een vredeoffer van een enkel rund of schaap of een enkele geit van wat hij heeft geslacht op de dag dat zijn zoon van de borst werd genomen. Sinds de dag dat zijn zoon geboren is tot deze dag, nu hij zevenendertig jaar is, heeft hij voor U geen altaar gebouwd en daarop geen offer voor U gebracht, want hij zag dat U hem gegeven had wat hij van U had gevraagd en daarna heeft hij U verlaten.” Daarop zei de Eeuwige tegen de Satan: “Let op mijn knecht Avraham, want er is op de hele wereld geen mens zoals hij: rechtvaardig en oprecht te mijnen opzichte, Godvrezend en afkerig van het kwaad. Zo waar ik leef, als ik tegen hem zou zeggen: ‘Offer toch je zoon Jitschak voor mij,’ hij zou hem mij niet weigeren, evenmin als wanneer ik hem zou zeggen: ‘Breng voor mij een brandoffer van het kleinvee of van de runderen.’ ” Daarop antwoordde de Satan de Eeuwige en hij zei: “Zeg dan nu tegen Avraham wat U net heeft gezegd, dan zal hij vast direct weggaan en zich van Uw woorden afkeren.”	וְעַתָּה כַּאֲשֶׁר נוֹלַד לוֹ יִצְחָק בְּנוֹ וַיַּעֲזֹב אוֹתְךָ וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה גָּדוֹל לְכֹל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְאֶת יי שָׁכַח: כִּי מִכֹּל אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא הִקְרִיב לְפָנֶיךָ קָרְבַּן עוֹלָה אוֹ שְׁלָמִים שׁוֹר אֶחָד אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז אֶחָד מִכֹּל אֲשֶׁר שָׁחַט בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת בְּנוֹ: גַּם מִיּוֹם אֲשֶׁר נוֹלַד בְּנוֹ הַיּוֹם שְׁלֹשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה לֹא בָנָה לְפָנֶיךָ מִזְבֵּחַ וְלֹא הִקְרִיב אֵלֶיךָ עָלָיו קָרְבַּן כִּי רָאָה כִּי נָתַתָּ לוֹ אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ מִלְּפָנֶיךָ וַיַּעַזְבֶךָּ: וַיֹּאמֶר יי אֶל הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ אֶל עַבְדִּי אַבְרָהָם כִּי אֵין כָּמוֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר לְפָנַי וְיֵרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרַע: חַי אָנִי כִּי אִם אָמַרְתִּי לוֹ הַקְרֵיב נָא אֶת יִצְחָק בִּנְךָ לְפָנַי לְעוֹלָה לֹא יְמָנָעֵהוּ מִמֶּנִּי וְאַף כִּי אוֹמַר אֵלָיו הַקְרֵיב לְפָנַי עוֹלָה מִן הַצֹּאן אוֹ מִן הַבָּקָר: וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת יי וַיֹּאמַר בִּי אֲדֹנִי דַּבֶּר נָא אֶל אַבְרָהָם כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אִם לֹא יַעֲבוֹר וְיָסִיר אֶת דְּבָרֶיךָ הַיּוֹם:
In die tijd kwam het woord van de Eeuwige tot Avraham, Hij zei	בָּעֵת הַהִיא הָיָה דְּבַר יי אֶל אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו

tegen hem: “Avraham,” en hij zei: “Hier ben ik.” Hij zei: “Neem nu je zoon, je enige, die je lief hebt, Jitschak, en ga naar het land Moria en breng hem daar als een brandoffer op een van de bergen, waarop je een wolk en de glorie van de Eeuwige getoond zal worden.” Toen zei Avraham bij zichzelf: “Hoe moet ik handelen, zodat ik mijn zoon Jitschak weg kan halen bij zijn moeder Sara om hem als brandoffer te brengen voor de Eeuwige?” Avraham ging de tent in en ging tegenover zijn vrouw Sara zitten en hij sprak als volgt tot haar: “Onze zoon Jitschak is groot geworden, maar hij heeft al die tijd niet de dienst van zijn God bestudeerd. Nu wil ik morgen op pad gaan om hem naar Sjem en zijn zoon Ever te brengen en daar zal hij de wegen van de Eeuwige bestuderen. Want zij zullen hem onderrichten om de Eeuwige te kennen en te weten hoe hij altijd tot de Eeuwige moet bidden, zodat hij hem zal antwoorden, en daar de manier te leren om de Eeuwige zijn God te dienen.” Sara zei: “Het is goed wat je zegt, ga mijn heer en doe met hem zoals je gezegd hebt. Maar misschien wil je mijn zoon niet te ver bij me vandaan brengen en hij moet daar niet te lang blijven, want ik ben zeer aan hem verknocht.” Avraham zei tegen Sara: “Mijn dochter, smeek de Eeuwige onze God, dat Hij aan ons goed doe.”	אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶתיְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעוֹלָה עַל אַחַד ההָרִים אֲשֶׁר יֵרָאֶה לְךָ בּוֹ שָׁם עָנָן וְכָבוֹד: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם בְּלִבּוֹ אֵיךְ אֶעֱשֶׂה עַד אֲשֶׁר אַפְרִיד אֶת יִצְחָק בְּנִי מִשָּׂרָה אִמּוֹ לְהַעֲלוֹתוֹ לִפְנֵי יי לְעוֹלָה: וַיָּבֹא אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי שָׂרָה אִשְׁתּוֹ וַיְדַבֵּר אֵלֶיהָ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה: בְּנֵנוּ יִצְחָק גָּדַל וְלֹא לָמַד עֲבוֹדַת אֱלֹהָיו זֶה יָמִים עַתָּה אֵלֵךְ לִי לְמָחָר וַאֲבִיאֶנּוּ אֶל שֵׁם וְאֶל עֵבֶר בְּנוֹ וְשָׁם יִלְמַד אֶת דַּרְכֵי יי: כִּי יִלְמְדוּהוּ לָדַעַת אֶת יי וְלָדַעַת כַּאֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יי בְּכֹל עֵת וַיַּעֲנֵהוּ וְלָדַעַת שָׁם אֶת דֶּרֶךְ עֲבוֹדַת יי אֱלֹהָיו: וַתֹּאמֶר שָׂרָה טוֹב דִּבַּרְתָּ לֵכִי אֲדוֹנִי וַעֲשֵׂה לוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: וְאוּלָם אַל תַּרְחִיק אֶת בְּנִי מֵעָלַי וְלֹא יֵשֵׁב שָׁם יָמִים רַבִּים כִּי נַפְשִׁי קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ מְאֹד: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל שָׂרָה בִּתִּי חַלֵּה נָא אֶת פְּנֵי יי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה עִמָּנוּ טוֹבָה:
Sara nam haar zoon Jitschak en hij bracht die nacht bij haar door, zij kuste hem en omhelsde hem en ze instrueerde hem tot aan de morgen. Ze zei tegen hem: “Mijn zoon, hoe kan ik mij van jou losmaken,” en ze kuste hem en omhelsde hem opnieuw en ze weende met hem. Ze instrueerde ook Avraham, zijn vader, over hem, en Sara zei tegen Avraham: “Mijn heer pas toch alsjeblieft goed op je zoon en verlies hem niet uit het oog, want ik heb geen andere zoon en ook geen dochter dan alleen hij. Laat hem toch niet alleen; als hij honger heeft, geef hem dan brood te eten en als hij dorst heeft, geef hem dan water te drinken. En laat hem niet ergens te voet heen gaan en ook moet je hem niet in de zon laten zitten. En je mag hem ook niet alleen op de weg laten lopen. Je mag hem niet dwingen tot iets wat hij niet wil en je moet alles doen wat hij tegen je zegt.” En Sara weende die nacht nog meer over Jitschak en ze instrueerde hem tot de morgen.	וַתִּקַּח שָׂרָה אֶת יִצְחָק בְּנָהּ וַיָּלֶן אוֹתָהּ בַּלַּיְלָה הַהוּא וַתִּשָּׁקֵהוּ וַתְּחַבְּקֵהוּ וַתְּצַוֵּהוּ עַד הַבֹּקֶר: וַתֹּאמֶר לוֹ בְּנִי אֵיךְ תּוּכַל נַפְשִׁי לְהִפָּרֵד מִמֶּךָּ וַתִּשָּׁקֵהוּ וַתְּחַבְּקֵהוּ עוֹד וַתִּבְךְּ עִמּוֹ וַתְּצַוֶּה אֶת אַבְרָהָם אָבִיו עָלָיו: וַתֹּאמֶר שָׂרָה לְאַבְרָהָם בִּי אֲדוֹנִי הִשָּׁמֶר נָא בְּבִנְךָ וְשִׂים אֶת עֵינֶךָ עָלָיו כִּי אֵין לִי בֵּן אַחֵר וְלֹא בַּת כִּי אִם הוּא: אַל נָא תַּעַזְבֶנּוּ אִם הָרָעִב הַאֲכִילֵהוּ לֶחֶם וְאִם הַצָּמֵא הַשְׁקֵהוּ מַיִם וְאַל תַּנִּיחֵהוּ לָלֶכֶת בְּרַגְלָיו וְלֹא לֵישֵׁב בַּשָּׁמֶשׁ: וְגַם אַל תַּעַזְבֵהוּ לָלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ לְבַדּוֹ וְלֹא תַּאַנְסֵהוּ מִכֹּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר וְעָשִׂיתָ לוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֶיךָ: וַתִּבְךְּ שָׂרָה עוֹד בְּכִי גָדוֹל אֶל יִצְחָק בַּלַּיְלָה הַהוּא וַתְּצַוֵּהוּ עַד הַבֹּקֶר:
En toen het ochtend was nam Sara het beste en mooiste kleed van de klederen die ze in huis had, die Avimelech haar gegeven had. Ze kleedde haar zoon Jitschak aan en zette een tulband op zijn hoofd en bevestigde een kostbare steen aan de tulband. Ze gaf hen proviand voor onderweg, daarop gingen Jitschak en zijn vader Avraham op weg en enkele van hun slaven gingen met hen mee om hen onderweg te helpen. Ook Sara ging met hen mee om hen op weg te helpen. Ze zeiden tegen haar: “Ga terug naar de tent.” Sara luisterde naar de woorden van haar zoon Jitschak, ze weende vreselijk en ook haar man Avraham weende met haar mee. En ook haar zoon Jitschak weende heel erg met haar mee. Ook terwijl ze gingen om hen op weg te helpen, weenden ze nog veel erger. Toen greep Sara haar zoon Jitschak vast en ze klemde hem in haar armen en ze kuste hem, ze omhelsde hem en ze bleef nog met hem wenen. Sara zei: “Wie weet of ik je na vandaag ooit nog terug zal zien, mijn zoon.” Zowel Avraham als Sara en Jitschak weenden vreselijk. Ook zij die met hen meegingen om hen weg te brengen, weenden erg met hen mee. Daarna ging Sara onder luid geween weg van Jitschak en ook al haar slavinnen en slaven gingen met haar terug naar de tent.	וַיְהִי בַּבֹּקֶר וַתִּקַּח שָׂרָה בֶּגֶד טוֹב וְנָאֶה מְאֹד מִן הַבְּגָדִים אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת מֵאֲשֶׁר נָתַן לָהּ אֲבִימֶלֶךְ: וַתַּלְבֵּשׁ אֶת יִצְחָק בְּנָהּ וַתָּשֶׂם לוֹ מִצְנֶפֶת עַל רֹאשׁוֹ וַתָּשֶׂם אֶבֶן יְקָרָה עַל הַמִּצְנֶפֶת: וַתִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדֶּרֶךְ וַיֵּצֵא וַיֵּלְכוּ יִצְחָק וְאַבְרָהָם אָבִיו וַיֵּלְכוּ עִמָּהֶם מֵעַבְדֵיהֶם לְשַׁלְּחָם בַּדֶּרֶךְ: וַתֵּצֵא גַם שָׂרָה עִמָּהֶם וַתֵּלֶךְ בַּדֶּרֶךְ אִתָּם לְשַׁלְּחָם וַיֹּאמְרוּ לָהּ שׁוּב לָךְ הָאֹהֱלָה: וַתִּשְׁמַע שָׂרָה אֶת דִּבְרֵי יִצְחָק בְּנָהּ וַתִּבְךְּ בְּכִי גָדוֹל וַיִּבְךְּ גַם אַבְרָהָם אִישָׁהּ עִמָּהּ: וַיִּבְךְּ גַּם יִצְחָק בְּנָהּ עִמָּהּ בְּכִי גָדוֹל מְאֹד וְגַם אֲשֶׁר הָלְכוּ לְשַׁלְּחָם בָּכוּ בְּכִי גָדוֹל עַד מְאֹד: וַתַּחֲזֵק שָׂרָה בְיִצְחָק בְּנָהּ וַתֹּאחֲזֵהוּ בֵּין זְרוֹעוֹתֶיהָ וַתְּחַבְּקֵהוּ וַתְּשַׁקֵּהוּ וַתּוֹסֶף עוֹד לִבְכּוֹת עִמּוֹ: וַתֹּאמֶר שָׂרָה מִי יוֹדֵעַ אִם אֶרְאֶה אוֹתְךָ עוֹד בְּנִי מֵהַיּוֹם הַזֶּה: וַיִּבְכּוּ עוֹד בְּכִי גָדוֹל וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה וְיִצְחָק וְגַם אֲשֶׁר הָלְכוּ עִמָּהֶם בַּדֶּרֶךְ לְשַׁלְּחָם בָּכוּ בְכִי גָדוֹל עִמָּהֶם: וַתָּשָׁב לָהּ אַחֲרֵי כֵן שָׂרָה מֵעַל יִצְחָק בִּבְכִיָּה רַבָּה וַיָּשׁוּבוּ כָּל

שִׁפְחוֹתֶיהָ וַעֲבָדֶיהָ עִמּהּ הָאֱהֶלָה	
וְאַבְרָהָם הָלַךְ עִם יִצְחָק בְּנוֹ לְהַעֲלוֹתוֹ עוֹלָה לִפְנֵי יי כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ: וַיִּקַּח אַבְרָהָם גַּם אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ אֶת יִשְׁמָעֵאל בֶּן הָגָר וְאֶת אֱלִיעֶזֶר עַבְדּוֹ וַיֵּלְכוּ יַחַד עִמָּהֶם: וַיְהִי הֵם הוֹלְכִים בַּדֶּרֶךְ וַיְדַבְּרוּ הַנְּעָרִים בֵּינֵיהֶם כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה: וַיֹּאמֶר יִשְׁמָעֵאל אֶל אֱלִיעֶזֶר הִנֵּה אַבְרָהָם אָבִי הוֹלֵךְ אֶת יִצְחָק לְהַקְרִיבוֹ עוֹלָה לַיי כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ: וְהָיָה בְּשׁוּבוֹ וְנָתַן לִי אֶת כֹּל אֲשֶׁר לוֹ לִרְשׁתּוֹ אַחֲרָיו כִּי אֲנִי בְּנוֹ בְכוֹרוֹ: וַיַּעַן אֱלִיעֶזֶר אֶת יִשְׁמָעֵאל וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא אַבְרָהָם גֵּרֵשׁ אוֹתְךָ וְאֶת אִמְּךָ וַיִּשְׁבַּע לְבִלְתִּי הוֹרִישׁ לְךָ מִכֹּל אֲשֶׁר לוֹ מְאוּמָה: וּלְמִי יִתֵּן אֶת כֹּל אֲשֶׁר לוֹ וְאֶת כֹּל חֲמוּדוֹתָיו הֲלֹא לְעַבְדּוֹ הַנֶּאֱמָן בְּבֵיתוֹ אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיו יוֹמָם וָלַיְלָה וָאֵעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר יֹאמַר אֵלַי כִּי לִי יוֹרִישׁ אֶת כֹּל אֲשֶׁר לוֹ אַחֲרֵי מוֹתוֹ:	Avraham ging met zijn zoon Jitschak om hem als brandoffer te brengen voor de Eeuwige zoals Hij hem opgedragen had. Avraham nam ook twee van zijn bedienden met zich mee, Jisjmael de zoon van Hagar en zijn knecht Eliëzer, zij gingen samen met hen mee. En terwijl zij onderweg waren, spraken die bedienden als volgt tegen elkaar. Jisjmael zei tegen Eliëzer: “Mijn vader Avraham is onderweg om Jitschak als brandoffer te brengen voor de Eeuwige zoals die hem opgedragen heeft. Als hij terugkomt, zal hij mij al wat van hem is geven om dat na hem te erven, want ik ben zijn eerstgeboren zoon.” Eliëzer antwoordde Jisjmael en zei tegen hem: “Heeft Avraham jou niet weggestuurd met je moeder en gezworen dat je niets zou erven wat van hem is, wat dan ook maar. Aan wie zal hij geven al wat van hem is en al zijn kostbaarheden? Zal het niet zijn aan zijn knecht, de vertrouweling van zijn huis, die hem dag en nacht heeft gediend? Ik heb alles gedaan wat hij tegen mij gezegd heeft, daarom zal hij mij na zijn dood alles doen erven wat van hem is.”
וַיְהִי בְּלֶכֶת אַבְרָהָם עִם יִצְחָק בְּנוֹ בַּדֶּרֶךְ וַיָּבֹא הַשָּׂטָן וַיִּדָּמֶה לְאַבְרָהָם כְּתוֹאַר אִישׁ זָקֵן מְאֹד עָנָו וּשְׁפַל רוּחַ מְאֹד: וַיִּגַּשׁ אֶל אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַכְסִיל אוֹ בַּעַר אַתָּה אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם מִבִּנְךָ יְחִידְךָ: כִּי נָתַן לְךָ הָאֱלֹהִים בֵּן בְּאַחֲרִית יָמֶיךָ לְעֵת זִקְנָתְךָ וַתֵּלֵךְ וַתִּשְׁחָטֵהוּ הַיּוֹם עַל לֹא חָמָס וְהַאֲבַדְתָּ אֶת נֶפֶשׁ בִּנְךָ יְחִידְךָ מִן הָאָרֶץ: הֲלֹא יָדַעְתָּ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ כִּי אֵין הַדָּבָר הַזֶּה מֵאֵת יי כִּי לֹא יַעֲשֶׂה יי לְאִישׁ כַּרָעָה הַזֹּאת בָּאָרֶץ לֵאמֹר לוֹ לֵךְ שְׁחוֹט אֶת בִּנְךָ: וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וַיֵּדַע כִּי דְבַר הַשָּׂטָן הוּא אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לְהַתְעוֹתוֹ מִדֶּרֶךְ יי: וְלֹא אָבָא אַבְרָהָם לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹל הַשָּׂטָן וַיִּגְעַר בּוֹ אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ לוֹ:	Terwijl Avraham met Jitschak onderweg was, kwam de Satan en hij deed zich aan Avraham voor in de gedaante van een zeer oude man, onaanzienlijk en zeer nederig. Hij kwam naar Avraham toe en zei tegen hem: “Je bent een dwaas of een stommeling, dat je dit vandaag aan je enige zoon gaat doen. Nu heeft God je een zoon gegeven aan het eind van je dagen, in de tijd van je ouderdom, en nu ga je hem op wie geen onrecht rust, slachten en jij gaat het leven van je enige zoon van de aarde uitroeien. Begrijp je niet en versta je niet dat deze zaak niet van de Eeuwige kan zijn, want de Eeuwige doet een dergelijk kwaad niet met de mens door tegen hem te zeggen: ga je zoon slachten.” Avraham hoorde dit en hij begreep dat dit een woord van de Satan was, die probeerde hem van de weg van de Eeuwige te doen afwijken. Avraham wilde niet luisteren naar de stem van de Satan en Avraham vervloekte hem, zodat hij van hem wegging.
וַיָּשָׁב הַשָּׂטָן וַיָּבֹא אֵצֶל יִצְחָק וַיִּדָּמֶה לְיִצְחָק כְּתוֹאַר אִישׁ בָּחוּר יְפֵה תוֹאַר וְיִפֵּה מַרְאֶה מְאֹד: וַיִּגַּשׁ אֶל יִצְחָק וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא יָדַעְתָּ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ כִּי אָבִיךָ הַזָּקֵן וְהַכְסִיל הַזֶּה מְבִיאֶךָ לִשְׂחָטְךָ הַיּוֹם חִנָּם: עַתָּה בְּנִי לֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא תֹאבֶה לוֹ כִּי הַזָּקֵן הוּא כְּסִיל וְלֹא תְאַבֵּד אֶת נַפְשְׁךָ הַיְקָרָה וְאֶת תָּאֳרְךָ הַנָּאֶה מִן הָאָרֶץ: וַיִּשְׁמַע יִצְחָק אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר לְאַבְרָהָם אָבִיו הַשָּׁמַעְתָּ אָבִי אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלַי הָאִישׁ הַזֶּה כָּזֶה וְכָזֶה דִּבֵּר: וַיַּעַן אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִשָּׁמֶר לְךָ מִמֶּנּוּ וְאַל תִּשְׁמַע אֶל דְּבָרָיו וְאַל תֹּאבֶה לוֹ כִּי שָׂטָן הוּא לָנוּ לְהַעֲבִירֵנוּ מִמִּצְוַת אֱלֹהֵינוּ הַיּוֹם: וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם עוֹד בַּשָּׂטָן וַיֵּלֶךְ לוֹ הַשָּׂטָן מֵעָלָיהֶם: וַיַּרְא כִּי לֹא יָכוֹל לָהֶם וַיִּסְתַּר לוֹ מִפְּנֵיהֶם וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹר לִפְנֵיהֶם אֶל הַדֶּרֶךְ וַיְהִי כְּנַחֵל גָּדוֹל מָלֵא מַיִם עַל הַדֶּרֶךְ וַיַּגִּיעוּ אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּשְׁנֵי נְעָרָיו עַד הַמָּקוֹם הַהוּא וַיִּרְאוּ נַחַל גָּדוֹל וְעָצוּם מְאֹד בְּמַיִם אַדִּירִים: וַיָּבוֹאוּ בְּתוֹךְ הַנַּחַל וַיַּעַבְרוּ בוֹ וְהַמַּיִם עוֹבְרִים לְרַגְלֵיהֶם: וַיֵּלְכוּ בַּנַּחַל הַהוּא הָלוֹךְ וְטָבוֹעַ וַיַּגִּיעוּ הַמַּיִם עַד צַוָּארֵיהֶם וַיִּבָּהֲלוּ כֻּלָּם יַחַד	Maar de Satan kwam terug en ging naast Jitschak lopen en hij verscheen aan Jitschak in de gedaante van een jonge man, kloek van gestalte en met een zeer knap uiterlijk. Hij kwam naar Jitschak toe en zei tegen hem: “Weet je niet dat je vader, deze oude dwaas, jou vandaag wegbrengt om je zonder reden te slachten? Welnu mijn zoon, luister niet naar hem en stem niet in met zijn wil, want hij is oud en dwaas en je moet je kostbare leven en je knappe gestalte niet van de aarde uitroeien.” Jitschak hoorde deze opmerking en hij zei tegen zijn vader Avraham: “Vader, heb je gehoord wat deze man tegen mij gezegd heeft? Zo en zo heeft hij gesproken.” Toen antwoordde Avraham zijn zoon Jitschak en zei tegen hem: “Wees op je hoede voor hem en luister niet naar zijn woorden en bewillig hem niet, want hij is voor ons een Satan om ons vandaag af te trekken van het gebod van onze God.” En Avraham vervloekte de Satan weer zodat de Satan wel van hen weg moest gaan. Toen hij zag dat hij hen niet aankon, verborg hij zich voor hen en hij ging voor hen uit op de weg. Toen werd hij voor hen tot een grote rivier vol water op de weg. Avraham en Jitschak en de twee bedienden bereikten die plaats en zij zagen de grote en machtige rivier als een enorme waterplas. Ze gingen de rivier in om hem over te steken, en toen liep het water al over hun voeten. Ze gingen de rivier verder in, steeds dieper, zodat het

water tot hun nek kwam en ze allemaal samen bang werden van het water. Terwijl ze de rivier overstaken, herkende Avraham die plaats en hij wist dat op die plaats geen water was. Toen zei Avraham tegen zijn zoon Jitschak: “Ik weet dat op deze plaats geen rivier en geen water is. Het is beslist de Satan die ons dit alles aandoet om ons vandaag de opdracht van onze God te laten overtreden.” Avraham vervloekte de Satan en zei tegen hem: “De Eeuwige zal je vervloeken, Satan, ga nu van ons weg, want wij zijn op weg op bevel van onze God.” Toen vreesde de Satan voor wat Avraham zei, zodat hij van hen weg ging. De plaats werd weer droog zoals het voorheen was, daarop gingen Avraham en Jitschak naar de plaats die God hem genoemd had.	מֵהַמַּיִם: וַיְהִי הֵם עוֹבְרִים בַּנַּחַל וַיַּכִּיר אַבְרָהָם אֶת הַמָּקוֹם הַהוּא וַיֵּדַע כִּי אֵין שָׁמָּה מַיִם בַּמָּקוֹם הַהוּא: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק בְּנוֹ יוֹדֵעַ אֲנִי אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין בּוֹ לֹא נַחַל וְלֹא מַיִם: עַתָּה הַשָּׂטָן הוּא אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָנוּ אֶת כֹּל אֵלֶּה לְהַעֲבִיר אוֹתָנוּ מִמִּצְוֹת אֱלֹהֵינוּ הַיּוֹם הַזֶּה: וַיִּגְעַר אַבְרָהָם בַּשָּׂטָן וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִגְעַר יי בְּךָ הַשָּׂטָן לֶךְ נָא מֵעָלֵינוּ כִּי בְּמִצְוֹת אֱלֹהֵינוּ הָלָכְנוּ: וַיִּפְחַד הַשָּׂטָן מִקּוֹל אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ לוֹ מֵעֲלֵיהֶם: וַיָּשָׁב הַמָּקוֹם הַהוּא לְיִבָּשָׁה כַּאֲשֶׁר הָיָה בַּתְּחִלָּה וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וְיִצְחָק אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים:
Op de derde dag hief Avraham zijn ogen op en hij zag de plaats die God hem genoemd had van verre. Op die plaats zag hij een zuil van vuur die van de aarde tot de hemel reikte en op de berg was een donkere wolk en de Majesteit van de Eeuwige verscheen in de wolk. Avraham zei tegen zijn zoon Jitschak: “Zie je op die berg, die we in de verte zien, wat ik erop zie?” Jitschak antwoordde en zei tegen zijn vader: “Ik zie het volgende: een zuil van vuur en een wolk en de Majesteit van de Eeuwige verschijnt in de wolk op de berg.” Toen begreep Avraham dat zijn zoon Jitschak was aanvaard als offer voor de Eeuwige. Avraham zei tegen Eliëzer en tegen zijn zoon Jisjmael: “Zien jullie ook wat wij zien op die berg in de verte?” Zij antwoordden en zeiden: “Wij zien niets dan alleen een berg zoals alle bergen van het land.” Toen begreep Avraham dat het niet gewenst was bij de Eeuwige, dat zij met hen meegingen. Daarom zei Avraham tegen hen: “Blijven jullie hier met de ezel, ik en mijn zoon Jitschak zullen naar die berg gaan en als wij daar gebeden zullen hebben tot de Eeuwige, komen wij naar jullie terug.”[150] Daarop bleven Eliëzer en Jisjmael op die plaats zoals Avraham had opgedragen.	וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים מֵרָחוֹק: וַיַּרְא עָלָיו עַמּוּד אֵשׁ מִן הָאָרֶץ וְעַד הַשָּׁמַיִם וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וּכְבוֹד יי בֶּעָנָן: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק בְּנוֹ הֲרָאִיתָ בָּהָר הַהוּא אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים מֵרָחוֹק אֶת אֲשֶׁר אֲנִי רוֹאֶה עָלָיו: וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר אֶל אָבִיו רָאִיתִי וְהִנֵּה עַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וּכְבוֹד יי נִרְאֶה בֶּעָנָן עָלָיו: וַיֵּדַע אַבְרָהָם כִּי יִצְחָק בְּנוֹ נִרְצָה לְעוֹלָה לִפְנֵי יי: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל אֶלִיעֶזֶר וְאֶל יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ הֲרְאִיתֶם גַּם אַתֶּם אֶת אֲשֶׁר רָאִינוּ בָּהָר הַהוּא מֵרָחוֹק: וַיַּעֲנוּ וַיֹּאמְרוּ לֹא רָאִינוּ דָּבָר רַק הַר כְּהָרֵי כֹל הָאָרֶץ רָאִינוּ וַיֵּדַע אַבְרָהָם כִּי לֹא נִרְצָה לִפְנֵי יי לָלֶכֶת עִמָּהֶם: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַבְרָהָם שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְיִצְחָק בְּנִי נֵלְכָה לָנוּ עַד הָהָר הַהוּא וְנִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לִפְנֵי יי וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיֵּשְׁבוּ שָׁמָּה אֶלִיעֶזֶר וְיִשְׁמָעֵאל בַּמָּקוֹם הַהוּא כַּאֲשֶׁר צִוָּם אַבְרָהָם:
Avraham nam het hout voor het brandoffer en legde dat op zijn zoon Jitschak en zij namen het vuur en het mes, zo gingen zij samen naar die plaats. Terwijl zij liepen zei Jitschak tegen zijn vader: “We hebben wel vuur en hout bij ons, maar waar is het lam voor de Eeuwige ten brandoffer?” Avraham antwoordde zijn zoon Jitschak en zei: “Zoon, de Eeuwige heeft jou gekozen om voor hem een volmaakt offer te zijn in plaats van het lam.” Jitschak zei tegen zijn vader: “Alles wat de Eeuwige tegen u gezegd heeft vader, zal ik doen met vreugde en van ganser harte.”	וְאַבְרָהָם לָקַח עֵצִים לְעוֹלָה וַיָּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא: וַיְהִי בְּלֶכְתָּם וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אָבִיו הִנֵּה אֵשׁ וְעֵצִים אֲתָנוּ וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְפְנֵי יי לְעוֹלָה: וַיַּעַן אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ לֵאמֹר בְּנִי בְּךָ בָחַר יי לְהִיוֹת לוֹ לְעוֹלָה תְּמִימָה תַּחַת הַשֶּׂה: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אָבִיו כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ יי אָבִי אֶעֱשֶׂה בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵב:
Verder zei Avraham tegen zijn zoon Jitschak: “Zoon, heb je misschien in je hart een of andere gedachte hieromtrent of een overweging die niet passend is, vertel het me dan zoon, verberg het niet voor mij.” Jitschak antwoordde zijn vader Avraham en zei tegen hem: “Zowaar de Eeuwige leeft vader en zowaar uzelf leeft, er is in mijn hart helemaal niets, dat rechts of links afwijkt van de zaak die de Eeuwige tegen u gezegd heeft. Er is zelfs geen van mijn beenderen of niets van mijn vlees dat beeft of treurt over deze zaak, en er is zelfs geen enkele gedachte of een slechte overweging in mijn hart over deze zaak opgekomen. Ik heb alleen maar een vrolijk hart en een hooggestemde ziel over deze zaak, ik zeg alleen maar: ‘Geprezen zij de Eeuwige die heden een	וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם עוֹד אֶל יִצְחָק בְּנוֹ בְּנִי הֱיֵשׁ בְּלִבְּךָ מַחֲשֶׁבֶת דָּבָר בָּזֶה אוֹ עֵצָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה נְכוֹנָה הַגֶּד נָא לִי בְּנִי אַל תְּכַחֵד מִמֶּנִּי: וַיַּעַן יִצְחָק אֶת אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אֶלָיו חַי יי אָבִי וְחֵי נַפְשְׁךָ אִם יֵשׁ בְּלִבִּי לְהֵימִין וּלְהַשְׂמִיל עַל הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ יי: וְגַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבְשָׂר מִבְּשָׂרִי לֹא זָע וְלֹא נָד מֵהַדָּבָר הַזֶּה וְגַם מַחֲשֶׁבֶת כֹּל דָּבָר אוֹ עֵצָה רָעָה אֵין בְּלִבִּי בַּדָּבָר הָזֶה: כִּי אִם לֵב שָׂמֵחַ וְטוֹב נֶפֶשׁ אֲנִי בְּדָבָר יי אַךְ אָמַרְתִּי ברוּךְ יי אֲשֶׁר חָפַץ בִּי הַיּוֹם לְעוֹלָה לְפָנָיו:

150 In de marge toegevoegde tekst אָמַר הַצָּעִיר עַל נָכוֹן אָמְרוּ רַבֵּינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עִם הַדּוֹמֶה לַחֲמוֹר כִּי אַחַר שֶׁלֹּא רָאוּ דָּבָר נִמְשָׁלוּ כִּבְהֵמוֹת Junior merkt op: met recht zeggen onze rabbijnen, hun gedachtenis strekke tot zegen, volk lijkt op een ezel, want omdat ze iets niet zien lijken ze op beesten; vgl. Psalm 49: 13, 21.

welgevallen heeft aan mij als offer aan hem’.”	
Avraham verheugde zich zeer over de woorden van Jitschak, zo gingen zij verder en kwamen met z'n tweeën op de plaats die de Eeuwige gezegd had. Avraham ging aan de slag om het altaar op die plaats te bouwen en terwijl Avraham bouwde, gaf Jitschak hem de stenen aan en het pek tot zij het bouwen van het altaar voltooid hadden. Daarop nam Avraham het hout en schikte dat op het altaar dat hij gebouwd had. Vervolgens nam hij zijn zoon Jitschak en bond hem om hem op het hout te leggen dat op het altaar lag om hem als offer te slachten voor de Eeuwige. Toen zei Jitschak tegen zijn vader: “Vader, bind me goed vast en snoer me vast en leg me daarna op het altaar, opdat ik er niet afval of heen en weer beweeg en niet losgesneden word door het scherpe mes dat in mijn lichaam gaat en ik zo het brandoffer verontreinig.” En Avraham deed het.	וַיִּשְׁמַח אַבְרָהָם מְאֹד בְּדִבְרֵי יִצְחָק וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ שְׁנֵיהֶם אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יי: וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם לִבְנוֹת אֶת הַמִּזְבֵּחַ בַּמָּקוֹם הַהוּא וַיְהִי אַבְרָהָם בּוֹנֶה וְיִצְחָק יִתֵּן בְּיָדוֹ אֲבָנִים וְחוֹמֶר עַד אֲשֶׁר כִּלּוּ לִבְנוֹת אֶת הַמִּזְבֵּחַ: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲרֹךְ עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא אֲשֶׁר בָּנָה: וַיִּקַּח אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיַּאַסְרֵהוּ לְשׁוֹמוֹ עַל הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ לְשׁוֹחֲטוֹ לְעוֹלָה לִפְנֵי יי: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אָבִיו אָבִי מָקְדֵנִי מְאֹד וּקְשׁוֹר אוֹתִי וְאַחַר תָּשִׂימֵנִי עַל הַמִּזְבֵּחַ: פֶּן אָשׁוּב וְאָנוּעַ וְאָנָתֵק מֵחֲזֻקַת הַמַּאֲכֶלֶת אֲשֶׁר בִּבְשָׂרִי וַאֲחַלֵּל אֶת קָרְבַּן הָעוֹלָה וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם כֵּן:
Verder zei Jitschak nog tegen zijn vader: “Vader, zodra u me geslacht hebt en u me als offer hebt verbrand, moet u de rest van mijn as met u meenemen en die brengen naar mijn moeder Sara en u moet dan tegen haar zeggen: ‘Dit is de aangename geur van Jitschak’.” Maar u moet dat niet tegen haar zeggen als ze bij de bron rust of op een hoge plaats, opdat ze haar leven niet in gevaar brengt vanwege mij en sterft.” Avraham luisterde naar de woorden van Jitschak en Avraham hief zijn stem op en weende omdat Jitschak deze woorden sprak en de tranen van Avraham vielen neer op zijn zoon Jitschak. Ook Jitschak weende zeer en hij zei tegen zijn vader: "Snel, haast je, vader, voltrek aan mij de wil van de Eeuwige onze God, zoals Hij U geboden heeft.” Toen werd het hart van Avraham en Jitschak verheugd vanwege deze zaak die de Eeuwige hun geboden had, alleen hun ogen huilden van smart, maar hun hart was verheugd.	וַיֹּאמֶר עוֹד יִצְחָק אֶל אָבִיו אָבִי בְּעֵת אֲשֶׁר תִּשְׁחָטֵנִי וְתִשְׂרְפֵנִי לְעוֹלָה קַח עִמְּךָ הַנִּשְׁאָר מֵאֲפָרִי וְהֵבֵאתָ לִשָּׂרָה אִמִּי וְאָמַרְתָּ אֵלֶיהָ זֶה לְיִצְחָק רֵיחַ: אַךְ לֹא תְדַבֵּר אֵלֶיהָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה בְּשִׁבְתָּהּ לִפְנֵי בְּאֵר אוֹ בְּמָקוֹם גָּבוֹהַּ פֶּן תַּשְׁלִיךְ אֶת נַפְשָׁהּ עָלַי וְתָמוּת: וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶת דִּבְרֵי יִצְחָק וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת קוֹלוֹ וַיִּבְךְּ בְּדַבֵּר יִצְחָק הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּרֻדוּ דִּמְעוֹת אַבְרָהָם עַל יִצְחָק בְּנוֹ: וְגַם יִצְחָק בָּכָה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל אָבִיו מְהֵרָה חוּשָׁה אָבִי וַעֲשֵׂה בִּי רְצוֹן יי אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ: וַיְהִי לֵב אַבְרָהָם וְיִצְחָק שָׂמֵחַ בְּדָבָר הַזֶּה אֲשֶׁר צִוָּם יי אַךְ עַיִן בְּמַר תִּבְכֶּה וְלֵב שָׂמֵחַ:
Toen bond Avraham zijn zoon Jitschak en legde hem op het altaar, bovenop het hout en Jitschak ontblootte zijn hals voor zijn vader op het altaar. Avraham strekte zijn hand uit om het mes te pakken om zijn zoon ten offer te slachten op het altaar. Op dat moment naderden de engelen van barmhartigheid voor de Eeuwige en zij spraken als volgt tot hem ter wille van Jitschak: “Ach, Eeuwige, U bent een barmhartige en genadige koning over al wat U geschapen hebt in de hemel en op de aarde en U houdt allen in leven. Geef een afkoopsom en een losprijs voor Uw knecht Jitschak en wees genadig en barmhartig voor Avraham en voor zijn zoon Jitschak die heden Uw opdracht hebben uitgevoerd. Ziet U niet, Eeuwige, dat Jitschak de zoon van Uw dienaar Avraham gebonden is en vastgesnoerd ten offer op het altaar als een dier. Laat nu toch Uw barmhartigheid over hen bewogen zijn, Eeuwige.” Op dat moment verscheen de Eeuwige aan Avraham en Hij riep tot hem vanuit de hemel en Hij zei tegen hem: “Strek je hand niet uit naar de jongen en doe hem niets, want nu, door het uitvoeren van deze opdracht, weet Ik dat je Godvrezend bent en je je enige zoon niet aan Mij hebt onthouden.”	וַיַּעֲקֹד אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אוֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים וַיִּפְשׁוֹט יִצְחָק אֶת צַוָּארוֹ לִפְנֵי אָבִיו עַל הַמִּזְבֵּחַ: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ לָקַחַת אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחוֹט אֶת בְּנוֹ לְעוֹלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ: וַיִּגְּשׁוּ מַלְאֲכֵי רַחֲמִים בְּעֵת הַהִיא לִפְנֵי יי וְיִדַּבְּרוּ אֵלָיו בַּעֲבוּר יִצְחָק לֵאמֹר: אָנָּא יי מֶלֶךְ רַחוּם וְחַנּוּן אַתָּה עַל כֹּל אֲשֶׁר בָּרָאתָ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם: תְּנָה כּוֹפֶר וּפִדְיוֹן תַּחַת יִצְחָק עַבְדֶּךָ וְחוֹן וְרַחֵם עַל אַבְרָהָם וְעַל יִצְחָק בְּנוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת דְּבָרֶךָ הַיּוֹם: הֲרָאִיתָ יי אֲשֶׁר יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם עַבְדְּךָ עָקוּד וְקָשׁוּר לָזֶבַח עַל הַמִּזְבֵּחַ כִּבְהֵמָה עַתָּה יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ יי עֲלֵיהֶם: בְּעֵת הַהִיא נִרְאָה יי אֶל אַבְרָהָם וַיִּקְרָא אֵלָיו מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יָרֵא אֱלֹהִים אַתָּת בַּעֲשׂוֹתְךָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי:
Toen hief Avraham zijn ogen op en hij zag een ram die met zijn hoorns vast zat in het struikgewas, dit is de ram die de Eeuwige God geschapen had op de aarde op de dag dat Hij aarde en hemel gemaakt heeft. De Eeuwige God had dit lam vanaf die dag en daarna voorbestemd om brandoffer te zijn in de plaats van Jitschak. Toen de ram steeds dichterbij Avraham kwam, greep de	וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל נֶאֱחָז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו הוּא הָאַיִל אֲשֶׁר בָּרָא יי אֱלֹהִים בָּאָרֶץ בְּיוֹם עֲשׂוֹתוֹ אֶרֶץ וְשָׁמַיִם: וַיְכֵן יי אֱלֹהִים אֶת הַכֶּבֶשׂ הַהוּא מֵהַיּוֹם הַהוּא וְהָלְאָה לִהְיוֹתוֹ תַּחַת יִצְחָק לְעוֹלָה: וְהָאַיִל הַהוּא הָלוֹךְ וְקָרֵב לִפְנֵי אַבְרָהָם וַיֹּאחֲז בּוֹ

Satan hem vast en verwarde zijn hoorns in het struikgewas, opdat hij niet naar Avraham toe kon gaan, zodat Avraham toch zijn zoon zou slachten. Avraham zag die ram naar zich toekomen, maar de Satan hield hem tegen. Maar Avraham nam hem en bracht hem voor het altaar en hij maakte zijn zoon Jitschak los uit zijn benarde positie en hij stelde de ram in zijn plaats. Avraham slachtte de ram op het altaar en hij bracht hem ten offer in plaats van zijn zoon Jitschak. En Avraham sprenkelde van het bloed van de ram op het altaar en hij riep het uit en zei: “Deze is in de plaats van mijn zoon en dit wordt nu door de Eeuwige beschouwd als het bloed van mijn zoon.” Dit alles was het wat Avraham deed met dit lam op het altaar en hij riep het uit en zei: “Deze is in de plaats van mijn zoon en deze wordt nu door de Eeuwige gerekend voor mijn zoon.” Zo voltooide Avraham zijn hele dienst op het altaar en dit werd in gunst aanvaard door de Eeuwige en het werd gerekend als was het Jitschak. De Eeuwige zegende Avraham en zijn nageslacht op die dag.	הַשָּׂטָן וַיִּסְבַּךְ אֶת קַרְנָיו בַּסְּבַךְ לְבִלְתִּי קְרֹב אֶל אַבְרָהָם לְמַעַן אֲשֶׁר יִשְׁחַט אַבְרָהָם אֶת בְּנוֹ: וַיַּרְא אַבְרָהָם אֶת הָאַיִל הַהוּא הוֹלֵךְ וְקָרֵב לִפְנֵי אַבְרָהָם וְהַשָּׂטָן יַחְדָּלְנוּ: וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקָּחֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּר אֶת יִצְחָק בְּנוֹ מִמַּאֲסָרוֹ וַיָּשֶׂם תַּחְתָּיו אֶת הָאַיִל הַהוּא: וַיִּשְׁחַט אַבְרָהָם אֶת הָאַיִל עַל הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲלֵהוּ לְעוֹלָה תַּחַת יִצְחָק בְּנוֹ: וַיִּז אַבְרָהָם מִדַּם הָאַיִל עַל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר זֶה תַּחַת בְּנִי וְזֶה יֵחָשֵׁב הַיּוֹם כְּדַם בְּנִי לִפְנֵי יי: וְהָיָה כֹּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אַבְרָהָם בַּפֶּבֶשׂ הַהוּא עַל הַמִּזְבֵּחַ וְקָרָא וְאָמַר זֶה תַּחַת בְּנִי וְזֶה יֵחָשֵׁב הַיּוֹם לִפְנֵי יי עַל בְּנִי: וַיְכַל אַבְרָהָם אֶת כֹּל הָעֲבוֹדָה עַל הַמִּזְבֵּחַ וַתֵּרָצֶה הָעֲבוֹדָה לִפְנֵי יי וַתֵּחָשֵׁב כְּיִצְחָק וַיְבָרֶךְ יי אֶת אַבְרָהָם וְאֶת זַרְעוֹ בַּיּוֹם הַהוּא:
Toen ging de Satan naar Sara en hij deed zich aan haar voor als een oude, onaanzienlijke en zeer arme man. Avraham moest toen het offer nog brengen voor de Eeuwige. Hij zei tegen haar: “Weet je niet wat Avraham vandaag allemaal met je zoon heeft gedaan? Hij heeft Jitschak genomen, hij heeft een altaar gebouwd, hij heeft hem geslacht en hem geofferd op het altaar. En hoe Jitschak ook riep en huilde tot zijn vader, hij keek niet naar hem om en hij had geen medelijden met hem.” En de Satan zei hetzelfde nog een keer tegen Sara en toen ging hij van haar weg. Sara hoorde al de woorden van de Satan en zij meende dat het een oude man was, een mens die bij haar zoon geweest was en nu naar haar toe was gekomen om dit te vertellen. Toen verhief Sara haar stem en weende en ze uitte een grote, droeve schreeuw over haar zoon en ze liet zich op de grond vallen en ze strooide as op haar hoofd. Ze zei: “Mijn zoon Jitschak, mijn zoon, och was ik vandaag in jouw plaats gestorven.” Ze weende nog meer en ze zei: “Het benauwt me om jou dat ik je heb grootgebracht en verzorgd, want mijn vreugde over jou is veranderd in droefenis. Immers mijn verlangen naar jou was tot roepens en biddens toe, totdat ik jou op (mijn) negentigste ter wereld bracht. Nu ben jij deze dag voor mes en vuur tot smakelijk maal geweest. Wat heb ik medelijden met je mijn zoon, vanwege het woord van de Eeuwige, want jij hebt het bevel van God uitgevoerd, want wie kan het woord van onze God weerstaan, die het leven in zijn hand heeft van al wat leeft. Rechtvaardig bent U, Eeuwige onze God, want al Uw werken zijn goed en rechtvaardig, want ook ik verheug me in Uw woorden die U gebiedt, zelfs wanneer mijn oog van verdriet weent, dan verheugt zich mijn hart.”	וַיֵּלֶךְ הַשָּׂטָן אֶל שָׂרָה וַיִּדָּמֶה אֵלֶיהָ כְּתוֹאַר אִישׁ זָקֵן שָׁפָל וְעָנָו מְאֹד וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ מַקְרִיב הָעוֹלָה לַיי: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הֲלֹא יָדַעַת אֶת כֹּל הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה אַבְרָהָם לִיצְחָק בְּנֵךְ הַיּוֹם: כִּי לָקַח אֶת יִצְחָק וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיַּקְרֵיב אוֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ וַיְהִי יִצְחָק צוֹעֵק וּבוֹכֶה לִפְנֵי אָבִיו וְאֵין מַבִּיט אֵלָיו וְאֵין מְרַחֵם עָלָיו: וַיְדַבֵּר הַשָּׂטָן אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה עוֹד לְשָׂרָה פַּעֲמַיִם וַיֵּלֶךְ לוֹ מִלְּפָנֶיהָ: וַתִּשְׁמַע שָׂרָה אֶת כֹּל דִּבְרֵי הַשָּׂטָן וַתַּחְשֹׁב כִּי אִישׁ זָקֵן הוּא מִבְּנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר הָיָה אֵצֶל בְּנָהּ וַיָּבוֹא וַיַּגֶּד לָהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה: וַתִּשָּׂא שָׂרָה אֶת קוֹלָהּ וַתִּבְךְּ וַתִּצְעַק צְעָקָה גְּדוֹלָה וּמָרָה עַל בְּנָהּ וַתַּפֵּל אֶת נַפְשָׁהּ לָאָרֶץ וַתִּזְרוֹק עָפָר עַל רֹאשָׁהּ: וַתֹּאמֶר בְּנִי יִצְחָק בְּנִי מִי יִתֵּן מוּתִי אֲנִי תַּחְתֶּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה: וַתּוֹסֶף עוֹד לִבְכּוֹת וַתֹּאמֶר צַר לִי עָלֶיךָ כִּי גִדַּלְתִּיךָ וְטִפַּחְתִּיךָ וַיֶּהֱפֹךְ שִׂשׂוֹנִי עָלֶיךָ לְאֵבֶל: כִּי הָיְתָה תַאֲוָתִי אֵלֶיךָ לְצַעֲקָה וּתְפִלָּה עַד אֲשֶׁר יָלִידְתִּיךָ לְתִשְׁעִים שָׁנָה וְעַתָּה הָיִיתָ לְמַאֲכֶלֶת וּלְאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה לָמָּנָה: אַךְ מִתְנַחֶמֶת אֲנֹכִי עָלֶיךָ בִּדְבַר יי בְּנִי כִּי מִצְוַת אֱלֹהֶיךָ עָשִׂיתָ כִּי מִי יוּכַל לַעֲבוֹר אֶת דִּבְרֵי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר נֶפֶשׁ כֹּל חַי בְּיָדוֹ: צַדִּיק אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ כִּי כֹל מַעֲשֶׂיךָ טוֹבִים וְיָשָׁרִים כִּי שִׂמֵּחָה גַּם אֲנִי בִּדְבָרֶיךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָ אַךְ עֵינִי בְּמַר תִּבְכֶּה וְלֵב שָׂמֵחַ:
Daarna legde Sara haar hoofd in de schoot van een van haar dienstbodes en ze werd als een steen. Daarna stond ze op en ze ging voortdurend vragen stellend op pad tot aan Chevron, ze ondervroeg onderweg iedereen die ze tegenkwam, maar niemand kon zeggen wat er met haar zoon was gebeurd. Ze kwam met haar dienstboden en dienaren te Kirjat Arba[151] -dat is Chevron- en ze vroeg naar haar zoon. Daar bleef ze en ze zond een van haar	וַתִּתֵּן שָׂרָה אֶת רֹאשָׁהּ בְּחֵיק אַחַת מִשִּׁפְחוֹתֶיהָ אַחֲרֵי כֵן וַתְּדוֹם כְּאֶבֶן: וַתָּקָם אַחֲרֵי כֵן וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וּשְׁאֹלָה וַתֵּלֶךְ עַד חֶבְרוֹן וַתִּשְׁאַל אֶת כֹּל הוֹלְכֵי הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּפְגַּע בַּדֶּרֶךְ וְאֵין דּוֹבֵר אֵלֶיהָ דָּבָר לֵאמֹר מָה נַעֲשָׂה בִּבְנָהּ: וַתָּבוֹא עִם שִׁפְחוֹתֶיהָ וַעֲבָדֶיהָ בְּקִרְיַת אַרְבַּע

151 Notitie in de marge: א"ה בַּזֶּה מוּבָן מָה שֶּׁהַכָּתוּב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע וכו' וְהֵרֵי הָיוּ יוֹשְׁבִים בִּבְאֵר שֶׁבַע אֶלָּא שֶׁהָלְכָה לְבַקְּשָׁם גַּם בַּמָּקוֹם הַהוּא וְשָׁם מֵתָה ; Junior merkt op: Hiermee wordt duidelijk gemaakt hoe dat er in de bijbeltekst staat: En Sara stierf in Kirjat Arba enz., immers, ze woonden in Beëer Sjeva, maar ze ging ook op die plaats zoeken, en daar stierf ze.

dienaren om te vragen waar Avraham en Jitschak naar toe waren gegaan. Ze gingen hen zoeken in het huis van Sjem en Ever, maar ze vonden ze niet. Ze zochten in het hele land maar hij was er niet. Toen kwam de Satan naar Sara in de gedaante van een man. Hij kwam en ging voor haar staan en zei tegen haar: “Het is een leugen wat ik tegen je zei, want Avraham heeft zijn zoon Jitschak niet geslacht en hij is niet dood.” Op het moment dat ze dit hoorde, werd ze zo verheugd over haar zoon, dat vanwege haar vreugde haar geest van haar uitging zodat ze stierf en ze werd ingezameld tot haar volken.	הִיא חֶבְרוֹן וַתִּשְׁאַל עַל בְּנָהּ וַתֵּשֶׁב שָׁמָּה וַתִּשְׁלַח מַלְאָכֶיהָ לְבַקֵּשׁ אָנָה הָלְכוּ אַבְרָהָם וְיִצְחָק: וַיֵּלְכוּ לְבַקֵּשׁ אוֹתָם בֵּית שֵׁם וָעֵבֶר וְלֹא מָצְאוּ וַיְבַקְּשׁוּ בְּכֹל הָאָרֶץ וָאָיִן: וְהִנֵּה הַשָּׂטָן בָּא אֶל שָׂרָה בְּדִמּוּת אִישׁ וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנֶיהָ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ שֶׁקֶר דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ כִּי לֹא שָׁחַט אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וְלֹא מֵת: וַיְהִי כְּשָׁמְעָהּ הַדָּבָר וַתָּשׂשׂ וַתִּשְׂמַח מְאֹד מְאֹד אֶל בְּנָהּ וַתֵּצֵא נַפְשָׁהּ מִשִּׂמְחָתָהּ וַתָּמָת וַתֵּאָסֶף אֶל עַמֶּיהָ:
Toen Avraham gereed was met zijn taak, keerde hij samen met zijn zoon Jitschak terug naar zijn knechten, ze stonden op en gingen gezamenlijk naar Beëer Sjeva naar hun huis. Ze zochten Sara, maar vonden haar niet. Ze vroegen naar haar en men zei tegen hen: “Ze is vast naar Hebron gegaan om jullie te zoeken waar jullie heen waren gegaan, want zo en zo is er haar verteld.” Daarom gingen Avraham en Jitschak naar haar toe naar Hebron, daar vonden ze haar, want ze was gestorven. Toen verhieven allen hun stem en weenden zeer om haar. Jitschak wierp zich op zijn moeder en weende over haar en zei: “Moeder, moeder, hoe heb je me kunnen verlaten, waar ben je toch heen gegaan en hoe heb je mij kunnen verlaten.” Avraham en Jitschak weenden zeer en al hun dienaren weenden met hen over Sara en ze rouwden over haar met een grote en bittere rouwklacht.	וְאַבְרָהָם בְּכַלּוֹתוֹ אֶת עֲבוֹדָתוֹ וַיָּשָׁב עִם יִצְחָק בְּנוֹ אֶל נְעָרָיו וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו בְּאֵרָה שֶׁבַע אֶל בֵּיתָם: וַיְבַקְּשׁוּ אֶת שָׂרָה וְלֹא מְצָאוּהָ וַיִּשְׁאֲלוּ עָלֶיהָ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם הָלוֹךְ הָלְכָה עַד חֶבְרוֹן לְבַקֵּשׁ אֶתְכֶם אָנָה הַלַּכְתֶּם כִּי כַזֶּה וְכַזֶּה הוּגַד לָהּ: וַיֵּלְכוּ אַבְרָהָם וְיִצְחָק אֵלֶיהָ חֶבְרוֹנָה וַיִּמְצְאוּהָ כִּי מֵתָה וַיִּשְׂאוּ כֻלָּם אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ עָלֶיהָ בְּכִי גָדוֹל: וַיִּפֹּל יִצְחָק עַל פְּנֵי אִמּוֹ וַיֵּבְךְּ עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר אִמִּי אִמִּי אֵיךְ עֲזַבְתִּנִי וַתֵּלְכִי אָנָה וְאָנָה וְאֵיכָה עֲזַבְתִּנִי: וַיִּבְכּוּ אַבְרָהָם וְיִצְחָק בְּכִי גָדוֹל וְכֹל עַבְדֵיהֶם בָּכוּ אִתָּם אֶל שָׂרָה וַיִּסְפְּדוּ עָלֶיהָ מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד:

פירוש הטור על התורה
מרבינו יעקב בעל הטורים בן כבוד
מרנא ורבנא רבינו הרא"ש זלה"ה

ווארשא תרמ"א

בראשית כ"ב

{א׳} **והאלהים נסה.** פי׳ הרמב״ן ענין הנסיון בעבור היות מעשה האדם רשותו מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם ירצה לא יעשה ונקרא נסיון מצד המנוסה אבל המנסה ית׳ יצוה לו להוציא הדבר מכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב ולא שכר לב טוב לבד ודע כי השם צדיק יבחן כי יודע שהצדיק יעשה רצונו ורוצה להצדיקו יותר ולא יבחן לרשעים שלא ישמעו לנסיונו. ורשב״ם פי׳ נסה לשון קנתור כמו מה תנסו את ה' שהקפיד הקב״ה על שכרת ברית לאבימלך ואמר לו אני נתתי לך זרע לק׳ שנה ואתה כרת ברית עמו עם זרע כנען הארור לא יעמוד בריתך אלא העלהו לעולה והוא לא נתכוון אלא להקניטו שלא אמר לו שחטהו אלא העלהו אלא שאברהם לא הבין ורצה לשוחטו . וי״מ נסה לשון גודל שגדלו בזה בפי כל כמו נשאו.

{ב׳} **אל ארץ המוריה.** כתב הרמב״ן פירשו רבותינו שמשם היראה יוצאה. וי״מ על שם הקטרת שנקטרת שם שבו מור ולבונה. ואונקלוס תרגם לארע פולחנא רוצה לומר בארץ שעבדו שם האלקי׳ ומוריה לשון מורא ששם יראו האלהים ועבדו לפניו וזהו שאומר בב״ר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח לא נאמר אלא המזבח המזבח שהקריבו ראשוניס אדם ונח. וכאן קורא שם הארץ מוריה ובדברי הימים לבנות לו בית בהר המוריה משמע שההר לבדר נקרא הר המוריה ואולי נקראת הארץ על שם ההר אשר בתוכה הארץ אשר בה הר המוריה וההר לבדו נקרא הר המוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך לארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים שנקרא ככה וצוהו להעלותו במקום ההוא כי ההר חמד אלקים לשבתו ורצה שתהי׳ זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם בהר ה׳ יראה:

{ג׳} **ויבקע עצי עולה.** אולי לא ימצא שם עצים אי נמי שלקח עצים שבדקן שלא יהא בהס תולעת דאמרינן עץ שיש בה תולעת פסול למזכח:

{ד׳} **וירא את המקום מרחוק.** שראה ענן קשור על ההר. ועל דרך הפשט ראה ארץ המוריה שמרחוק הכירו וכל המקום ההוא היה ידוע:

{ה׳} **ונשתחוה ונשובה אליכם.** אמר ר' אברהם שאמר כן כדי שלא יבין יצחק. וי״מ בתמיה וכי סבוריס אתם שלא נעשה אלא השתחויה ונשובה אליכם.

{ט׳} **ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים.** הוא הר המוריה שאמר לו זה ההר שאמרתי לך.

{י״א} **ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים.** ולמה מן השמים ולא ירד למטה לפי שהיה הדבר נחוץ אולי ישחטנו בינתיים:

{י״ב} **אל תשלח ידך אל הנער.** במדרש יש שהפך ידו וראה שאין בידו מאכלת אמר אינו כדאי לקרבן ובקש לחונקו אמר אל תעש לו מאומה. **כי עתה ידעתי.** פי׳ הרמב״ן כי עד עתה היתה יראתו בכח ולא יצא אל הפועל ועתה במעשה הגדול הזה יצאה אל הפועל:

{י״ג} **והנה איל אחר.** פי׳ ר' אברהם ראהו אחר שנאחז בסבך בקרניו. וי״מ אחר שראהו תחלה שהיה מותר הולך ורועה ראהו עתה נאחז בסבך כדי שיהא נקל לו לקחתו:

{ט״ו} **יען אשר עשית את הדבר הזה.** כבר הבטיחו שירבה זרעו ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים והוסיף לו עתה שנכבע בשמו הגדול וירש זרעו את שער אויביו ושלא יגרוס החטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו:

{כ׳} **ויהי אחרי.** פירש״י אחר העקידה מיד שהיה אברהם מהרהר ואומר וכו׳ אע״נ דאמריכן כל מקום שנאמר אחרי מופלג י״ל כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי אפשר מופלג ואפשר סמוך: **הנה ילדה מלכה גם הוא.** כתב הרמב״ן נראה מפשט הפסוק שלא ידע באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקודתם בימי בחרותם אי אפשר שלא שמע עד היום כי לא היה מהלך רב ביניהם והנה אברהם בצאתו מחרן בן ע״ה שנה וגם נחור זקן ואשתו אינה בחורה אבל נעשה להם נס ונפקדו בימי הזקנה וזהו ילדה מלכה גס היא שנפקדה כאחותה:

{כ״א} **קמואל אבי ארם.** כתב הרמב״ן הזכיר ארם כדי להזכיר קמואל כי היה ארם בנו נכבד מהאב ואולי קמואל אחר היה בעולם בדורם ולכך הוצרך לייחס זה.

{כ״ג} **ובתואל ילד את רבקה.** לא הזכיר לבן אפי' אם היה גדול ממנה כי עיקר הפרשה לא באה אלא בשביל רבקה:

{כ״ד} **ופילגשו ושמה ראומה.** סיפר הכתוב כל הבשורה שבשרו לאנרהם בבנים. ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור פי׳ כי כולם ראויים לידבק בזרעו של אברהם ועליהם נאמר כי אל ארצי ואל בית אבי חלך ולקחת אשה לבני ליצחק:

תרגום ארץ־ישראלי

תרגום נאופיטי

Targoem Neofiti

Targoem Neofiti

Na deze gebeurtenissen beproefde de Eeuwige Avraham met de tiende beproeving, en Hij zei tot hem: Avraham; Avraham antwoordde in de taal van het Heiligdom en zei tot Hem: Hier ben ik.	{א'} והוה בתר פתגמיא האלין וייי נסי ית אברהם בנסיונה עשיריה ואמר ליה אברהם עני אברהם בלשן בית קודשא ואמר ליה אברה׳ הנני:
En het Woord sprak: Neem toch je zoon, je enige, van wie je houdt, Jitschak, en ga naar het land van de berg Moria, en offer hem daar als een brandoffer op een van de bergen die Ik je zal noemen.	{ב'} ואמר דבר כען ית ברך ית יחידך די רחמת ית יצחק ואזל לך לארע טור מוריה[152] וקרב יתה תמן לעלה על חד טוריה דאמר לך:
En Avraham stond vroeg op in de morgen, en hij maakte zijn ezel klaar en hij nam zijn twee knechten met zich mee, en Jitschak, en hij hakte hout voor het brandoffer, en hij stond op en ging naar de plaats die de Eeuwige hem genoemd had.	{ג'} ואקדם אברהם בצפרא ושווי ית חמרה ודבר ית תרין עולימוהי עמיה וית יצחק בריה ופצע קיסין לעלה וקם ואזל לאתרא די אמר לה ייי:
Op de derde dag hief Avraham zijn ogen op en zag hij de plaats van veraf.	{ד'} ביומא תליתיה ונטל אברהם ית עיינוי וחמה ית אתרה מן רחיק:
Avraham tot zijn knechten: Blijven jullie hier bij de ezel, en ik en de jongen zullen daar komen, en we zullen bidden, en we zullen bij jullie terugkomen.	{ה'} אברהם לעולימוי תבו לכון הכא גב חמרא ואנא ורביה נמטי עד הכא ונצלי ונחזור לוותכון:
En Avraham nam het hout voor het brandoffer en legde het op Jitschak, zijn zoon, en hij nam in zijn handen het vuur en het mes, en zij gingen getweeën als één, met een perfect hart.	{ו'} ונסב אברהם ית קיסיא דעלתא ושוי על יצחק בריה ונסב בידי ית אשתא וית סכינא ואזלו תריהון כחדא בלבה שלמה:
En Jitschak sprak tot zijn vader Avraham en zei: Vader, en die zei: Hier ben ik, mijn zoon. En hij zei: Kijk, het vuur en het hout, maar er is geen lam voor het brandoffer.	{ז'} ואמר יצחק לאברהם אבוהי ואמר אבא ואמר הנני ברי ואמר הא אשתא וקיסייא ואן הוא אמרה לעלת:
Toen zei Avraham: Van voor de Eeuwige zal er in een lam voorzien worden voor het brandoffer, en zo niet dan ben jij het lam voor het brandoffer, en ze gingen getweeën verder als één, met een perfect hart.	{ח'} ואמר אברהם מן קדם ייי אזדמן לה אמר לעלתה ואן לא את הוא אמרא דעלתא ואזלו תריהון כחדא בלבה שלמה:
En ze kwamen op de plaats die de Eeuwige hem genoemd had, en Avraham bouwde daar het altaar, en hij ordende het hout, en hij bond Jitschak, zijn zoon, en plaatste hem op het altaar, op het hout.	{ט'} ואתון לאתרה די אמר ליה ייי ובנה תמן אברהם ית מדבחא וסדר ית קיסייא ועקד ית יצחק ברה ושוי יתיה על מדבחא לעיל מן קיסייא:
En Avraham sterkte zijn hand uit en hij pakte het mes, om zijn zoon Jitschak te slachten, toen Jitschak reageerde en tot Avraham, zijn vader, zei: Vader, bind me stevig vast, zodat ik u niet kan schoppen en uw offer waardeloos gemaakt wordt, en wij naar beneden geduwd worden in de put van de vernietiging in de komende wereld. De ogen van Avraham waren gericht op de ogen van Jitschak, en de ogen van Jitschak waren gericht op de engelen in de hoogte. Avraham zag hen niet. Op dat moment klonk er een stem uit de hemel, die zei: Kom, en zie, twee unieke personen in Mijn wereld, de ene offert, en de andere wordt geofferd, en degene die offert aarzelt niet, en degene die geofferd wordt biedt zijn hals aan.	{י'} ופשט אברהם ית ידיה ונסב ית סכינא למיכוס ית יצחק בריה ענה יצחק ואמר לאברהם אבוהי אבא כפות יתי יאות דלא נבעוט יתך ויתפסיל קרבנך מנך ונדחי לגובה דחבלא בעלמא דאתי עיינוי דאברהם הוויין בעיינוי דיצחק ועיינוי דיצחק הוויין משוטטן במלאכי מרומא אברהם לא הוה חמא יתהון בה בשעתא נפקת בת קול מן שמייא ואמרת אתון חמון תרתין יחידיין דבעלמי חד נכס וחד מתנכס דנכס לא מעכב ודמתנכס פשט צואריה:
En de Engel van de Eeuwige riep tot hem uit de hemel, en zei: Avraham, Avraham, en hij zei: Hier ben ik.	{י"א} וקרא ליה מלאכא דייי מן שמיא ואמר אברהם אברהם ואמר הנני:
En Hij zei: Strek je hand niet uit naar de jongen, en doe hem niets aan; want nu weet Ik dat je Godvrezend bent, en dat je Mij je enige	{י"ב} ואמר לא תפשוט ידך ברביה ולא תעבד

152 In de marge: דתמן עתיד די יתבני בית מקדשא, waar de Tempel gebouwd zou worden.

zoon niet zou onthouden.	ליה כל מן מדעם ארום כדון ידעת ארום דחל מן קדם ייי את ולא מנעת ית ברך ית יחידך מני:
En Avraham hief zijn ogen op en hij keek, en zie een ram in de bomen met zijn horens, en Avraham ging erheen en pakte de ram en offerde hem als brandoffer in plaats van zijn zoon.	{י"ג} ונטל אברהם ית עינוי וחמה והא דכר חד באילנא בקרנוי ואזל אברהם ונסב ית דכרא וקרב יתה לעלה תחות בריה:
En Avraham vereerde en aanbad in de naam van het Woord van de Eeuwige en hij zei: Ik smeek bij het mededogen van voor U, Eeuwige; alles is openbaar en bekend voor U, dat er geen twijfel was in mijn hart de eerste maal dat U mij zei mijn zoon Jitschak te offeren, hem tot stof en as te maken voor U, maar dat ik dadelijk opstond, vroeg in de morgen, en dat ik dadelijk Uw opdracht uitvoerde met vreugde, en Uw besluit vervulde. Nu dan, als zijn nageslacht zich in beroerde omstandigheden bevindt, denk dan aan de Akeda van hun vader Jitschak, en luister naar de stem van hun smeken, en verhoor hen en verlos hen van hun beproeving, want de generaties die na hem opstaan zullen zeggen: Op de berg van het heiligdom van de Eeuwige, waar Avraham zijn zoon Jitschak offerde, op deze berg werd de Glorie van de Sjechiena van de Eeuwige geopenbaard.	{י"ד} ופלח אברהם וצלי בשם ממריה דייי ואמר בבעו ברחמין מן קדמיך יי כולא גלי וידיע קדמיך דלא הווה בלבי פלגו בזמנא קדמיא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי למעבד יתה עפר וקטם קדמיך אלא מן יד אקדמית בצפרא ואקדמית ועבדית מימריך בחדוה וקיימית ית גזרתך וכדון כד יהוון בנוי קיימין בשעת עקתא תהווי מדכר עקדתיה דיצחק אבוהון ושמע בקל צלותהון ועני יתהון ומשיזב יתהון מן כל עקא דעתידין דריא דיקומ<ון> מבתרה למיהוי אמרין בטור מקדשא דייי דקרב אברהם ית יצחק ברה ובטורא הדין אתגלי עלוי איקר שכינתיה דייי:
En de engel van de Eeuwige riep voor een tweede maal uit de hemel tot Avraham.	{ט"ו} וקרא מלאכה דייי לאברהם זמן תניינות מן שמיא:
En Hij zei: In de naam van Zijn Woord -zo spreekt de Eeuwige- Ik heb gezworen, dat, omdat je dit gedaan hebt en je enige zoon niet onthouden hebt,	{ט"ז} ואמר בשם ממריה קיימת אמר ייי ארום חלף דעבדת ית פתגמא הדין ולא מנעת ית ברך ית יחידך:
dat Ik je zeker zal zegenen, en dat Ik je zoon zal vermeerderen als de sterren van de hemel en als het zand aan de oever van de zee, en dat jouw zonen de muren van je vijanden zullen erven.	{י"ז} ארי מברכה אברך יתך ומסגיא אסגי ית בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על גף ימא וירתון בניך ית קירי בעלי דבביהון:
En in jouw nakomelingen zullen alle volkeren van de aarde gezegend worden, omdat jij geluisterd hebt naar de stem van Zijn Woord.	{י"ח} והתברכון בזרעיתיך כל אומיא ד{ערא} חלף די שמעת בקל ממריה:
En Avraham keerde terug naar zijn knechten, en zij braken op en ze gingen gezamenlijk naar Beëer Sjeva, en Avraham bleef in Beëer Sjeva.	{י"ט} ותב אברהם לוות עולימוי וקמ{ן} ואזלו כחדא לבאר שבע ושרא אברהם בבאר שבע:
En na deze gebeurtenissen werd aan Avraham bericht: Zie, Milka heeft ook zonen gebaard aan Nachor, je broer.	{כ'} והווה בתר פתגמיא האלין ואתני לאברהם למימר הא ילדת מלכא אף היא בנין לנחור אחוך:
Oets, zijn eerstgeborene, en Boez, zijn broer, en Kemoeël, de vader van Aram,	{כ"א} ית עוץ בוכרה וית בוז אחוי וית קמואל אבוי דארם:
en Chesed en Chazo, en Pildasj, en Jidlaf en Betuël.	{כ"ב} וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל:
En Betuël bracht Rivka voort; deze acht baarde Milka aan Nachor, de broer van Avraham.	{כ"ג} ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אלין ילד<ת> מלכה לנחור אחוי דאברהם:
En zijn bijvrouw, Reöema geheten, baarde ook kinderen, namelijk Tevach, Gacham, Tachasj en Maächa.	{כ"ד} ולחינתיה ושמה ראומה ויולידת אף היא ית טבח וית גחם וית תחש[153] וית מעכה:

153 In plaats van תחש staat hier in de tekst nogmaals גחם.